Indiana University Publications

Graduate School

Uralic and Altaic Series

THOMAS A. SEBEOK, *Editor*

Billie Greene, *Assistant to the Editor*

Fred W. Householder, Jr., John R. Krueger, Felix J. Oinas, Alo Raun, Denis Sinor, and Ödön Schütz, *Associate Editors*

Gyula Décsy (University of Hamburg), Lawrence Krader (Syracuse University), John Lotz (Columbia University), Samuel E. Martin (Yale University), Nicholas Poppe (University of Washington), and Andreas Tietze (University of California, Los Angeles), *Consulting Editors*

Vol.	1	**American Studies in Uralic Linguistics,** Edited by the Indiana University Committee on Uralic Studies (1960)	o.p.
Vol.	2	**Buriat Grammar,** by Nicholas Poppe (1960)	$3.00
Vol.	3	**The Structure and Development of the Finnish Language,** by Lauri Hakulinen (trans. by John Atkinson) (1961)	$7.00
Vol.	4	**Dagur Mongolian: Grammar Texts, and Lexicon,** by Samuel E. Martin (1961)	$5.00
Vol.	5	**An Eastern Cheremis Manual: Phonology, Grammar, Texts, and Glossary,** by Thomas A. Sebeok and Frances J. Ingemann (1961)	$4.00
Vol.	6	**The Phonology of Modern Standard Turkish,** by R. B. Lees (1961)	$3.50
Vol.	7	**Chuvash Manual: Introduction, Grammar, Reader, and Vocabulary,** by John R. Krueger (1961)	$5.50
Vol.	8	**Buriat Reader,** by James E. Bosson (supervised and edited by Nicholas Poppe) (1962)	$2.00
Vol.	9	**Latvian and Finnic Linguistic Convergences,** by Valdis J. Zeps (1962)	$5.00
Vol.	10	**Uzbek Newspaper Reader (with Glossary),** by Nicholas Poppe, Jr. (1962)	$2.00
Vol.	11	**Hungarian Reader (Folklore and Literature) With Notes,** Edited by John Lotz (1962)	$1.00

(continued inside back cover)

BASHKIR MANUAL

AMERICAN COUNCIL OF LEARNED SOCIETIES

Research and Studies in Uralic
and Altaic Languages

Project No. 68

BASHKIR MANUAL

by

Nicholas Poppe
(University of Washington)

This text was developed pursuant to a contract between the United States Office of Education and the American Council of Learned Societies and is published with the permission of the United States Office of Education.

August, 1962

ИЯ
H2941

BASHKIR MANUAL

Descriptive Grammar and Texts
with
A Bashkir-English Glossary

H5211

by
Nicholas Poppe

Indiana University Publications
Uralic and Altaic Series, Vol. 36

Published by
Indiana University, Bloomington
Mouton & Co., The Hague, The Netherlands
1964

INDIANA UNIVERSITY PUBLICATIONS

Graduate School

URALIC AND ALTAIC SERIES

Volume 36

Copyright © 1964 by Indiana University

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm, or any other means without the permission of the publishers

Composed at the
Indiana University Research Center in
Anthropology, Folklore, and Linguistics

All orders from the United States of America and from Canada should be addressed to the
Editor, Uralic and Altaic Series, Rayl House, Indiana University, Bloomington, Indiana

Orders from all other countries should be sent to
Mouton & Co., Publishers, The Hague, The Netherlands

Library of Congress Catalog Card Number: 63-64521

Printed in the United States of America

PREFACE

The present book is designed as a manual of the Bashkir language. It consists of three parts. Part I contains a descriptive grammar written along the same lines as my Buriat Grammar (Indiana University Publications, Vol. I of the Uralic and Altaic Series, Bloomington, Indiana, 1960) which follows, in plan and method, the *Hungarian Grammar* by Robert A. Hall, Jr. (Vol. 20, 4. Suppl. to *Language*, Journal of the Linguistic Society of America, Language Monograph #21, 1944). Although my sources on Bashkir are enumerated in 0.2., I wish to point out that I used mainly those listed under B. *Grammars* and D. *Problems of Morphology*.

The second part contains a number of original Bashkir texts selected with the purpose of giving students of Bashkir material for reading and translation. The texts were taken from the latest publications. It should be emphasized that the whole modern literature of the Bashkirs and all the other peoples of the USSR is communistic in spirit and contains much propaganda, exaltation of the Soviet regime and vilification of everything that is not communistic, religion in general and particularly Islam. Therefore, the facts related in the texts or their interpretation should not be taken at their face value but the texts should be regarded only as material for language study. The inclusion of these texts can be justified, however, by the fact that they are typical of modern Bashkir literature and are specimens of Bashkir language as taught in Bashkir schools, not to mention the fact that it is practically impossible to find modern Bashkir publications free from communist ideas and propaganda.

The texts are reproduced with the title pages of the books concerned and, therefore, no bibliographic data need to be supplied here.

The third part contains a glossary which contains only such words which occur in the texts.

Seattle, Washington, May 12, 1962 — Nicholas Poppe

TABLE OF CONTENTS

I. DESCRIPTIVE GRAMMAR 1

0. Introduction 3

1. Phonology 6
1. 1. The phonemes 6
1. 2. The vowel phonemes 6
1. 3. The consonant phonemes 8
1. 4. Occurrence of phonemes 12
1. 5. Juncture 18
1. 51. Compound juncture 18
1. 52. Stress 18
1. 6. Morphophonemic alternations 19
1. 61. Vocalic harmony 19
1. 62. Consonant harmony 22
1. 63. Alternations of vowels with zero 22
1. 64. Internal sandhi 22
1. 65. External sandhi 25
1. 7. Orthographical representation of phonemes. 25
1. 71. The official Cyrillic alphabet 25
1. 72. Orthography 30

2. Inflection 33
2. 1. Substantive inflection 33
2. 11. The stem 33
2. 12. Plural suffix 33
2. 13. Possessive suffixes 34
2. 14. Declension suffixes 35
2. 141. The functions of the cases 36
2. 142. Plural declension 37
2. 143. Examples of declension 38
2. 144. Declension with possessive suffixes . . 38
2. 15. The predicative suffixes 40
2. 16. The postpositions 40
2. 2. Pronoun inflection 42
2. 21. Inflection of personal pronouns 42
2. 22. The demonstrative pronouns 43
2. 3. Verb inflection 43

2. 30. Categories 43
2. 31. The stems 44
2. 32. The personal endings 44
2. 33. The finite forms 44
2. 34. The simple tenses 45
2. 341. The past tense 45
2. 342. The conditional 45
2. 343. The imperative 46
2. 344. The optative 46
2. 35. The verbal nouns 47
2. 351. The first noun of action 47
2. 352. The second noun of action 47
2. 36. The participles 47
2. 361. The past participle 47
2. 362. The present participle 48
2. 363. The first future participle 50
2. 364. The second future participle 51
2. 37. The gerunds 52
2. 371. The present gerund 52
2. 372. The first past gerund 53
2. 373. The second past gerund 53
2. 374. The gerund of an action preceded by another one 53
2. 38. Defective verbs 54
2. 381. The verbs /i-/ and /bar/ 54

3. Form- and function-classes 55
3. 0. Parts of speech 55
3. 1. Substantives 55
3. 2. Adjectives 56
3. 21. The interrogative adjectives 56
3. 22. The indefinite adjectives 56
3. 23. The numeral adjectives 57
3. 3. The pronouns 57
3. 4. Verbs 57
3. 5. Adverbs 57
3. 6. Postpositions 58
3. 7. Conjunctions 58
3. 71. Coordinating conjunctions 58
3. 72. Subordinating conjunctions 58
3. 8. Particles 59
3. 81. Postpositional particles 59
3. 82. Prepositional particles 59
3. 83. Interjectional particles 60

4. Word-formation 61
4. 0. General observations 61
4. 1. Substantives 61

4. 11. Nouns from nouns 61
4. 12. Nouns from adjectives 62
4. 13. Nouns from verbs 63
4. 14. Compound nouns 64
4. 2. Adjectives 64
4. 21. Adjectives from nouns 64
4. 22. Adjectives from pronouns 65
4. 23. Adjectives from adjectives 65
4. 24. Adjectives from verbs 66
4. 25. Adjectives from adverbs 66
4. 26. Compound adjectives 66
4. 3. Verbs 68
4. 31. Verbs from substantives 68
4. 32. Verbs from adjectives 68
4. 33. Verbs from adverbs 68
4. 34. Verbs from interjectional particles 68
4. 35. Verbs from verbs 69
4. 351. Passive and reflexive verbs 69
4. 352. Reciprocal verbs 69
4. 353. Factitive verbs 69
4. 354. Frequentative verbs 71
4. 355. Diminutive verbs 72
4. 36. Compound verbs 72
4. 37. Compound tenses 73
4. 4. Adverbs 75
4. 41. Nouns, pronouns, and participles functioning aa adverbs 75
4. 42. Special adverb suffixes 75
4. 43. Compound adverbs 76
4. 44. Comparative of adverbs 77

5. Phrase-structure 78
5. 0. Introductory 78
5. 01. Universal phrase-types 78
5. 011. Coordinate phrases 78
5. 012. Contrastive phrases 79
5. 1. Nominal phrases 80
5. 11. Attribute + head 80
5. 111. Attribute in the basic form 80
5. 112. Possessive phrases 82
5. 12. Head + attribute 83
5. 121. Names of persons 83
5. 122. Noun in apposition 84
5. 123. Adjective following the head 84
5. 124. Pronoun following the head 84
5. 2. Adjectival phrases 84
5. 21. Attribute + head 84
5. 3. Pronominal phrases 85

5.4. Adverbial phrases 86
5.5. Postpositional phrases 86
5.6. Verbal complement 86
5.61. Equational complement 86
5.611. Agreement in number 87
5.612. Agreement in person 87
5.62. Direct object complement 88
5.621. Suffixless form 88
5.622. The accusative 88
5.63. Adverbial complement 89

6. Clause-structure 91
6.0. Introductory 91
6.1. Full clauses 91
6.11. The predicate 91
6.12. The subject 92
6.121. Agreement between subject and predicate 92
6.122. Pause 93
6.13. Order of words 94
6.14. Negative clauses 94
6.2. Types of intonation and clause-structure 95
6.21. Declarative clauses 95
6.22. Interrogative clauses 95
6.23. Exclamatory clauses 96
6.3. Minor clauses 96
6.31. Fragmentary clauses 96
6.32. Interjectional clauses 97
6.4. Combination of clauses 97
6.41. Coordination 97
6.411. Coordination without conjunctions . . . 97
6.412. Coordination with conjunctions 98
6.42. Subordination 98
6.421. Subordinating conjunctions 98
6.422. Interrogative words 99
6.423. Subordination without conjunctions . . . 100
6.424. Direct discourse 100

II. TEXTS 101

III. GLOSSARY 135

I. DESCRIPTIVE GRAMMAR

0. INTRODUCTION

0.1. The Bashkir language is one of the Turkic languages and belongs to the north-western branch (the so-called Kipchak branch) of the Turkic language family. The Bashkirs call themselves /bašqort/ (plural /bašqorttar/) and their language /bašqort·tələ/.

Bashkir is spoken by almost one million people in the Autonomous Bashkir Socialist Soviet Republic of the USSR.

Bashkir is not a uniform language but is divided into three main dialects and numerous subdialects, the main dialects being the following: 1. the mountain dialect in the north-eastern and south-eastern parts of the linguistic area; 2. the steppe (or prairie) dialect in the south-western and central parts; and 3. the north-western dialect.

The literary or standard language is based on the mountain dialect with some elements of the steppe dialect.

The Bashkirs use the Cyrillic alphabet (with some additional letters) since 1938. The Bashkir literary language appeared only after the proclamation of the Bashkir Republic in the 1920's. Before that, the Bashkirs used the Tatar literary language and the Arabic alphabet.

Bashkir is close to Volga Tatar and differs from the latter mainly in phonology and morphophonemics. The Bashkir Cyrillic alphabet is also different from the Tatar Cyrillic alphabet. This decreases the mutual understanding of the Tatars and Bashkirs.

0.2. The literature on Bashkir language is not large and most works are in Russian.

A. Bibliographies

Baskakov, N.A., Tyurkskie yazïki, Moskva 1960, p. 162 f.

Benzing, J., Einführung in das Studium der altaischen Philologie und der Turkologie, Wiesbaden 1953.

Benzing, J., "Das Baschkirische", Philologiae Turcicae Fundamenta, Aquis Mattiacis 1959, p. 421 f.

Dmitriev, N. K., Bibliografiya po baškirskomu yazïku i fol'kloru, Ufa 1936.
Loewenthal, R., The Turkic Languages and Literatures of Central Asia, s'Gravenhage 1957, p. 155 f.

B. Grammars

Axmerov, K. Z., "Kratkiy očerk grammatiki baškirskogo yazïka", Baškirsko-russkiy slovar', Moskva 1958, p. 742 f.
Dmitriev, N. K., Grammatika baškirskogo yazïka, Moskva-Leningrad 1948.
Dmitriev, N. K., "Kratkiy očerk baškirskoy grammatiki", Russko-baškirskiy slovar' pod redakciey prof. N. K. Dmitrieva, K. Z. Axmerova, T. G. Baiševa, Moskva 1948, p. 905 f.

C. Phonology

Dmitriev, N. K., "Étude sur la phonétique bachkire", Journal Asiatique, t. 210 (1927), p. 193 f.

D. Problems of morphology

Dmitriev, N. K., "O parnïx slovosočetaniyax v baškirskom yazïke", Izvestiya Akademii Nauk 1930, n°7.
Garipov, T. M., Baškirskoe imennoe slovoobrazovanie, Ufa 1959.
Yuldašev, A. A., Sistema slovoobrazovaniya i spryaženiya glagola v baškirskom yazïke, Moskva 1958.

E. Dictionaries

Baškirsko-russkiy slovar', Moskva 1958.
Russko-baškirskiy slovar' pod redakciey prof. N. K. Dmitrieva, K. Z. Axmerova, T. G. Baiševa, Moskva 1948.
Russko-baškirskiy slovar' sostavila G. R. Karimova, Moskva 1954.

F. Works on various subjects

Baškirskiy dialektologičeskiy sbornik pod redakciey T. M. Garipova, N. X. Išbulatova, A. A. Yuldaševa, Ufa 1959.
Dmitriev, N. K., "Assimilyaciya i dissimilyaciya soglasnïx v baškirskom yazïke", Issledovaniya po sravnitel'noy grammatike tyurkskix yazïkov I, Fonetika, Moskva 1955, p. 303f.
Dmitriev, N. K., Stroy tyurkskix yazïkov, Moskva 1962. (Contains a number of articles on various subjects, including Bashkir).
Lach, R. und Jansky, F. H., "Gesänge russischer Kriegsgefangener, II. Turkotatarische Völker, 2. Baschkirische Gesänge", Sitzungsberichte der Wiener Akademie der Wissenschaften 218, Wien 1939.
Voprosï baškirskoy filologii, Moskva 1959.
Xarisov, A. I., "Sposobï vïraženiya glagol'nïx vidov v baškirskom yazïke", Voprosï grammatiki tyurkskix yazïkov, Alma-Ata 1958, p. 45 f.

1. PHONOLOGY

1.1. Standard or Literary Bashkir has the following phonemes, some of which occur only in Russian borrowings: /i, e, ə, ä, ü, ö, ï, a, u, o, ɔ; p, b, m, w, f, v, θ, ð, t, d, c, s, z, l, n, r, č, š, ž, y, k, g, x, ŋ, q, γ, ?, h/.

1.2. The Vowel Phonemes.

The phonemic transcription is given here and elsewhere in slant lines //; the phonetic transcription used in Turkic linguistics is within square brackets [ ].

The vowel phonemes are divided into front and back vowel phonemes; into high, mid, and low; and into rounded versus unrounded.

Front versus back

1. Front: /i, e, ə, ä, ü, ö/
2. Back: /ï, a, u, o, ɔ/

High - mid - low

1. High: /i, ü, u/
2. Mid: /e, ə, ö, ï, o, ɔ/
3. Low: /ä, a/

Rounded versus unrounded

1. Rounded: /ü, ö, u, o, ɔ/
2. Unrounded: /i, e, ə, ä, ï, a/

The phonemes /e, ɔ/ occur only in loan words from or through Russian and, therefore, when discussing the native vowel phonemes, they will be omitted.

The vowel phoneme /i/ has no correlate in the series of back vowel phonemes, and this is responsible for the assymetry of the system of the Bashkir native vowel phonemes:

	Front		Back	
	Unrounded	Rounded	Unrounded	Rounded
High	/i/	/ü/		/u/
Mid	/ə/	/ö/	/ï/	/o/
Low	/ä/		/a/	

A characteristic feature of all vowel phonemes is that their allophones in initial position begin with a glottal catch or a glottal stop which is, however, non-phonemic in this position.

A characteristic feature of all mid vowel phonemes is that they are reduced. This, being a feature common to all mid vowel phonemes, has no phonemic value. There is no opposition of reduced vowels versus fully articulated vowels.

1.21. The vowel phonemes are:

/i/ [i] high-front, unrounded, rather close to English ea in beat: /bir/ "give!"

/ə/ [ə] mid-(rather mid-high) front, unrounded, classified as mid-mixed-narrow in Turcologic literature, lax, acoustically resembling the English unaccented e in a syllable preceding an accented syllable, e.g., electric: /əš/ [?əš] "work"; /bəl/ [bəl] "know!"

/ä/ [ä] low-front, unrounded, acoustically resembling English ai in hair: /älə/ "now"; /tän/ "human body"; /täðrä/ "window".

/ü/ [ɯ] high-front, rounded, centralized, acoustically resembling Swedish or Norwegian u in hus "house": /ülän/ "grass"; /küð/ "eye".

/ö/ [θ] between mid (mid-high)-wide-round and high-front-wide-round, centralized, lax, reduced, somewhat resembling acoustically the English unaccented e before r, e.g., baker: /ölöš/ "part, portion"; /ölpö/ "bunch"; /kön/ "day".

/ï/ [ə̄] mid (mid-high)-back, wide, lax, reduced, being the back correlate of /ə/ in the system;

acoustically resembles the Russian ы but differs from the latter in that it is a mid (mid-high) and back vowel, whereas Russian /ï/ is a centralized unrounded vowel and higher than Bashkir /ï/; being greatly reduced, Bashkir /ï/ sounds like Russian a or o in a syllable following or preceding an accented syllable, e.g., like Russian холод "cold": /ïθ/ "soot"; /ïrïθ/ "happiness"; /ïθlï/ "smoked" (e.g., fish).

/a/ [å] 1°. low-back, wide, slightly rounded, resembles somewhat English a in all; occurs in the first syllable (open or closed) and in closed non-first syllables, becoming less and less rounded the farther from the first syllable: /at/ [?åt'] "horse"; /balïq/ [bålə̂q] "fish"; /aγas/ [åγås] "tree";

[a] 2°. low-back, wide, unrounded, resembling English a in father; occurs in open non-first syllables: /bula/ [bula] "he is"; /ara/ [?åra] "interval".

/u/ [u] high-back, close, more or less identical with English oo in book: /utïn/ [?ut'ə̂n] "wood" (as fuel); /tun/ [t'un] "fur coat".

/o/ [θ] mid (mid-high), wide, rounded, greatly reduced; the position of the tongue is the same as when articulating [ə̂] but the position of the lips is that when articulating [u]: /olo/ [θlθ] "great"; /toð/ [t'θð] "salt".

1.3. The Consonant Phonemes.

/p/ [p'] voiceless fortis, impulsive, aspirated bilabial pressure-stop identical with English p in pin; occurs in all positions: /pärðä/ "curtin"; /apay/ "aunt"; /qap/ "sack".

/b/ [b] voiced lenis, unaspirated bilabial simple stop; its articulation is weak due to the fact that the lips do not produce a complete closure, the consequence being that, in fast speech, the resulting allophone makes the acoustic impression of a bilabial fricative [β]. The phoneme /b/ does not occur in

syllable- or word-final position: /baš/ "head"; /haban/ "plough".

/m/ [m] voiced bilabial nasal identical with English m in man: /may/ "butter"; /kömöš/ "silver"; /qom/ "sand".

/w/ [w] bilabial "semi-vowel" identical with English w: /waq/ "fine"; /äwäl/ "at the beginning"; /taw/ "mountain".

Notes 1°. In syllable- and word-final position the allophone [w] is often transcribed as [u̯]: [t'åu̯] "mountain".

2°. The semi-vowel /w/ merges with the preceding /ï/ or /ə/ to [ū] or [ṻ] respectively: /hïw/ [hū] "water"; /uqï-/ "to read" + /-w/ results in [uqū] or [uquw]; /bəyə-/ "to dance" + /-w/ results in [bəyṻ] or [bəyüw].

/f/ [f] voiceless dentilabial fricative identical with English f; occurs only in loan words: /fälän/ "somebody"; /filosof/ "philosopher".

/v/ [v] voiced dentilabial fricative identical with English v; occurs only in loan words in the speech of educated people and is commonly replaced by /b/: /vagon/ "railroad car"; /sovet/ "Soviet".

/θ/ [ϑ] voiceless dental fricative (slit) identical with English th in thin; does not occur initially: /baθ/ "squeeze!"; /baθïm/ "pressure"; /öθtäl/ "table".

/ð/ [ð] or [ʆ] voiced dental fricative (slit) identical with English /ð/ th in they; does not occur initially: /həð/ "you"; /oðon/ "long".

/t/ [t'] voiceless fortis, slightly aspirated alveolar simple stop, more or less identical with English t in tin: /tun/ [t'un] "fur coat"; /tot/ [t'θt'] "hold!"; /utïn/ [?ut'ə̂n] "wood" (as fuel).

/d/ [d] voiced lenis, unaspirated alveolar simple stop, more or less identical with English d in door; occurs initially and medially in intervocalic position and after /m, n, l, r, ŋ/: /dürt/ "four"; /idara/ "rule"; /kildə/ "he came".

/c/ [ć] (= t͡ś) voiceless dento-alveolar affricate, slightly palatalized; occurs only in loan words and is commonly replaced by /s/ [s]: /cikl/ "cycle".

/s/ [s] voiceless alveolar fricative, identical with English s in sun: /säs/ "hair"; /qasan/ "when?"; /aγas/ "tree".

/z/ [z] voiced alveolar fricative identical with English z in zone; occurs only in loan words: /zar/ "sadness"; /käzä/ "goat"; /yawïz/ "evil, ferocious".

/l/ [l] 1°. voiced light alveolar lateral, more or less identical with German l in Leben; occurs in the vicinity of front vowels: /läγnät/ [läγnät‘] "curse, malediction"; /iläk/ [ʔiläk‘] "sieve"; /bəl/ [bəlʲ "know!"

[ł] 2°. velarized (dark) alveolar lateral, more or less identical with Russian [ł] in pałka "stick": occurs only with back vowels: /yul/ [yuł] "way, road"; /bala/ [båła] "child"; /al/ [ʔåł] "pink".

/n/ [n] voiced alveolar nasal, identical with the English n in nose; occurs in all positions, including that before a velar consonant phoneme: /nuqta/ "halter"; /un/ "ten"; /qanat/ "wing"; /qanγa/ "to the blood": /qan/ "blood" + /-γa/ dative.

/r/ [r] alveolar trill identical with Italian or Russian r: /raθ/ "true, genuine"; /bar/ "is"; /ara/ "interval".

/č/ [č́] voiceless alveopalatal affricate, greatly palatalized, the stop element of which is weak due to the incomplete closure, the consequence being that it is often replaced by /š/, i.e., a slightly palatalized alveopalatal fricative; occurs only in loan words: /čan/ "wooden vat".

/š/ [š́] voiceless, slightly palatalized alveopalatal fricative: /šart/ "condition"; /aš/ "food"; /aša/ "over".

/ž/ [ž́] voiced, slightly palatalized alveopalatal fricative; occurs initially and finally in loan words: /žurnal/ "journal" < Russ.; /baža/ "brother-in-law (the husband of the sister of Ego's wife)" < Tatar; /bagaž/ "baggage" < Russ.

/y/ [y] alveopalatal "semi-vowel" identical with English y in yard; occurs in all positions: /yul/ "road"; /ayaq/ "foot"; /bay/ "rich".

/k/ [k‘] voiceless fortis, impulsive, aspirated velar simple pressure-stop; occurs in all positions in native words of front vowels and in all positions in words of both front and back vowels in loan words: /kil/ "come!"; /bäkəy/ "pocket knife"; /bik/ "very, greatly".

/g/ [g] voiced unaspirated velar simple pressure-stop, more or less identical with English g in goose; occurs only in native words of front vowels and in loan words of both front and back vowels: /göl/ "flowers"; /igən/ "crops".

/x/ [x] 1°. voiceless velar fricative more or less identical with Scotch ch in loch: /xəðmät/ "work, job"; /bäxət/ "luck, happiness";

[χ] 2°. optionally a post-velar (deep-velar) fricative which occurs only in words of back vowels: /xafa/ "worry"; /axïr/ "end".

/ŋ/ [ŋ] 1°. voiced velar nasal identical with English ng in song; occurs only in syllable- and word-final position and intervocalically: /iŋ/ "width of a textile";

[ŋ̠] 2°. optionally a post-velar (deep-velar) nasal in the same positions in words of back vowels: /uŋ/ "right" (opposite of left); /yaŋaq/ "jaw"; /taŋlay/ "velum".

/q/ [q] voiceless fortis, impulsive aspirated post-velar (deep-velar) simple pressure-stop: /qar/ "snow"; /aq/ "white"; /baqay/ "branch of a river"; /qäðär/ "up to, until"; /mäqäl/ "proverb".

/γ/ [γ] voiced post-velar fricative: /γawγa/ "noise"; /γäðät/ "habit"; /alγï/ "in front, frontal, fore-"; /aγïw/ "poison"; /aγas/ "tree"; /γümər/ "life"; /sänäγät/ "art".

/?/ [?] glottal stop identical with the Arabic 'ayn; has a phonemic value only in medial position in borrowings from Arabic: /tä?sir/ "influence".

/h/ [h] voiceless glottal fricative, frequently a simple aspiration in syllable-initial position: /hïw/ [hũ] "water"; /hum/ "ruble"; /haqal/ "beard"; /gönah/ "sin".

1.4. Occurrence of Phonemes.

1.41. The syllable is the smallest unit of word-structure.

The following types of syllable-structure occur in native words (V = vowel; C = consonant):

V	/ä/ "but"
VC	/aq/ "white"
VCC	/ürt/ "fire" (only fire set to old grass)
CV	/da/ "also" (particle)
CVC	/küð/ "eye"
CVCC	/kürk/ "beauty"

1.42. Occurrence of vowels.

There are no native words with adjacent vowels.

All vowels occur initially and medially in the first syllable:

/i/	:	/igən/ "crops"; /min/ "I"
/ə/	:	/əŋəl/ "light" (opposite of heavy); /həð/ "you"
/ä/	:	/äðər/ "ready"; /säγät/ "hour"
/ü/	:	/üləm/ "death"; /kül/ "lake"
/ö/	:	/ön/ "voice"; /köl/ "cinder, ashes"
/ï/	:	/ïθ/ "soot"; /sïqta/ "halter"
/a/	:	/aq/ "white"; /qara/ "black"
/u/	:	/uq/ "arrow"; /tuγïð/ "nine"
/o/	:	/on/ "flour"; /toqom/ "posterity"

Only the following vowels occur finally and in the non-first syllables in general:

/ä/	:	/nimä/ "what"
/ə/	:	/kildə/ "he came"
/ö/	:	/öylö/ "having a house"
/ï/	:	/altï/ "six"
/a/	:	/qara/ "black"
/o/	:	/olo/ "great"

1.43. Occurrence of consonants.

Excluding modern loan words, only the following consonants occur in word-initial position.

/b/	:	/bay/ "rich"
/m/	:	/may/ "butter"
/w/ (semi-vowel):		/waq/ "fine, consisting of small particles"
/f/	:	/fälän/ "somebody"
/t/	:	/tür/ "the honor place where guests are seated"
/d/	:	/dürt/ "four"
/s/	:	/saq/ "time"
/z/	:	/zar/ "sorrow"
/l/	:	/layïq/ "deserving"
/n/	:	/naγïš/ "embroidered pattern"
/r/	:	/raθ/ "true"
/š/	:	/šaqmaq/ "cube"
/y/	:	/yaγa/ "collar"
/k/	:	/kül/ "lake"
/g/	:	/göl/ "flowers"
/x/	:	/xalq/ "people"
/q/	:	/qara/ "black"
/γ/	:	/γawγa/ "noise"
/h/	:	/həð/ "you"

All native consonants, with the exception of /d/, occur medially in intervocalic position:

/p/	:	/apay/ "elder sister, aunt" (younger sister of the father or mother)
/b/	:	/babay/ "old man"
/m/	:	/kömöš/ "silver"
/w/	:	/awan/ "obedient"
/f/	:	/öfö/ "Ufa, the main city of the Bashkir Republic"
/θ/	:	/kəθä/ "pocket"
/ð/	:	/iðəl/ "large river"
/t/	:	/ata/ "father"
/s/	:	/qasan/ "when?"
/l/	:	/ala/ "motley, spotted"
/n/	:	/ana/ "there!"
/r/	:	/ara/ "interval"
/š/	:	/aša/ "over"
/ž/	:	/baža/ "the husband of the sister of Ego's wife"
/y/	:	/ayaq/ "foot"
/k/	:	/täkä/ "male of certain animals, buck"

/g/ : /igən/ "crops"
/x/ : /axïr/ "end"
/ŋ/ : /uŋay/ "convenient, profitable"
/q/ : /yaqïn/ "near"
/γ/ : /yaγa/ "collar"
/h/ : /tahïrlaw/ "to make noise"

The following consonant phonemes occur in final position:

/p/ : /küp/ "much"
/m/ : /qom/ "sand"
/w/ : /taw/ "mountain"
/θ/ : /aθ/ "ermine"
/ð/ : /að/ "little" (opposite of much)
/t/ : /at/ "horse"
/s/ : /os/ "end"
/l/ : /kül/ "lake"
/n/ : /un/ "ten"
/r/ : /bar/ "is"
/š/ : /baš/ "head"
/y/ : /bay/ "rich"
/k/ : /kük/ "blue"
/ŋ/ : /aŋ/ "sense"
/q/ : /aq/ "white"

The following geminate consonant phonemes occur:

/pp/ : /appaγïm/ "my beloved, darling"
/mm/: /tammaθ/ "does not drip"
/ðð/ : /aððïr-/ "to demoralize"
/tt/ : /əttän/ "from the dog"
/ss/ : /aγassa/ "in the manner of a tree"
/ll/ : /ällä/ "I do not know"
/kk/ : /küкräkkä/ "to the breast"
/qq/ : /uqqa/ "to the arrow"

The following consonant clusters have been found in native words and borrowings:

/pm/ : /tapma/ "malaria fever"
/pt/ : /taptï/ "he found"
/ps/ : /tapsïq/ "chip"
/pl/ : /qaplan/ "tiger"
/pr/ : /yapraq/ "leaf"
/pš/ : /tapšïrma/ "commission"
/pk/ : /üpkä/ "lung"

/pq/ : /qapqas/ "lid" (of a container)
/ph/ : /tapham/ "if I find"

/md/ : /tamdïr-/ "to make drip"
/ms/ : /qamsï/ "whip"
/mz/ : /imza/ "signature"
/ml/ : /imlä-/ "to give medical treatment"
/mr/ : /umraw/ "collar-bone"
/mš/ : /yomšaq/ "soft"
/mg/ : /imgäk/ "burden, nuisance"
/mγ/ : /qomγan/ "pitcher"
/mh/ : /hömhöð/ "shameless"

/wb/ : /täwbä/ "repentance"
/wm/ : /awmaqay/ "unstable"
/wf/ : /täwfik/ "virtuousness, good manners"
/wð/ : /yawðïr-/ "to cause rain"
/ws/ : /awsï/ "hunter"
/wl/ : /awlaq/ "secluded"
/wn/ : /awnaq/ "unstable"
/wš/ : /qawšaq/ "timid"
/wk/ : /läwkəp/ "flashing"
/wg/ : /täwgä/ "primary"
/wγ/ : /γawγa/ "noise"
/wh/ : /gäwhär/ "diamond"

/θb/ : /iθbat/ "corroboration"
/θm/ : /aθma/ "steep, precipitous"
/θt/ : /aθtïna/ "underneath"
/θl/ : /aθlï-öθlö/ "two-storied"
/θr/ : /baθraw/ "press"
/θk/ : /iθkə/ "old, obsolete"
/θq/ : /baθqïs/ "stairs"
/θh/ : /kiθhä/ "if he cuts"

/ðb/ : /aðbar/ "cow shed"
/ðm/ : /aðman/ "hybrid, mongrel"
/ðs/ : /aðsïlïq/ "minority"
/ðl/ : /aðlïq/ "insufficience"
/ðn/ : /aðna/ "week"
/ðr/ : /äðräs/ name of a silken cloth
/ðg/ : /üðgärəš/ "change"
/ðγ/ : /aðγïn/ "corrupt, demoralized"
/ðh/ : /aðhïn-/ "to be dissatisfied"

/tb/ : /bïtbïldïq/ "quail"
/tm/ : /ütmäθ/ "blunt"
/ts/ : /ətsə/ "dog-keeper"
/tl/ : /atlï/ "having a horse"
/tr/ : /təträ-/ "to shake" (intr.)
/tš/ : /batša/ "tsar"
/tk/ : /ütkər/ "sharp"
/tq/ : /batqaq/ "dirt"
/th/ : /athïð/ "having no horse"

/sm/ : /bïsma/ "do not cut!"
/st/ : /astïr-/ "to cause to open"
/sl/ : /aslan/ "by no means"
/sr/ : /osra-/ "to meet"
/sk/ : /əskə/ "internal"
/sq/ : /osqaq/ "flying"
/sh/ : /oshoz/ "endless"

/lp/ : /alpamïša/ "giant"
/lb/ : /albastï/ "vampire"
/lm/ : /almaš/ "shift"
/lw/ : /xälwä/ "halvah, name of a sweet"
/lt/ : /altï/ "six"
/ld/ : /alda-/ "to deceive"
/ls/ : /alsaq/ "friendly"
/ly/ : /alyïp/ "becoming exhausted, tired"
/lk/ : /kölkö/ "laughter"
/lg/ : /əlgəlä-/ "to weigh" (on scales)
/lq/ : /qalqan/ "shield"
/lγ/ : /alγï/ "fore-, the one which is in front"
/lh/ : /alhïw/ "pink"

/nm/ : /qunmaθ/ "will not spend a night"
/nt/ : /ant/ "oath"
/nd/ : /qondoð/ "beaver"
/ns/ : /qansa/ "how much?"
/ng/ : /köngä/ "to the day"
/nγ/ : /qanγa/ "to the blood"
/nh/ : /qanhïð/ "having no blood"

/rp/ : /arpa/ "barley"
/rb/ : /arba/ "carriage, vehicle"
/rm/ : /urman/ "forest"
/rð/ : /arðaqlï/ "esteemed"

/rt/ : /artï/ "its rear"
/rs/ : /arsa/ "juniper"
/rz/ : /arzan/ "cheap"
/rl/ : /törlö/ "various"
/rn/ : /tïrnaq/ "nail, claw"
/rž/ : /täržəmä/ "translation"
/rk/ : /irkäk/ "male" (animal)
/rg/ : /irgänäk/ "dwarf"
/rq/ : /arqa/ "spine"
/rγ/ : /arγï/ "being farther away"
/rh/ : /qarhaq/ "small"

/šm/ : /došman/ "enemy, foe"
/št/ : /bašta/ "at the beginning"
/šs/ : /qošsa/ "in the manner of a bird"
/šk/ : /tiškəs/ "drill"
/šq/ : /tïšqï/ "outer"
/šh/ : /təšhəð/ "toothless"

/km/ : /ikmäk/ "bread"
/kt/ : /böktö/ "he bent" (tr.)
/ks/ : /küksä/ "gad-fly"
/kl/ : /biklä-/ "to close, to lock up"
/kr/ : /kükräk/ "breast"
/kš/ : /kükšəl/ "old, worn out"
/kh/ : /kükhəl/ "bluish"

/qm/ : /suqmar/ "club" (stick)
/qt/ : /baqta/ "the hair or wool of domestic animals at the time of shedding"
/qs/ : /aqsa/ "money"
/ql/ : /aqlan/ "open space in a forest, lawn"
/qr/ : /aqrïn/ "slow"
/qš/ : /qaqša-/ "to become shaky, unsteady or weak in the joints"
/qy/ : /aqyor/ "vehicle for transportation of hay"
/qh/ : /aqha-/ "to limp"

/xm/ : /axmaq/ "stupid"

/ŋm/ : /həŋmänə/ "did not get absorbed"
/ŋs/ : /əŋsä/ "sleeve cover"
/ŋl/ : /aŋlatma/ "explanation"
/ŋr/ : /aŋra/ "stupid"
/ŋk/ : /iŋkəw/ "sloping, slanting"

/ŋg/ : /kiŋgäw/ "complication of a disease"
/ŋq/ : /aŋqaw/ "palate"
/ŋγ/ : /aŋγarmaθtan/ "unintentionally"
/ŋh/ : /aŋhïð/ "unintelligent"

1.5. Juncture.

Open juncture is the interruption of the breath-stream after a phoneme. Close juncture is the absence of interruption of the breath-stream between two phonemes.

1.51. Compound juncture.

In words compounded of two independent words, the juncture between the latter is close before a consonant, and open before a vowel. The stress is not renewed on the otherwise stressed syllable of the second component of the compound.

The compound juncture is marked as /-/: /aq-qoš/ "swan". In official orthography such compounds are written together:

акком [?áqqəš] "swan".

1.52. Stress.

The stress is expiratorial and rests in native words, with the exceptions listed below, on the last syllable. When a word is inflected and suffixes are added, the stress shifts upon the latter. Of several suffixes the last one takes the stress: /át/ "horse", /atqá/ "to the horse", /attár/ "horses", /attarγá/ "to the horses"; /kitáp/ "book", /kitaplár/ "books", /kitaplarïbïð́/ "our books", /kitaplarïbïððán/ "from our books".

The exceptions are:

1°. Prepositional particles used with adjectives, adverbs, and verbs do not have a stress of their own and are proclitic: /bik-matúr/ "very pretty".

2°. Postpositions and postpositional particles are enclitic: /táw-öθtöndä/ "on the mountain"; /úl-da/ "he as a matter of fact"; /matúr-γïna/ "quite pretty"; /át-qïna/ "only a horse".

3°. The predicative suffixes on nouns, and personal endings on verbal forms do not take the stress. The stress rests in such cases on the syllable preceding the predicative suffix or the personal ending: /alγándïr/ "he probably took"; /bašláyïm/ "I begin"; /baráhïŋ/ "thou goest"; /alasáqmïn/ "I shall take"; /hatqánmïn/ "I have sold"; /uqïwsímïn/ "I am a student".

4°. The suffix of the negative verbal stem /-mÄ-/ does not take the stress. The latter rests on the syllable preceding the suffix /-mÄ-/: /álmanïm/ "I did not take"; /yáðmaha/ "if he does not write"; /ašáma/ "do not eat!"

5°. The final syllable of the imperative forms of the 1st and 2nd person is not stressed and the stress rests on the preceding syllable: /aláyïq/ "let us take!"; /úqï/ "read!"; /báθtïr/ "make press!"

6°. The adverb suffix /-sÄ/ does not take the stress which rests on the preceding syllable: /bašqórtsa/ "in Bashkir" (e.g., talk Bashkir).

7°. The Arabic, Persian, Russian, and other loan words have the stress on the original accented syllable.

1.6. Morphophonemic Alternations.

1.61. Vocalic harmony.

The vocalic harmony manifests itself in that in one word (this applies only to native Bashkir words), unless it is a word compound, either only front vowels or only back vowels may occur. This means that in simple words of Turkic origin either only /i, ə, ä, ü, ö/ or /u, ï, o, a/ may occur. This kind of harmony is called the palatal harmony.

The vocalic harmony manifests itself also in that in a syllable immediately following a syllable with /ö/ or /o/ there may occur only /ö/ or /o/ respectively but no /ə/ or /ï/. This feature is called the labial harmony.

The labial harmony does not affect the mid (mid-high) vowels /ə, ï/ when the vowels /ö/ or /o/ are separated from the former by a syllable which contains /ä/ or /a/ respectively.

The palatal and labial harmony affects the vowels of words which cannot be analyzed and all suffixes.

The rules of vocalic harmony (both palatal and labial) are represented in the following table:

First syllable	Following syllable
/i, ə, ä, ü/	/ə, ä/
/ö/	/ö, ä/
/ï, a, u/	/ï, a/
/o/	/o, a/

Examples:

/bišək/ "cradle"
/bizgäk/ "malaria fever"
/bələm/ "knowledge"
/bəläk/ "arm"
/käkərə/ "wry"
/kämä/ "boat"
/kümər/ "coal"
/küldäk/ "shirt"
/körlök/ "fatness"
/köräk/ "shovel"
/bïγïm/ "false ribs"
/bïsaq/ "knife"
/balïq/ "fish"
/bašaq/ "ear of a plant"
/urïn/ "place"
/uram/ "street"
/qolon/ "foal"
/qolaq/ "ear"
/korägə/ "his shovel"
/qolaγï/ "his ear"

1.611. All suffixes are subject to the rules of vowel harmony. This means that suffixes with the vowel /ə/ may be added to words which have in the first syllable either /i/ or /ə/ or /ä/ or /ü/. The vowel of the same suffix is /ï/ when the word has /ï/ or /a/ or /u/ in the first syllable. The same suffix has /ö/ when the word has /ö/ in the first syllable and, likewise, the suffix has /o/ after /o/ of the first syllable. An intervening /ä/ or /a/, after a syllable with /ö/ or /o/ respectively, requires the vowel /ə/ or /ï/ respectively in the suffix. Likewise, when /ö/ or /o/ of the first syllable is followed by the semi-vowel /w/, the following syllable has /ə/ or /ï/ respectively but not /ö/ or /o/ respectively. In other words, the vowels /ä, a/ and the semi-vowel /w/ neutralize the influence of /ö, o/ of the preceding syllable: /töδälmäθək/ "incurable"; /qoralhïδlïq/ "the state of being disarmed"; /töδöwsə/ "builder"; /qorowlï/ "loaded" (rifle).

The dependence of the vowel of the suffix on the vowel of the preceding syllable is shown in the following table.

The vowel of the suffix is	After a syllable with
/ä/	/i, ə, ä, ü, ö/
/a/	/ï, a, u, o/
/ə/	/i, ə, ä, ü/
/ö/	/ö/
/ï/	/ï, a, u/
/o/	/o/

There are three kinds of suffixes: 1. suffixes consisting of a consonant; 2. suffixes consisting of a vowel, and 3. suffixes consisting of a consonant and a vowel.

Leaving aside the suffixes consisting of a consonant, suffixes containing a vowel will be dealt with.

Two kinds of vowels occur in suffixes: 1. a low vowel (i.e., /ä, a/) and 2. a mid vowel (i.e., /ə, ö, ï, o/).

The low vowel can be designated by /Ä/, the mid vowel can be designated by /Ǝ/. /Ä/ means that the vowel is /ä/ on stems of front vowels, and /a/ on stems of back vowels. Likewise /Ǝ/ means that the vowel is /ə/ on stems the final syllable of which contains one of the vowel phonemes /i, ə, ä, ü/, but it is /ï/ on stems the final syllable of which contains one of the phonemes /u, ï, a/; it is also /ö/ when the final stem syllable contains /ö/; it is also /o/ when the stem-final syllable contains /o/.

As an example the locative suffix and the possessive suffix of the 3rd person will be given.

The locative suffix /-tÄ/ appears as /-tä/ and /-ta/: /əttä/ "at the dog"; /atta/ "at the horse".

The possessive suffix /-Ǝ/ appears as /-ə, -ï, -ö, -o/: /ətə/ "his dog"; /atï/ "his horse"; /tönö/ "his night"; /qolo/ "his slave".

1.612. This system of rendering alternating vowels could also be applied to stems which cannot be analyzed. Thus /ata/ "father", /käzä/ "goat", /balïq/ "fish", /boron/ "long ago", /ösön/ "for the sake of" can be rendered as /atÄ/ "father", /käzÄ/ "goat", /balƎq/ "fish", /borƎn/ "in olden times", /ösƎn/ "for the sake of" respectively. This would, however, necessitate the introduction of two additional phonemes which occur only in the non-first syllables. Therefore, the symbols /Ä/ and /Ǝ/ will be used only for suffixes: instead of saying that the suffix is /-ta, -tä/ we shall give only the suffix /-tÄ/; instead of giving the suffix /-nə, -nï, -nö, -no/ only the suffix /-nƎ/ will be given.

1.613. Suffixes consisting only of a consonant require a union-vowel, when added to stems ending in consonants. The union-vowel is /Ǝ/, i.e., /ə, ï, ö, o/ according to the rules of palatal and labial harmony.

1.614. In compound words the suffix vowels comply with the vowels of the second component of the compound: /aq-qošo/ "his swan"; /aγay-ənəhə/ "his brothers".

In loan words the vowel of the suffix depends on the vowel of the final syllable of the word: /tələfon/ "telephone" — /tələfono/ "his telephone".

1.62. Consonant harmony.

The consonants /g, k,/, in words of Turkic origin, occur only in words of front vowels: /büläk/ "gift", /igən/ "crops". The consonants /γ, q/ occur only in such native words which contain back vowels: /ayaq/ "foot"; /γawγa/ "noise".

1.63. Alternations of vowels with zero.

The vowels /ö, o/ and particularly /ə, ï/, i.e., all mid vowel phonemes, are reduced. In disyllabic and polysyllabic words these vowels may disappear in the first syllable: /bələm/ [bləm] "knowledge"; /təläw/ [t'läw] "desire"; /kəšə/ [k'šə] "person"; /toram/ [t'r̊m] "I stand".

The same vowels disappear in the second syllable in disyllabic words the second syllable of which is closed, when a suffix consisting of a vowel or containing a vowel in its onset is attached. This alternation of /ə, ï, ö, o/ with Zero is paradigmatic: /urïn/ "place" — /urnï/ "his place"; /uyïn/ "play" — /uyna-/ "to play"; /bürək/ "hat" — /bürkə/ "his hat"; /qoyon/ "whirlwind, twister" — /qoyno/ "his whirlwind".

1.64. Internal sandhi.

Internal sandhi takes place in processes of suffixation.

It comprises two cases: 1. voicing of the stem-final consonant before a suffix-initial vowel and 2. the assimilation of the suffix-initial consonant to the stem-final consonant.

1°. The voiced consonant /d/ in the onset of a suffix is assimilated in voicing to the stem-final consonants /p, θ, t, s, š, k, q, h/:

/kül/ "lake" - /küldän/ "from the lake"
/küp/ "much" - /küptän/ "from much"
/ət/ "dog" - /əttän/ "from the dog"
/baš/ "head" - /baštan/ "from the head"

2°. The consonant /d/ in the onset of a suffix is assimilated to the stem-final consonant /ð/ and also replaced by /ð/ after /w, r, y/:

/bil/ "waist" - /bildän/ "from the waist"
/qað/ "goose" - /qaððan/ "from the goose"
/taw/ "mountain" - /tawðan/ "from the mountain"
/yar/ "steep bank" - /yarðan/ "from the steep bank"
/tay/ "foal" - /tayðan/ "from the foal"

3°. The consonant /l/ in the onset of the plural and locative suffix is replaced by /t/ after /p, θ, t, s, š, k, q/:

/baqsa/ "garden" - /baqsalar/ "gardens"
/at/ "horse" - /attar/ "horses"
/išək/ "door" - /išəktär/ "doors"

4°. The consonant /l/ in the onset of the same suffixes is replaced by /d/ after /m, z, l, n, ž, ŋ/:

/qoral/ "instrument" - /qoraldar/ "instruments"
/kolxoz/ "collective farm" - /kolxozdar/ "collective farms"
/taž/ "crown" - /taždar/ "crowns"
/yəŋ/ "sleeve" - /yəŋdär/ "sleeves"

5°. The consonant /l/ in the onset of the same suffixes is replaced by /ð/ after /w, ð, r, y/:

/taw/ "mountain" - /tawðar/ "mountains"
/qïð/ "girl" - /qïððar/ "girls"
/hïyïr/ "cow" - /hïyïrðar/ "cows"
/tay/ "foal" - /tayðar/ "foals"

6°. The consonant /n/ in the onset of the suffixes of the possessive (genitive) and direct-object (accusative) case forms, and the past tense is replaced by /t/ after /p, f, θ, t, s, š, k, q/; by /d/ after /m, l, n, ž, ŋ/; by /ð/ after /w, ð, r, y/:

/qap/ "sack, bag" - /qaptï/ dir. obj.
/at/ "horse" - /attï/ id.
/säs/ "hair" - /sästən/ "of the hair"
/təl/ "tongue" - /təldə/ dir. obj.
/uram/ "street" - /uramdïŋ/ "of the street"
/qar/ "snow" - /qarðïŋ/ "of the snow"
/taw/ "mountain" - /tawðïŋ/ "of the mountain"

7°. The consonants /g, γ/ in the onset of a suffix (e.g., dative, past participle) are assimilated in voicing to the stem-final voiceless consonants:

/yalanγa/ "to the steppe": /yalan/
/atqa/ "to the horse": /at/

8°. The stem-final consonant /n/ is replaced by /m/ before /p, b, m/: /aldamma/ "be not deceived!": /aldan-/ "to be deceived" + /-mÄ-/ suffix of the negative verb stem.

9°. The stem-final consonant /n/ is assimilated in velarization by the following /k, g, q, γ/: /hïŋγan/ "broken": /hïn-/ "to be broken" + /-GÄn/ past participle.

The cases of sandhi discussed in 8° and 9° are not reflected in official orthography.

10°. The stem-final /p, k, q/ become voiced before the vowel of a suffix or before a union vowel. In other words, they are replaced by /b, g, γ/ respectively:

/qap/ "sack" - /qabïm/ "my sack" (/-Ǝm/ possessive suffix of the 1st p.)
/köräk/ "shovel" - /körägəm/ "my shovel"
/ayaq/ "foot" - /ayaγï/ "his foot" (/-Ǝ/ poss. suff. of the 3rd p.)

1.641. In accordance with the rules of vowel harmony, the vowel phonemes of suffixes are interpreted as /Ä, Ǝ/:

1°. /Ä/ stands for /ä/ in words of front vowels and for /a/ in words of back vowels;

/Ǝ/ stands in words of front vowels for /ə/ in syllables not preceded by /ö/, and it stands for /ö/ in syllables preceded by /ö/; it stands in words of back vowels for /ï/ in syllables not preceded by /o/, and it stands for /o/ in syllables preceded by /o/.

2°. Similarly, general exponents of alternating suffix consonants can be suggested:

/D/ for /d/ ~ /t/ ~ /ð/ (vide 1.64, n°1 and n°2);
/L/ for /l/ ~ /d/ ~ /t/ ~ /ð/ (vide 1.64, n°3, n°4, n°5);
/N/ for /n/ ~ /d/ ~ /t/ ~ /ð/ (vide 1.64, n°6);
/G/ for /g/ ~ /γ/ ~ /k/ ~ /q/ (vide 1.64, n°7).

Examples:

/-DÄ/ stands for /-dä, -da, -tä, -ta, -ðä, -ða/
/-LÄr/ stands for /-lär, -lar, -där, -dar, -tär, -tar, -ðär, -ðar/
/-NƎ/ stands for /-nə, -nö, -nï, -no, -də, -dö/, etc., /-tə, -tö/, etc., /-ðə, -ðö/, etc.
/-GÄ/ stands for /-gä, -γa, -kä, -qa/

1.65. External sandhi.

1°. When a word ending in /n/ is followed by a word beginning in /p, b, m/ and there is no pause between these two words, the word-final /n/ is replaced by /m/:

/um-bər/ "eleven" : /un/ "ten" + /bər/ "one"
/um-bot/ "ten puds" : /un/ "ten" + /bot/ "pud" (1 pud = 40 Russian pounds)

2°. When a word ending in /n/ is followed by a word beginning in /k, g, q/ and there is no pause between, the word-final /n/ is replaced by /ŋ/ and the word-initial /k, q/ are assimilated in voicing, i.e., are replaced by /g/ and /γ/ respectively:

/uŋ-γïz/ "ten girls" : /un/ "ten" + /qïz/ "girl"
/hiŋ-gəm/ "who are you?" ("who art thou?") : /hin/ "thou" + /kəm/ "who".

The external sandhi is not reflected in official orthography.

1.7. Orthographical Representation of Phonemes.

1.71. The official Cyrillic alphabet.
The letters are given in the official alphabetic order.

Letter	Transliteration	Phonemic value	Examples and explanations
А а	a	/a/	ат at /at/ "horse"
Б б	b	/b/	бар bar /bar/ "is"
В в	v	/w/	1°. initially in words of non-Russian origin: вакыт vaqït /waqït/ "time";
		/v/	2°. initially and in all other positions in borrowings from or through Russian:

			вагон vagon /vagon/ "railway carriage"; завод zavod /zavod/ "industrial plant"
Г г	g	/g/	гөл göl /göl/ "flowers"; әгәр ägär /ägär/ "if"
Ғ ғ	γ	/γ/	ғазап γazap /γazap/ "torment"; ағас aγas /aγas/ "tree"
Д д	d	/d/	дүрт dürt /dürt/ "four"; андыу andïu /andïw/ "to watch somebody, keep under observation"
Ҙ ҙ	ð	/ð/	аҙ að /að/ "little, not much"
Е е	e	/yə/	1°. initially in native words: ел el /yəl/ 'wind";
		/ye/	2°. initially and stressed in Russian words: ересь ereś /yerəs/ "heresis";
		/ə/	3°. after a consonant or semivowel in native words: белем belem /bələm/ "knowledge"; тейен teyen /təyən/ "squirrel"; келеүе keleüe /kələwə/ "his arrival";
		/e/	4°. after a consonant in borrowings from or through Russian: рельс rel's /rels/ "rail, track". Note: e is supposed to be pronounced as [ye] and [e] respectively in the cases 2° and 4°, but most Bashkirs do not make any distinction between /ə/ and /e/.
Ё ё	ë	/yɔ/	1°. in initial position in words borrowed from Russian: ёлка ëlk /yɔlka/ "Christmas tree";
		/ɔ/	2°. after a consonant in words borrowed from Russian, the preceding consonant being palatalized: самолёт samolët /samal'ɔt/ "airplane".

			Note: Only few Bashkirs pronounce /ɔ/ as Russian /ɔ/, and most of them substitute the Bashkir phoneme /o/ [ɵ].
Ж ж	ž	/ž/	Only in borrowings: жалоба žaloba /žalaba/ "complaint"; аждаһа aždaha /aždaha/ "dragon"
З з	z	/z/	Only in borrowings: зар zar /zar/ "sorrow"; кәзә käzä /käzä/ "goat"
И и	i	/i/	1°. occurs initially and in the first syllable in native words, and in all positions in borrowings: ит it /it/ "meat"; авторитет avtoritet /awtoritet/ "authority";
		/əy/	2°. renders /əy/ in non-first syllables and finally: ни /nəy/ "what?"
Й й	y	/y/	1°. renders /y/ in syllable- and word-final position and intervocalically: ай ay /ay/ "moon, month"; айырма ayïrma /ayïrma/ "distinction, distinctive mark"; 2°. renders initial /y/ before о, ө, ы, ә /o, ö, ï, ä/: йоҙаҡ yoðaq /yoðaq/ "lock"; йөҙ yöð /yöð/ "hundred"; йыр yïr /yïr/ "song"; йәм yäm /yäm/ "beauty, charm". Note: The syllables /yü, yu, ya/ are rendered with ю and я respectively; /yə/ is initially е but medially йе : ел /yəl/ "wind"; тейен teyen /təyən/ "squirrel". The multiplicity of the methods of rendering /y/ is one of the weakest spots of the official orthography.

К	к	k	/k/	In native words of front vowels and in borrowings containing both front and back vowels: кем kem /kəm/ "who"; кантон kanton "canton"
Ҡ	ҡ	q	/q/	ҡанат qanat /qanat/ "wing"; ҡәнәғәт qänäγät /qänäγät/ "satisfied"
Л	л	l	/l/	лығырҙау lïγïrðau /lïγïrðaw/ "to chat, chatter"; ел el /yəl/ "wind"
М	м	m	/m/	матур matur /matur/ "pretty"; ҡом qom /qom/ "sand"
Н	н	n	/n/	нисә nisä /nəysä/ "how much?" ҡан qan /qan/ "blood"
Ң	ң	ŋ	/ŋ/	таң taŋ /taŋ/ "morning dawn, aurora"
О	о	o	/o/	оҙон oðon /oðon/ "long". Note: In Russian borrowings o renders the Russian /ɔ/: оборона oborona "defense".
Ө	ө	ö	/ö/	өҫ öθ /öθ/ "surface, upper part"
П	п	p	/p/	пәрҙә pärðä /pärðä/ "curtain"
Р	р	r	/r/	рамазан ramazan /ramazan/ "the 9th month of the Mohammedan year"
С	с	s	/s/	сасҡау sasqau /sasqaw/ "severe frost with hoar"
Ҫ	ҫ	θ	/θ/	аҫ aθ /aθ/ "the bottom part"
Т	т	t	/t/	тат tat /tat/ "sweetness"
У	у	u	/u/	1°. initially before a consonant and medially after a consonant it renders /u/: ут ut /ut/ "fire"; тун tun /tun/ "fur coat";
			/w/	2°. after a vowel and intervocalically in words of back vowels it renders /w/: тау tau /taw/ "mountain"; ыуыу ïuïu /ïwïw/ "to rub"

Ү	ү	ü	/ü/	1°. initially before a consonant and medially after a consonant it renders /ü/: үле üle /ülə/ "dead"; күл kül /kül/ "lake";
			/w/	2°. after a vowel and intervocalically in words of front vowels it renders /w/: терәү teräü "to support"; теүәл teüäl "evenly"
Ф	ф	f	/f/	файҙа fayða /fayða/ "use, usefulness"
Х	х	x	/x/	хоҙай xoðay /xoðay/ "God"
Һ	һ	h	/h/	һай hay /hay/ "shallow"
Ц	ц	c	/c/	In loan words: цех cex /cex/ "shop" (in an industrial plant)
Ч	ч	č	/č/	In loan words: чек ček /ček/ "check"
Ш	ш	š	/š/	шарт šart /šart/ "condition"
Щ	щ	šč	/šč/	In Russian words: щи šči /ščəy/ "cabbage soup"
Ъ	ъ		—	1°. according to the rules of Russian orthography, ъ is written to indicate that the preceding consonant closes a syllable, is not palatalized and does not form, together with the following е, ё, ю, я a syllable: объект ob'ekt /obyekt/ "object";
			/?/	2°. after a vowel in words of back vowels it renders /?/: маъмай ma'may /ma?may/ "dog, puppy" (children's word)
Ы	ы	ï	/ï/	ылғый ïlγïy /ïlγïy/ "always"
Ь	ь	'	—	1°. denotes, in Russian loan words, the palatalization of the preceding consonant: сельмаг sel'mag /selmak/ "village shop" (Russian abbreviation for сельский магазин);

				2°. denotes, in Russian loan words, the palatalization of the preceding consonant and indicates that the latter does not form with the following letter a syllable: семья sem'ya /səmya/ "family";
			/?/	3°. after a vowel in words of front vowels: тәьмин tä'min /tä?min/ "supply"; тәьсир tä'sir /tä?sir/ "influence";
				4°. at the end of monosyllabic native words indicates that ю stands for /yü/ but not for /yu/: юнь yun' /yün/ "cheap"
Э	э	e	/ə/	1°. in native words initially: эс es /əs/ "belly";
			/e/	2°. in borrowings initially: элемент element "element"
Ә	ә	ä	/ä/	әгәр ägär /ägär/ "if"
Ю	ю	yu	/yu/	1°. in words of back vowels /yu/: юлаҡ yulaq /yulaq/ "vein";
			/yü/	2°. in words of front vowels /yü/: юнле yunle /yünlə/ "reasonable". In monosyllabic native words ь is written at the end, to indicate that the vowel is /ü/: юнь yuń /yün/ "means" (without ь, юн would stand for /yun/)
Я	я	ya	/ya/	яр yar /yar/ "steep bank"

1.72. The Cyrillic alphabet is neither phonetic nor phonemic and is unsuitable for Bashkir or any Turkic language.

1°. The following letters render the phonemes of Bashkir adequately: А а /a/, Б б /b/, Г г /g/, Ғ ғ /γ/, Д д /d/, Ҙ ҙ /ð/, Ж ж /ž/, З з /z/, Й й /y/, К к /k/, Ҡ ҡ /q/, Л л /l/, М м /m/, Н н /n/, Ң ң /ŋ/, Ө ө /ö/,

П п /p/, Р р /r/, С с /s/, Ҫ ҫ /θ/, Т т /t/, Ф ф /f/, Х х /x/, Һ һ /h/, Ц ц /c/, Ч ч /č/, Ш ш /š/, Ы ы /ï/, Ә ә /ä/, Я я /ya/.

These letters and Щ щ /šč/ which occurs only in Russian loan words have always the same phonemic value.

2°. The letter В в renders /v/ in Russian words and words borrowed through Russian: вагон "railroad car". In native words, in initial position, it renders /w/: ваҡ /waq/ "fine". In other positions /w/ is rendered with У у and Ү ү (vide 7° and 8°).

3°. The letter Е е renders a series of phonemes and combinations of phonemes.

In native words, initially and after a vowel, it renders /yə/: ел /yəl/ "wind"; тиерләк /tiyərlək/ "almost".

In Russian words, in the same positions, it renders /ye/: еврей /yevrey/ "Jew"; печение /pečeniye/ "cookies".

After a consonant, in native words, e renders /ə/ but in Russian words it renders the Russian phoneme /e/ in stressed syllables and /ĕ/ or /ĭ/ in unstressed syllables: тел /təl/ "tongue"; сектор /śektăr/ "sector"; семья /śĕmya/ "family".

4°. Ё ё occurs only in Russian words and renders /yɔ/.

5°. И и in the first syllable (but not in final position) renders /i/. In the first syllable in final position and in all non-first syllables it renders /əy/: бир /bir/ "give!"; ни /nəy/ "what"; коньки /kunkəy/ "skates" (Russ. коньки).

6°. О о renders /o/ in native words and the Russian /ɔ/ in Russian words.

7°. У у, in words of back vowels, initially or after a consonant, renders /u/, but it is /w/ after a vowel or in intervocalic position: урам /uram/ "street"; тун /tun/ "fur coat"; тау /taw/ "mountain"; ыуылдырыҡ /ïwïldïrïq/ "calf of the leg".

8°. Ү ү, in words of front vowels, initially or after a consonant, renders /ü/, but it is /w/ intervocalically or after a vowel (in syllable- or word-final position): үртәү /ürtäw/ "to burn"; түбә /tübä/ "crown of the head"; тәүәккәлек /täwäkkälək/ "determination, courage".

9°. Ъ ъ, in native words of back vowels, after a vowel, renders /?/ but after a consonant it occurs only in Russian words and indicates that the following vowel is preceded by /y/.

10°. Ь ь occurs mostly in Russian words and its use is subject to the rules of Russian orthography, but in native words of front vowels it renders /?/: тeьсирле /tä?səyrlə/ "effective".

11°. Э э in native words renders the phoneme /ə/ in initial position: эш /əš/ "work". In Russian words or words borrowed through Russian it renders initial /e/: эскимос /eskimɔs/ "Eskimo".

12°. Ю ю renders /yu/, but in words of front vowels it renders /yü/. In monosyllabic words ending in ь, it is /yü/: юл /yul/ "road"; юрған /yurγan/ "blanket"; юнәлеш /yünäləš/ "direction"; юнь /yün/ "cheap".

13°. The greatest inconsistency of the orthography is the different way of rendering /y/: Й in ай /ay/, йо /yo/, йө /yö/, йә /yä/, and special graphemes for /y/ + vowel: е /yə, ye/, ю /yu, yü/, я /ya/.

2. INFLECTION

2.1. Substantive Inflection.

The inflection of the nouns includes the following categories: 1. number, 2. possessive forms, 3. declension, and 4. predicativity.

The forms concerned are formed by adding suffixes to the noun-stem. The suffixes are added in the following order: 1. plural suffix, 2. possessive suffix, 3. declension suffix, and lastly 4. predicative suffix.

Example: /awïl/ "village" - /awïldar/ "villages" - /awïldarïbïð/ "our villages" - /awïldarïbïððan/ "from our villages" - /awïldarïbïððanhïγïð/ "you [are] from our villages".

The suffixes are subject to the rules of vowel- and consonant-harmony and internal sandhi.

2.11. A substantive without any suffixes is the basic form. The latter is identical with the stem. All suffixes are added to the latter.

2.12. Plural suffix.

The plural suffix or (derivational suffix as it is sometimes called) /-LÄr/ has the following allomorphs:

1°. /-lÄr/ on stems ending in a vowel (except for и which is /əy/ and occurs in loan words): /baqsalar/ "gardens" : /baqsa/ "garden"; /bülmälär/ "rooms" : /bülmä/ "room (in a house)".

2°. /-dÄr/ on stems ending in /m, z, l, n, ž, ŋ/: /kəyəmdär/ "garments" : /kəyəm/ "garment"; /kolxozdar/ "collective farms" : /kolxoz/ "collective farm"; /küldär/ "lakes" : /kül/ "lake"; /urmandar/ "forests" : /urman/ "forest"; /garaždar/ "garages": /garaž/ "garage"; /yəŋdär/ "sleeves" : /yəŋ/ "sleeve".

3°. /-ðÄr/ on stems ending in и /əy/ in loan words, the semivowels /w, y/, and the consonants /ð, r/: конькиҙәр /kunkəyðär/ "scates" : /kunkəy/; /tawðar/ "mountains" : /taw/; /tayðar/ "foals": /tay/; /qaγïððar/ "papers" : /qaγïð/; /yərðär/ "places" : /yər/.

4°. /-tÄr/ on native and foreign stems ending in /p, θ, t, s, č, š, k, q, h/ and on borrowed stems ending in /b, f, v, d, c, g, x/: /klubtar/ "clubs" : /klub/; /kitaptar/ "books" : /kitap/; /qalaqtar/ "spoons" : /qalaq/.

2.13. Possessive suffixes.

The possessive suffixes (also called concrete-relational suffixes) indicate the person of the owner or possessor of the object concerned. They convey the meanings "my", "thy", "his" (or "her" or "its"), "our", "your", and "their" to a substantive which denotes a person, an object, etc.: /ata/ "father" - /atam/ "my father" - /ataŋ/ "thy father" - /atahï/ "his father", etc. These suffixes are identical, in meaning, with the English possessive pronouns my, thy, his, etc.

The possessive suffixes are:

	Singular	Plural
1st person	/-m/	/-bƎð/
2nd person	/-ŋ/	/-GƎð/
3rd person	/-Ǝ, -hƎ/	/-Ǝ, -hƎ/

The suffixes /-m, -ŋ, -bƎð, -GƎð/ are added mechanically to stems ending in a vowel. They are attached by means of the union-vowel /-Ǝ-/ to stems ending in a consonant or a semi-vowel.

The suffix /-Ǝ/ of the 3rd person is added to stems ending in a consonant or a semi-vowel. The suffix /-hƎ/ of the 3rd person is added to stems ending in a vowel.

To summarize, the following chart is given:

Person	On stems ending in a vowel	On stems ending in a consonant or a semi-vowel
1st s.	/-m/	/-Ǝm/
2nd s.	/-ŋ/	/-Ǝŋ/
1st pl.	/-bƎð/	/-ƎbƎð/
2nd pl.	/-GƎð/	/-ƎGƎð/
3rd s. pl.	/-hƎ/	/-Ǝ/

/dala/ "steppe"; /dalam/ "my steppe"; /dalaŋ/ "thy steppe"; /dalabïð/ "our steppe"; /dalaγïð/ "your steppe"; /dalahï/ "his, their steppe";

/at/ "horse"; /atïm/ "my horse"; /atïŋ/ "thy horse"; /atïbïð/ "our horse"; /atïγïð/ "your horse"; /atï/ "his, their horse".

2.131. The forms /atïm/ "my horse", /atïŋ/ "thy horse", etc. function as subjects of clauses and they are also stems (i.e., possessive stems) to which the declension suffixes are added.

Exceptions are the forms of the third person. Whereas forms provided with /-hƎ/ and /-Ǝ/ function only as subjects of clauses, the declension suffixes are added to /-hƎn/ and /-Ǝn/ respectively but not to /-hƎ/ and /-Ǝ/ respectively: /atï/ "his horse" (nominative, subject); /atïn/ possessive stem of the third person to which the declension suffixes are added.

2.14. Declension suffixes.

The declension suffixes (pure-relational suffixes) serve to denote the relations between an object and another object or between an object and an action.

The declension suffixes are, with a few exceptions, the same whether they are added to the basic stem of a noun, to the plural stem, or to a possessive stem.

Singular-declension forms are formed by adding declension suffixes to the basic stem of a noun. Plural-declension forms are formed by adding declension suffixes to the plural stem. In the possessive declension, the declension suffixes are added to the possessive stem.

1°. Zero-suffix, i.e., the basic form of a substantive, functions as the subject and direct-object form.

2°. Suffix /-NƎŋ/, subject to the rules of internal sandhi (1.64, n°6), forms the possessive or the genitive: /tawðïŋ/ "of the mountain" : /taw/; /yərðəŋ/ "of the earth" : /yər/; /attïŋ/ "of the horse" : /at/; /yalandïŋ/ "of the steppe" : /yalan/.

3°. Suffix /-GÄ/ : /-gä, -γa/ on stems ending in a vowel and in /m, w, ð, z, l, n, r, ž, y, ŋ/; /-kä, -qa/ on stems ending in all the other consonants (1.64, n°7) forms the dative ("to"): /külgä/ "to the lake" : /kül/; /yalanγa/ "to the steppe" : /yalan/; /itəkkä/ "to the boot" : /itək/; /atqa/ "to the horse" : /at/.

4°. Suffix /-NƎ/, complying with the rules of internal sandhi, forms the direct-object form (the accusative): /täðränə/ "the window" : /täðrä/; /tawðï/ "the mountain" : /taw/; /attï/ "the horse" : /at/; /yalandï/ "the steppe" : /yalan/.

5°. Suffix /-NÄn/ and the allomorphs /-nÄn, -ðÄn, -tÄn, -dÄn/, depending on the rules of internal sandhi (1.64, n°6), form the ablative ("from"): /täðränän/ "from the window" : /täðrä/; /tawðan/ "from the mountain" : /taw/; /attan/ "from the horse" : /at/; /yalandan/ "from the steppe" : /yalan/.

6°. Suffix /-LÄ/ and the allomorphs /-lÄ, -ðÄ, -tÄ, -dÄ/, depending on the rules of internal sandhi (1.64, n°3-5), form the locative ("in, at") : /täðrälä/ "in the window" : /täðrä/; /tawða/ "on the mountain" : /taw/; /atta/ "at the horse" : /at/; /yalanda/ "in the steppe" : /yalan/.

2.141. The functions of the cases.

2.1411. The basic form of the substantive is identical with the stem. It functions as follows:

1°. As the subject of a clause: юл тар ине /yul tar inə/ "the road was narrow".

2°. As an indefinite possessive attribute of another substantive, the latter being provided with the possessive suffix of the 3rd person: ҡала баҡсаһы /qala baqsahï/ "city garden" (any garden of any city).

3°. As an adverbial complement with a postposition or with a noun acting as a postposition: өҫтәл өҫтөндә /öθtäl öθtöndä/ "on the table".

4°. As an indefinite direct object: һин китап уҡыйһың /hin kitap uqïyhïŋ/ "thou art reading a book".

2.1412. The possessive or the genitive form with the suffix /-NƎŊ/ and its allomorphs functions as a definite possessive attribute, the head being provided with the possessive suffix of the 3rd person: ҡаланың баҡсаһы /qalanïŋ baqsahï/ "the garden of the city" (a particular garden of a particular city).

2.1413. The dative with the suffix /-GÄ/ functions:

1°. As an adverbial complement denoting the object in the direction of which the action is performed ("to someone"): шишмәгә барҙы /šišmägä barðï/ "he went to the brook"; әбәй бүлмәгә инә /äbäy bülmägä inä/ "the old woman enters the room".

2°. The reason or cause of an action: әбәй был эшкә аптырап ҡалды /äbäy bïl əškä aptïrap qaldï/ "the old woman was astonished because of such actions".

3°. An aim or goal: һыуға бара /hïwγa bara/ "he goes after water".

4°. A term or the duration of time for which something is done ("for a month"): сәғәт бишкә ҡайта /säγät biškä qayta/ "he will return by five o'clock".

5°. As complement governed by particular verbs: ҡаҙанға тултырыу /qaðanγa tultïrïw/ "to fill the kettle"; оятҡа ҡалыу /oyatqa qalïw/ "to be ashamed" (lit.: "to remain to the shame").

2.1414. The accusative with the suffix /-NƎ/ and its allomorphs functions as a definite direct object: һин китапты уҡыйһың /hin kitaptï uqïyhïŋ/ "thou art reading the book."

2.1415. The ablative with the suffix /-NÄn/ functions as:

1°. An adverbial complement which indicates the starting point of an action ("from"): бер диңгеҙҙән икенсе диңгеҙгә /bər diŋgəððän ikənsə diŋgəðgä/ "from one sea to the other sea".

2°. An adverbial complement which indicates the cause: ярлылыҡтан ғаҙап күргәйнә /yarlïlïqtan γaðap kürgäynə/ "he suffered from poverty".

3°. As a complement indicating the actor when the action is indicated by a passive verb: һин яҡшыларҙың телдәренән маҡталдың /hin yaqšïlarðïŋ təldärənän maqtaldïŋ/ "you were praised by the tongues of the very best ones".

4°. As an adverbial complement governed by certain verbs which require this particular form: /qurq-/ "to be afraid": бүренән ҡурҡыу "to be afraid of wolves, to fear wolves".

2.1416. The locative with the suffix /-LÄ/ functions:

1°. As an adverbial complement indicating the place in which the action is performed ("in, at"): балыҡтар һыуҙа йәшәйләр /balïqtar hïwða yäšäylär/ "the fish live in water".

2°. As an adverbial complement indicating the time at which the action takes place: балалар биренсе сеньтябрьҙә мәктәпкә китәсәктәр /balalar birənsə səntyäbrðä mäktäpkä kitäsäktär/ "the children will go to school on the first of September".

2.142. Plural declension.

The singular-declension forms are formed by adding the declension suffixes to the basic form.

The plural-declension forms are formed by adding the declension suffixes to the plural-stem provided with the suffix /-LÄr/(vide 2.12). The declension suffixes change the consonants

in their onset according to the rules of internal sandhi. In other words, it should be noted that the plural-stem ends in /r/ and the suffix-consonant is to be replaced by another consonant in accordance with the rules with regard to the stem-final /r/.

2.143. Examples of declension.

The following examples are given in Cyrillic script: /bala/ "child", /kəšə/ "person", /ət/ "dog", and their plural-forms:

Nom.	бала	"child"	балалар	"children"
Gen.	баланың		балаларҙың	
Dat.	балаға		балаларға	
Acc.	баланы		балаларҙы	
Abl.	баланан		балаларҙан	
Loc.	балала		балаларҙа	
Nom.	кеше	"person"	кешеләр	"persons"
Gen.	кешенең		кешеләрҙең	
Dat.	кешегә		кешеләргә	
Acc.	кешене		кешеләрҙе	
Abl.	кешенән		кешеләрҙән	
Loc.	кешелә		кешеләрҙә	
Nom.	эт	"dog"	эттәр	"dogs"
Gen.	эттең		эттәрҙең	
Dat.	эткә		эттәргә	
Acc.	этте		эттәрҙе	
Abl.	эттән		эттәрҙән	
Loc.	эттә		эттәрҙә	

2.144. Declension with possessive suffixes.

Stems provided with a possessive suffix may take declension suffixes. The declension suffixes are added to the possessive suffixes given in the table in 2.13. The possessive suffixes of the 3rd person are /-Ǝ, -hƎ/ in the subject form (nominative) but /-Ǝn, -hƎn/ in all the other cases.

The declension suffixes are the same as in the declension without possessive suffixes (vide 2.14) with the exception of the dative suffix. It is /-GÄ/ only when added to the possessive suffixes of the 1st and 2nd persons plural, but it is /-Ä/ in the forms of all the other persons, i.e., 1st p.s., 2nd p.s., and 3rd p.

The genitive and ablative suffixes lose their initial consonant when added to the possessive suffix of the 3rd person.

The definite direct-object (accusative) form with the possessive suffix of the 3rd person is formed with a zero declension suffix, i.e., nothing is added to the possessive suffix /-Ǝn, -hƎn/.

The combinations of the possessive and declension suffixes are shown in the following table:

Cases	1st p. s.	2nd p. s.	1st p. pl.	2nd p. pl.	3rd p.
Nom.	/-m/[1]	/-ŋ/	/-bƎð/	/-GƎð/	/-hƎ/[2] and /-Ǝ/[3]
Gen.	/-mdƎŋ/	/-ŋdƎŋ/	/-bƎððƎŋ/	/-GƎððƎŋ/	/-hƎnƎŋ, -ƎnƎŋ/
Dat.	/-mÄ/	/-ŋÄ/	/-bƎðGÄ/	/-GƎðGÄ/	/-hƎnÄ, -ƎnÄ/
Acc.	/-mdƎ/	/-ŋdƎ/	/-bƎððƎ/	/-GƎððƎ/	/-hƎn, -Ǝn/
Abl.	/-mdÄn/	/-ŋdÄn/	/-bƎððÄn/	/-GƎððÄn/	/-hƎnÄn, -ƎnÄn/
Loc.	/-mdÄ/	/-ŋdÄ/	/-bƎððÄ/	/-GƎððÄ/	/-hƎndÄ, -ƎndÄ/

Notes: 1. On stems ending in a consonant or a semi-vowel the suffixes of the 1st and 2nd p. s. and pl. have a union-vowel.
2. On stems ending in a vowel.
3. On stems ending in a consonant or a semi-vowel.

2.1441. Examples of declension with possessive suffixes.

Nom.	балам	"my child"	балаң	"thy child"
Gen.	баламдың		балаңдың	
Dat.	балама		балаңа	
Acc.	баламды		балаңды	
Abl.	баламдан		балаңдан	
Loc.	баламда		балаңда	
Nom.	балабыҙ	"our child"	балағыҙ	"your child"
Gen.	балабыҙҙың		балағыҙҙың	
Dat.	балабыҙға		балағыҙға	
Acc.	балабыҙҙы		балағыҙҙы	
Abl.	балабыҙҙан		балағыҙҙан	
Loc.	балабыҙҙа		балағыҙҙа	
Nom.	балаһы	"his (her) child"	эте	"his (her) dog"
Gen.	балаһының		этенең	
Dat.	балаһына		этенә	
Acc.	балаһын		этен	

Abl.	балаhынан	"his (her) child"	этенән	"his (her) dog"
Loc.	балаhында		этендә	

2.15. The predicative suffixes.

The predicative suffixes serve to indicate the person of an equational complement or the predicate-noun ("I am a teacher"). They are added to substantives ("I am a teacher"), adjectives ("you are good"), and participles.

The predicative suffixes are:

	Singular	Plural
1st person	/-mƎn/	/-bƎð /
2nd person	/-hƎŋ /	/-hƎGƎð /
3rd person	/-LƎr/	/-LƎrðÄr/

The suffix of the 3rd person is subject to the rules of internal sandhi (vide 1.64, n° 3-5) and appears as /-lƎr, -ðƎr, -tƎr, -dƎr/.

Examples:

язъусымын	"I [am] a writer"
язъусыhың	"thou [art] a writer"
язъусылыр	"he (she) [is] a writer"
язъусыларбыҙ	"we [are] writers"
язъусыларhығыҙ	"you [are] writers"
язъусыларҙырҙар	"they [are] writers"

2.151. The predicative suffixes may be added to the possessive suffixes: укыусымhың /uqïwsïmhïŋ / "thou [art] my pupil"; беҙ укыусыларығыҙбыҙ /bəð uqïwsïlarïγïðbïð/ "we [are] your pupils".

2.152. The predicative suffixes may be added to declension suffixes: мин Өфөнәнмен /min öfönänmən/ "I [am] from Ufa" (i.e., from the main city in the Bashkir Republic); hин ауылымнанhың /hin awïlïmnanhïŋ / "thou [art] from my village".

2.16. The postpositions.

The postpositions are words which are added enclitically to nouns and all parts of speech which may function as nouns. They do not comply with the rules of vowel harmony and do not become, together with the preceding noun, one word.

The postpositions play the same rôle as the declension suffixes, i.e., they serve to indicate the relations between objects and actions.

The postpositions are added to the stem or to an oblique-case form of a noun.

2.161. The following postpositions are added to the stem of a noun:

1°. /mənän/ "with, together with, by means of": атаhы менән "with his father"; көрәк менән "with (or by means of) a shovel".

2°. /öson/ "because of, for the reason of, for the sake of, in order to": атаң өсөн "because of thy father"; китап өсөн "for the book"; атайым өсөн өйҙә калдым "I remained at home because of my father"; укыу өсөн "in order to read" ("for the sake of reading").

3°. /kəwək/ "like": бөркөт кеүек оса "he flies like an eagle".

4°. /hïmaq/ or /hïman/ "like": балаhы hымак "like his child".

5°. /saqlï/ "like" (= the size of): йоҙрок саклы "the size of a clenched fist".

6°. /tiklə/ or /tikləm/ "the size of": йоҙрок тикле "the size of a clenched fist"; улы атаhы тиклем булған "his son has become as big as his father"(lit. "has become like his father, the size of his father").

7°. /šikəllə/ "like, the size of": ат шикелле "the size of a horse".

8°. /buyïnsa/ "according to": закон буйынса "according to the law".

9°. /arqala/ "because of, thanks to": ямғыр булыу аркала "because of rain" (lit. "because of the being of the rain").

10°. /ayqanlï/ "for the reason of, in view of": байрам айканлы "in view of the holiday".

2.162. The following postpositions govern the dative:

1°. /tikləm, xätlə, saqlï/ "upto, until, till": был айға тиклем "up to this month"; бөгөнгә хәтле "until this day"; иртәгә саклы "until the morning".

2°. /kürä/ "according to, judging by": силәгенә күрә капкасы "the lid is in accordance with the vat" (proverb); эшенә күрә хакы "the payment is according to the work".

3°. /taba/ "in the direction of, in the direction towards": калаға таба "in the direction of the city"; киской таба "towards the evening".

4°. /qaršï/ "against": ағымға каршы "against the current".

2.163. The following postpositions govern the ablative:

1°. /bašqa/ "besides, except for": әхмәтовтан башҡа бөтәһе лә килде "everybody came with the exception of Ahmetov".

2°. /әlәk/ "before, prior to": экзамендан элек "before the examination".

3°. /alda/ "before": уҡытыусы уҡыусыларҙан алда килде "the teacher came before the pupils did" (i.e., earlier than the pupils).

2.2. <u>Pronoun Inflection</u>.

2.21. The inflection of the personal pronouns differs somewhat from the inflection of the nouns.

The personal pronouns are:

	Singular	Plural
1st person	/min/ "I"	/bәð/ "we"
2nd person	/hin/ "thou"	/hәð/ "you"
3rd person	/ul/ "he, she"	/ular/ "they"

The declension stems of these pronouns are:

	Singular	Plural
1st person	/min/	/bәð/
2nd person	/hin/	/hәð/
3rd person	/un/	/ular/

2.211. The pronouns /min, hin, ul/ differ in declension from the substantives in that they drop the stem-final /n/ in the accusative, genitive, and ablative. Besides, /un/ drops it also in the dative.

The final /n/ of the stems /min, hin/ merges with /g/ of the dative suffix and results in [ŋ].

Nom.	мин	"I"	һин	"thou"	ул	"he, she"
Gen.	минең		һинең		уның	
Dat.	миңә		һиңә		уға	
Acc.	мине		һине		уны	
Abl.	минән		һинән		унан	
Loc.	миндә		һиндә		унда	

Nom.	беҙ	"we"	һеҙ	"you"	улар	"they"
Gen.	беҙҙең		һеҙҙең		уларҙың	
Dat.	беҙгә		һеҙгә		уларға	
Acc.	беҙҙе		һеҙҙе		уларҙы	
Abl.	беҙҙән		һеҙҙән		уларҙан	
Loc.	беҙҙә		һеҙҙә		уларҙа	

2.22. The demonstrative pronouns are:

/bïl/ "this"
/ošo/ "this" (identical with something already known from the past = "this same" or "this one already discussed before, this aforementioned")
/šul/ "that"
/tәgә/ "that" (identical with something already known = "that same" or "that which has been discussed before, that aforementioned")

2.221. The demonstrative pronouns are declined in the following manner:

Nom.	был	"this"	ошо	"this same"
Gen.	бының		ошоноң	
Dat.	быға		ошоға	
Acc.	быны		ошоно	
Abl.	бынан		ошонан	
Loc.	бында		ошонда	

Nom.	шул	"that"	теге	"that same"
Gen.	шуның		тегенең	
Dat.	шуға		тегегә	
Acc.	шуны		тегене	
Abl.	шунан		тегенән	
Loc.	шунда		тегендә	

2.3. <u>Verb Inflection</u>.

2.30. The inflection of the verb includes the following categories: three persons, two numbers, four simple tenses (including the imperative forms), two verbal nouns, five participles, and four gerunds.

The three persons are the first, the second, and the third person. The numbers are the singular and plural.

The suffixes denoting the acting persons are added to the tense- and participle-suffixes. The latter are added to the stem of the verb.

All verbs (with the exception of the defective verb /i-/ "to be") have two stems: a positive stem ("to do") and a negative stem ("not to do"). The positive stem denotes an action, e.g., /kil-/ "to come". The negative stem denotes the absence of an action: /kilmä-/ "not to come". In the positive conjugation the tense- (or participle-, gerund-) suffixes are added to the positive (i.e., simple, basic) stem. In the negative conjugation the suffixes are added to the negative stem, i.e.,

to a stem provided with the negative suffix /-mÄ-/.

2.31. The stems.

The positive stem is the basic stem of a verb: /bar-/ "to go"; /əšlä-/ "to work"; /yaδ-/ "to write".

The negative stem is formed by adding the suffix /-mÄ-/ to the basic stem: /barma-/ "not to go"; /əšlämä-/ "not to work"; /yaδma-/ "not to write".

The negative suffix /-mÄ-/ does not take the stress (1.52, n°4):

яhа-	/yahá-/	"to make"	яhама-	/yahа́ma-/	"not to make"
кит-	/kit-/	"to go away"	китмә-	/kítmä-/	"not to go away"
яҙ-	/yaδ-/	"to write"	яҙма-	/yáδma-/	"not to write"
кил-	/kil-/	"to come"	килмә-	/kílmä-/	"not to come"

All tense, participle, and gerund suffixes are added to /yahá-/ and /yahа́ma-/, to /kit-/ and /kítmä-/, to /yaδ-/ and /yáδma-/, to /kil-/ and /kílmä-/, etc.

2.32. The personal endings.

There are two main kinds of personal endings:

1°. Some forms take the predicative suffixes (2.15).

2°. Other forms take the possessive suffixes (2.13) with the exception of the first person plural which is replaced by a special suffix.

Consequently, the following two sets of personal endings occur:

1st group (predicative suffixes)

	Singular	Plural
1st person	/-mƎn/	/-bƎδ/
2nd person	/-hƎŋ/	/-hƎGƎδ/
3rd person	Zero	Zero + /-LÄr/

2nd group (possessive suffixes)

	Singular	Plural
1st person	/-m/	/-K/
2nd person	/-ŋ/	/-GƎδ/
3rd person	Zero	Zero + /-LÄr/

2.33. The finite forms.

The finite forms function as predicates of finished clauses: /min kildəm/ "I came".

There are two types of finite forms:

1°. Primary finite forms which are finite forms in origin and function only as predicates of finished clauses;

2°. Secondary finite forms which are participles in origin and are finite forms only in certain positions: /arïγan at/ "a tired horse", but /at arïγan/ "the horse was tired".

The secondary finite forms will be discussed in sections dealing with the participles.

2.34. The simple tenses.

2.341. The past tense.

Suffix /-NƎ/, i.e., /-nƎ, -dƎ, -δƎ, -tƎ/ (vide 1.64, n°6) to which personal endings of the second group are added. The resulting forms denote actions performed in the past which the speaker himself has observed or experienced and which, consequently, refer to facts not raising any doubts.

	Singular	Plural
1st person	/-NƎm/	/-NƎK/
2nd person	/-NƎŋ/	/-NƎGƎδ/
3rd person	/-nƎ/	/-NƎlÄr/

Examples:

яhаным	"I made"	яhаныҡ	"we made"
яhаның		яhанығыҙ	
яhаны		яhанылар	
яhаманым	"I did not make"	яhаманыҡ	"we did not make"
яhаманың		яhаманығыҙ	
яhаманы		яhаманылар	

2.342. The conditional.

Suffix /-hÄ/ to which personal endings of the second group are added. The resulting forms denote actions which are conditions for other actions ("if"):

	Singular	Plural
1st person	/-hÄm/	/-hÄK/
2nd person	/-hÄŋ/	/-hÄGƎδ/
3rd person	/-hÄ/	/-hÄlÄr/

Examples:

яhаhам	"if I make"	яhаhаҡ	"if we make"
яhаhаң		яhаhағыҙ	
яhаhа		яhаhалар	

яһамаһам	"if I do not make"	яһамаһаҡ	"if we do not make"
яһамаһаң		яһамаһағыҙ	
яһамаһа		яһамаһалар	

2.343. The imperative.

The imperative forms include forms of the 2nd and 3rd person. Each of these forms has a special tense suffix. The personal endings as far as any are added, are those of the second group.

1°. The imperative of the 2nd person singular.

Zero-suffix with a zero-personal ending, i.e., the simple stem:

яһа	"make!"
яһама	"do not make!"

2°. The imperative of the 2nd person plural.

Zero-suffix to which the possessive suffix of the 2nd person plural is added, i.e., /-GƎð/ to stems ending in a vowel, /-ƎGƎð/ to stems ending in a consonant:

яһағыҙ	"make!"
яһамағыҙ	"do not make!"
ҡалығыҙ	"remain!"
ҡалмағыҙ	"do not remain!"

3°. The imperative of the 3rd person.

Suffix /-hƎn/ in the singular, suffix /-hƎndÄr/ (i.e., /-hƎn/ + plural suffix /-LÄr/) in the plural:

яһаһын	"let him make!"
яһамаһын	"let him not make!"
яһаһындар	"let them make!"
яһамаһындар	"let them not make!"

2.344. The optative.

The optative has only forms of the 1st person.

Suffix /-Äy/ on stems ending in a consonant; suffix /-y/ on stems ending in a vowel. Personal endings (of the 1st person) of the second group are added:

Singular	/-ÄyƎm, -yƎm/
Plural	/-ÄyƎK, -yƎK/

Examples:

яһайым	"let me do!"
яһамайым	"let me not do!"
яһайыҡ	"let us do!"
яһамайыҡ	"let us not do!"

алайым	"let me take!"
алмайым	"let me not take!"
алайыҡ	"let us take!"
алмайыҡ	"let us not take!"

2.35. The verbal nouns.

The verbal nouns are substantives formed from any verb-stem, both positive and negative. They are inflected like any noun. Most of them denote the process of an action ("the doing", "the walking", etc.), and are often translated with an infinitive ("to do", "to walk").

2.351. The first noun of action ("the doing").

Suffix /-w/ on stems ending in a vowel, with the union-vowel /-Ǝ-/ on stems ending in a consonant:

яһау	/yahaw/ "the making"
яһамау	/yahamaw/ "the not making"
алыу	/alïw/ "the taking"
алмау	/almaw/ "the not taking"

2.352. The second verbal noun of action ("the doing").

Suffix /-mÄK/: яһамаҡ "the making"; алмаҡ "the taking".

2.3521. The suffix /-mÄK/ with the suffix /-sƎ/ of professional names (vide 4.11, 1° B) forms the noun of intention: алмаҡсы "the one who will take".

2.36. The participles.

The participles are noun-forms of the verb. They are inflected like nouns, take the plural suffix and the possessive suffixes. They also take the predicative suffixes and function, in this case, as finite forms, being what is called secondary tenses.

2.361. The past participle.

Suffix /-GÄn/ (vide 1.64, n° 7):

яһаған	"one who has made"
яһамаған	"one who has not made"

2.3611. The past participle takes the personal endings of the first group (i.e., the predicative suffixes), the resulting forms denoting actions performed in a past more remote than the time to which the first past (2.341) refers. Besides, such forms denote past actions unobserved and known only from hearsay:

	Singular	Plural
1st person	/-GÄnmƎn/	/-GÄnbƎð/
2nd person	/-GÄnhƎŋ/	/-GÄnhƎGƎð/
3rd person	/-GÄn/	/-GÄndÄr/

Examples:

яһағанмын	"I made"	яһамағанмын	"I did not make"
яһағанһың		яһамағанһың	
яһаған		яһамаған	
яһағанбыҙ		яһамағанбыҙ	
яһағанһығыҙ		яһамағанһығыҙ	
яһағандар		яһамағандар	
алғанмын	"I took"	алмағанмын	"I did not take"
киткәнмен	"I went"	китмәгәнмен	"I did not go"

2.3612. The gerund in /-GÄnsƎ/ is formed from the past participle by adding the suffix /-sƎ/ to /-GÄn/ (vide 2.374).

2.362. The present participle.

1°. Suffix /-Ä/ on stems ending in a consonant;
2°. Suffix /-y/ on stems ending in a vowel.
This participle functions only as a gerund (vide 2.371):

ята	"lying down": /yat-/
килә	"coming": /kil-/
яһай	"making": /yaha-/
эшләй	"working": /əšlä-/
алмай	"not taking": /alma-/
кермәй	"not entering": /kərmä-/

2.3621. The negative gerund form in /-mÄyƎnsÄ/ is derived from /-mÄy/, the original present participle. On the gerund in /-mÄyƎnsÄ/ see 2.3711.

2.3622. The present tense.

The suffixes /-Ä/ and /-y/ (vide 2.362), provided with the personal endings of the first group, the ending of the first person singular being optionally that of the first or second group (i.e., a predicative or possessive suffix of the 1st person singular), form the present tense:

		Singular	Plural
1st person	1.	/-ÄmƎn, -ymƎn/	/-ÄbƎð, -ybƎð/
	2.	/-Äm, -ym/	

2nd person	/-ÄhƎŋ, -yhƎŋ/	/-ÄhƎGƎð/, /-yhƎGƎð/ or /-yhƎð/
3rd person	/-Ä, -y/	/-ÄlÄr, -yðÄr/

Examples:

ҡаламын or ҡалам "I remain"	ҡалмаймын or ҡалмайм "I do not remain"	
ҡалаһың	ҡалмайһың	
ҡала	ҡалмай	
ҡалабыҙ	ҡалмайбыҙ	
ҡалаһығыҙ	ҡалмайһығыҙ or ҡалмайһыҙ	
ҡалалар	ҡалмайҙар	
керәмен or керәм "I come in"	кермәймен or кермәйм "I do not come in"	
керәһең	кермәйһең	
керә	кермәй	
керәбеҙ	кермәйбеҙ	
керәһегеҙ	кермәйһегеҙ or кермәйһеҙ	
керәләр	кермәйҙәр	
яһаймын or яһайм "I make"	яһамаймын or яһамайм "I do not make"	
яһайһың	яһамайһың	
яһай	яһамай	
яһайбыҙ	яһамайбыҙ	
яһайһығыҙ	яһамайһығыҙ	
яһайҙар	яһамайҙар	

2.3623. The participle of necessity.

The suffix /-Ä/ (2.362) with the addition of the possessive suffix /-hƎ/ of the 3rd person forms the participle of necessity ("one who is to do something", to a certain extent = Latin future participle. In spite of the fact that the compound suffix /-ÄhƎ/ contains the possessive suffix of the 3rd person, other possessive suffixes can be added to the latter.

Stems ending in a consonant take /-ÄhƎ/, stems ending in a vowel take /-hƎ/: киләһе /kilähə/ "the one who is to come": /kil-/; уҡыһы /uqïhï/ "the one who is to read": /uqï-/; ашаһы "the one who is to eat": /aša-/.

Examples: алаһым бар "I want to take" ("there is my necessity of taking")
алаһың бар "thou wantst to take ("there is thy necessity of taking")

алаhы бар "he wants to take" ("there is his necessity of taking")

алаhы китап "the book which is to be taken"

2.363. The first future participle ("the one who will certainly do").

1°. Suffix /-ÄsÄK/ on stems ending in a consonant;
2°. Suffix /-yÄsÄK/ on stems ending in a vowel:

аласаҡ	"the one who will certainly take":	/al-/
киләсәк	"the one who will certainly come":	/kil-/
яhаясаҡ	"the one who will certainly make":	/yaha-/

2.3631. The first future tense ("he will certainly make").

The suffixes /-ÄsÄK, -yÄsÄK/ to which personal endings of the first group are added form the first future tense which denotes actions which will take place for sure:

	Singular
1st person	/-ÄsÄKmƎn, -yÄsÄKmƎn/
2nd person	/-ÄsÄKhƎŋ, -yÄsÄKhƎŋ/
3rd person	/-ÄsÄK, - yÄsÄK/
	Plural
1st person	/-ÄsÄKbƎð, -yÄsÄKbƎð/
2nd person	/-ÄsÄKhƎGƎð, -yÄsÄKhƎGƎð/
3rd person	/-ÄsÄKtÄr, -yÄsÄKtÄr/

Examples:

аласаҡмын	"I shall take for sure"	алмаясаҡмын	"I shall certainly not take"
аласаҡhың		алмаясаҡhың	
аласаҡ		алмаясаҡ	
аласаҡбыҙ		алмаясаҡбыҙ	
аласаҡhығыҙ		алмаясаҡhығыҙ	
аласаҡтар		алмаясаҡтар	
яhаясаҡмын	"I shall certainly make"	яhамаясаҡмын	"I shall certainly not make"
яhаясаҡhың		яhамаясаҡhың	
яhаясаҡ		яhамаясаҡ	
яhаясаҡбыҙ		яhамаясаҡбыҙ	
яhаясаҡhығыҙ		яhамаясаҡhығыҙ	
яhаясаҡтар		яhамаясаҡтар	

2.364. The second future participle ("the one who will possibly do").

Suffix /-r/ on stems ending in a vowel, with the union-vowel /-Ǝ-/ on stems ending in a consonant: яhар /yahar/ "the one who will possibly make": /yaha-/; алыр /alïr/ "the one who will possibly take": /al-/; килер /kilər/ "the one who will come": /kil-/.

2.3641. The negative form of the future participle is not formed by adding the suffix /-r/ to the negative stem in /-mÄ-/. Instead, the suffix /-θ/ is added to the negative stem, the negative future participle thus ending in /-mÄθ/ which is stressed: яhамаҫ /yahamáθ/ "one who will not make": /yaha-/; алмаҫ /almáθ/ "one who will not take": /al-/; килмәҫ /kilmǽθ/ "one who will not come": /kil-/.

2.3642. The second future participle may take declensional suffixes as any other participle.

The dative functions as the supine: яhарға /yaharγa/ "in order to do": /yaha-/; алырға /alïrγa/ "in order to take": /al-/.

2.3643. The second future tense ("he will possibly do") is formed by adding personal endings of the 1st group to the suffix /-r/ (positive) and /-mÄθ/ (negative). The final consonant of the ending /-mÄθ/ is dropped in the first person singular and plural. Besides, the personal ending of the 1st person singular is not /-mƎn/ but /-m/.

	Singular	Plural
	Positive	
1st person	/-rmƎn/	/-rbƎð/
2nd person	/-rhƎŋ/	/-rhƎGƎð/
3rd person	/-r/	/-rðÄr/
	Negative	
1st person	/-mÄm/	/-mÄbƎð/
2nd person	/-mÄθhƎŋ/	/-mAθhƎGƎð/
3rd person	/-mÄθ/	/-mÄθtÄr/

Examples:

алырмын	"I shall possibly take"	алмам	"I shall possibly not take"
алырhың		алмаҫhың	
алыр		алмаҫ	
алырбыҙ		алмабыҙ	

алырһығыҙ алырҙар	"you will possibly take"	алмаҫһығыҙ алмаҫтар	"you will possibly not take"
яһармын яһарһың яһар яһарбыҙ яһарһығыҙ яһарҙар	"I shall possibly make"	яһамам яһамаҫһың яһамаҫ яһамабыҙ яһамаҫһығыҙ яһамаҫтар	"I shall possibly not make"

2.37. The gerunds.

The gerunds, also called converbs, function only as adverbs, verbal attributes or adverbial complements.

2.371. The present gerund.

1°. Suffix /-Ä/ on stems ending in a consonant;
2°. Suffix /-y/ on stems ending in a vowel.

The present gerund was originally a participle. This is evident from the fact that it takes personal endings, whereas no other gerund takes them now in Bashkir. With personal endings, it functions as the present tense (2.3622).

Note: The present gerund, originally a participle, is a noun in origin. There are still nouns in /-Ä/ and /-y/ derived from verbs in all Turkic languages: Tatar /yara/ "wound": /yar-/ "to split"; Chaghatai /tola/ "full, many": /tol-/ "to be full"; Kirgiz /ača/ "fork": /ač-/ "to open"; Turkish /ivä/ "hurry": /iv-/ "to hurry"; Turkish /sapa/ "side road": /sap-/ "to leave the road"; Turkish /ötä/ "opposite side": /öt-/ "to pass by"; Karai /yora/ "interpretation": /yor-/ "to interpret"; Turkish /verä/ "surrender": /ver-/ "to give"; Uighur /arta/ "posterity": /art-/ "to increase, to be added"; Chaghatai /tägrä/ "circumference": /tägir-/ "to rotate"; Chaghatai /qoša/ "pair, double": /qoš-/ "to add, to mix"; Bashkir /kübä/ "rick of hay": /küp-/ "to swell, to be swollen"; Bashkir /sata/ "bifurcation, fork": Turkish /čat-/ "unite" (Bashkir /s/ < /*č/); Oirot /toro < *tora/ "shortage, scarcity, hungry", cf. Ancient Turkic /turuq/ "lean, meagre": /tur-/ = Mongol /tur-/ "to become lean", etc.

Examples:

яһай	"making": /yaha-/
ала	"taking": /al-/
яһамай	"not making": /yahama-/
алмай	"not taking": /alma-/

2.3711. The negative form of the present gerund is also formed by adding the suffix /-yƎnsÄ/ to the negative stem in /-mÄ-/.

The suffix /-yƎnsÄ/ is a compound suffix and consists of /-y/ + /-ƎnsÄ/ which is, historically seen, the suffix /-sÄ/ (4.4211) added to the possessive suffix of the 3rd person in oblique forms /-Ǝn/ (vide 2.131).

The forms in /-mÄyƎnsÄ/ function also as negative forms of the past gerund in /-GÄs/ (vide 2.372).

2.372. The first past gerund.

Suffix /-GÄs/ (i.e., /-gäs, -γas, -käs, -qas/ (vide 1.64 n° 7) "having done, as soon as did":

яһағас	"as soon as he made": /yaha-/
алғас	"as soon as he took": /al-/
тоҡас	"as soon as he held": /tot-/
киткәс	"as soon as he went away": /kit-/
яһамағас	"as soon as he did not make"
китмәгәс or китмәйенсә	"as soon as he did not go away"

2.373. The second past tense.

Suffix /-p/ with the union-vowel /-Ǝ-/ when added to stems ending in a consonant ("having done"):

яһап	"having made": /yaha-/
алып	"having taken": /al-/

2.3731. There is no negative form of this gerund, i.e., the suffix /-p/ cannot be added to the negative stem in /-mÄ-/. Instead, the form in /-mÄyƎnsÄ/ is used (vide 2.3711).

2.374. The gerund of an action preceded by another one.

Suffix /-GÄnsƎ/, i.e., /-gänsə, -γansï, -känsə, -qansï/ (vide 1.64, n° 7) is in origin a compound suffix: /-GÄn/ of the past participle (vide 2.361) + /-sƎ/, denoting an action which is preceded by another action ("before doing something"):

яһағансы	"before making": /yaha-/
алғансы	"before taking": /al-/
киткәнсе	"before going away": /kit-/

2.3741. There is no negative form of this gerund.

2.38. Defective verbs.

2.381. The defective verbs are /i-/ "to be" and /bar/ "is".

1°. The verb /i-/. Only the past tense has survived:

инем "I was"
инең
ине
инек
инегеҙ
инеләр

This verb does not have a negative stem.

The negative is түгел /tügəl/: түгел инем "I was not"; түгел инең "thou wert not"; түгел ине "he was not", etc.

2°. /bar/. There is only this one form: бар "is". It is a participle and has the noun-inflection: барҙың gen., барға dat., бары possessive form of the 3rd p., etc.

3. FORM- AND FUNCTION-CLASSES

3.0. Bashkir has the following parts of speech: substantives, adjectives, pronouns, verbs, adverbs, postpositions, conjunctions, and particles.

3.1. Substantives (nouns) which occur with all tne suffixes given under the noun inflection (2.1) include the following:

3.11. Nouns which occur with all suffixes given under 2.1 and with postpositions (2.16) and all the other parts of speech when functioning as nouns (i.e., when substantivized) may function as subjects in clauses and as direct objects in verbal phrases. They function also as heads of nominal phrases.

There are the following sub-classes of nouns:

3.111. The negative noun юк /yuq/ "absence, non-existence" which is also used as the negative particle "not". It takes all declension suffixes, possessive and predicative suffixes: юктан (ablative) бар булды "has appeared (come into existence) from nothing"; юктың яуабы юк /yuqtïŋ yawabï yuq/ "there is no answer to nothing" (lit., "of the non-existence its answer absent"); юк нәмә "nonsense" (lit., "a not-thing").

3.112. The reflexive noun үҙ /üð/ "self" which occurs only with the possessive suffixes:

Nom.	үҙем	"myself	үҙең	"thyself"	үҙе	"himself"
Gen.	үҙемдең		үҙеңдең		үҙенең	
Dat.	үҙемә		үҙеңә		үҙенә	
Acc.	үҙемде		үҙеңде		үҙен	
Abl.	үҙемдән		үҙеңдән		үҙенән	
Loc.	үҙемдә		үҙеңдә		үҙендә	

Further: үҙебеҙ "ourselves"; үҙегеҙ "yourselves"; үҙҙәре "themselves".

3.113. The interrogative nouns.

1°. /kəm/ "who?" which takes the plural suffix, the possessive, declensional, and predicative suffixes: кем "who?"; кемдәр "who [they]?"; кеме "who of his?"; кемдең "whose?"; кемгә "to whom?"; кемһең "who art thou?"

2°. /nämä/ "what?" which takes the possessive and declensional suffixes.

3°. /nəy/ "what?" (both substantive and adjective) which takes the possessive and declensional suffixes:

Nom.	ни	/nəy/ "what?"
Gen.	ниҙең	/nəyðəŋ/
Dat.	нигә	/nəygä/
Acc.	ниҙе	/nəyðə/
Abl.	ниҙән	/nəyðäŋ/
Loc.	ниҙә	/nəyðä/

3.114. The indefinite nouns are partly based on the interrogative nouns:

1°. кем "who", нәмә "what", and ни "what", when preceded by /ällä/, function as indefinite nouns: әллә кем "someone"; әллә нәмә "something"; әллә ни "something".

2°. When preceded by /his/, the same nouns function as indefinite negative nouns: һис кем "nobody"; һис нәмә "nothing"; һис ни "nothing".

3.2. Adjectives.

The adjectives, when functioning as substantives, take the plural suffix, the possessive and declensional suffixes. Otherwise they are used as invariable attributes in attribute-and-head nominal phrases. They take the predicative suffixes and function as predicates in finished clauses. They function also as adverbs, as adverbial attributes of verbs: яҡшы бала "a good child" and яҡшы уҡый "he reads well".

The adjectives include the following:

3.21. The interrogative adjectives.

1°. нисек /nəysək/ "what, what kind of" which is derived from /nəy/ (3.113) with an unproductive suffix /-sƎK/.

2°. ҡай /qay/ "which", less frequent than ҡайһы /qayhï/ (i.e., with the possessive suffix of the 3rd person): ҡай яҡтан "from which side?"; ҡайһы урам "which street?".

3°. ҡайны /qaynï/ or ҡайныһы /qaynïhï/ "which".

4°. ҡалай /qalay/ "what" functioning both as an adjective and adverb: ҡалай яҡшы кеше "what a nice person!"; ҡалай итеп эшләнең "how did you this?" (lit. "what doing hast thou worked?").

3.22. The indefinite adjectives are partly based on the interrogative adjectives:

1°. /qay/ or /qayhï/ with /bər/ "one" added: ҡайбер or ҡайбере (the final /-ə/ being the possessive suffix of the 3rd person) "some kind of"; ҡайһы бер "some kind of".

3.23. The numeral adjectives.

3.231. The cardinal numerals from one to ten are the basis on which numbering is built. There are also special words for some numerals.

Further formation such as higher numerals, ordinals, nominal or adjectival or adverbial derivatives are made by combining the primary numbers or by adding suffixes.

The cardinal numerals, when functioning as substantives, are inflected like nouns: /ikə/ "two"; /ikəlär/ "twoes"; /ikənən/ "of the two"; /ikəbəð/ "two of us"; /ikəhənəŋ/ "of the two of them".

The cardinal numeral adjectives:

1.	бер	/bər/	10.	ун	/un/
2.	ике	/ikə/	20.	егерме	/yəgərmə/
3.	өс	/ös/	30.	утыҙ	/utïð/
4.	дүрт	/dürt/	40.	ҡырҡ	/qïrq/
5.	биш	/biš/	50.	илле	/illə/
6.	алты	/altï/	60.	алтмыш	/altmïš/
7.	ете	/yətə/	70.	етмеш	/yətməš/
8.	һигеҙ	/higəð/	80.	һикһән	/hikhän/
9.	туғыҙ	/tuγïð/	90.	туҡһан	/tuqhan/
			100.	йөҙ	/yöð/
			1000.	мең	/məŋ/

3.2311. Nouns modified by a numeral have the singular form: алты ат "six horses" (lit. "six horse").

3.3. The pronouns have inflections different from that of substantives (2.2).

The personal pronouns function only as substantives, whereas the demonstrative pronouns function also as adjectives, functioning as invariable attributes of nouns.

3.4. The verbs have verbal inflection (2.3). The finite forms of verbs serve as the centers of verbal phrases. The non-finite forms function as substantives (verbal nouns, substantivized participles), adjectives (participles), or adverbs (gerunds).

3.5. Adverbs are a mixed group of words of various origins, some of them are fossilized forms of nouns. Others are derived from adjectives, pronouns, and verbs.

Some of the adverbs are, however, original adverbs: /tiδ/ "fast, quickly": тиҙ йөрөй "he walks fast"; /baya/ "recently, then": бая керҙе "he came in not so long ago".

3.6. The postpositions are a mixed group. Some postpositions are such in origin, e.g., /ösön/ "for the sake of". Others are adverbs or even nouns in origin: һуң башланды "began late" and дәрестән һуң киноға барҙым "after the lessons I went to movies".

Many nouns may function as postpositions: аҫт "lower part": өҫтәл аҫтында "under the table" (lit. "in the lower part of the table"); ян "side", etc.

3.7. Conjunctions are invariable. They serve as connectives or to introduce clauses.

3.71. Coordinating conjunctions include:

1°. /häm/ "and": ата һәм әсә "father and mother".
2°. /taγï/ "and, also".
3°. /ä/ "but": мин киттем, ә ул ҡалды "I went away but he stayed".
4°. /läkin/ "but": ул кисә килгән, ләкин мин уны күрмәнем "he came yesterday but I did not see him".
5°. /ämmä/ "but".
6°. /ämmä läkin/ "but": ал инде, әммә ләкин, йәнеңдән артыҡ һаҡла "take it but preserve it more than your soul!"
7°. /yäkəy/ "or".
8°. /yä...yä/ "either....or": йә мин, йә һин "either I or thou".
9°. /nəy....nəy/ ни....ни.... "neither....nor": ни арба, ни сана "the season of muddy roads" (lit. "neither car nor sled").

3.72. Subordinating conjunctions include:

1°. /sönkəy/ "because": мин докладҡа килмәнем, сөнки унан хәбәрем юҡ ине "I did not come for the report because I had had no information about it".
2°. /ägär/ "if": әгәр өлгөрһәм, был китапты уҡып сығам "if I can manage I shall read this book".
3°. /ägärδa/ "if" (=English if with subjunctive): әгәрҙә һин шунда хәйләне оҫтараҡ ҡорһаң ине, ул ваҡытта беҙ уларҙың ҡулдарына элекмәгән дә булыр инек "if you had performed your tricks in a manner more skillful we should not have got ourselves into their hands".
4°. /gärsä/ гәрсә "although".

3.8. The particles.

There are postpositional particles which are added enclitically. Most of them are subject to the rules of vowel-harmony and some of them are subject to the rules of external sandhi.

There are prepositional particles which take the stress upon themselves, the succeeding word being added to them enclitically.

3.81. The postpositional particles include:

1°. /mƎ/, enclitic interrogative particle: уны күрҙеңме "didst thou see him?"
2°. /mƎnəy/, enclitic interrogative particle: беҙ быны алмайбыҙмыни "are we really not taking this?"
3°. /LÄ/, i.e., /lä, la, δä, δa, dä, da, tä, ta/ (according to the rules in 1.64, n° 3-5), enclitic particle: ул да бара "he goes also"; атаһы ла, әсәһе лә юҡ "he has neither father nor mother"; саҡырһам да, риза булманы "although I invited [him] he did not consent [to come]".
4°. /LÄbaha/ i.e., /läbaha, labaha, δäbaha, δabaha, däbaha, dabaha, täbaha, tabaha/ "but certainly": ул ҡайтҡан дабаһа "but he has certainly come back".
5°. /sƎ/, enclitic particle added to verbs, cannot be translated into English (=Russian ка in посмотри ка! "look!", German mal in sieh mal!): ал сы "take!"
6°. /hÄnÄ/ which is added to verbs, making the utterance less categorical: асыуланма һана "you should not be angry!"
7°. /GƎnÄ/ i.e., /gənä, γïna, kənä, qïna/, enclitic particle added to any part of speech ("only, rather"): бер генә һум тора "it costs only a ruble": сығып ҡына китте "he just left"; матур ғына өй "rather a pretty house".
8°. /LƎr/, i.e., /lər, lïr, δər, δïr, dər, dïr, tər, tïr/, indefinite particle (often = English ever in whoever, whenever, etc.): кемдер "whoever, somebody"; быларҙыр "presumably these": былар "these"; ҡайҙалыр "someplace": ҡайҙа "where".

3.82. The prepositional particles include emphasizing particles which function as adverbial attributes. They are formed of the first syllable of the word concerned with /p/ closing the former or sometimes with /pÄ/added:

ҡап-ҡара	"absolutely black, pitch black"
ҡып-ҡыҙыл	"absolutely red"
япа-яңғыҙ	"completely alone"

һап-һалҡын "freezing cold"
һап-һары "very yellow"

3.83. The interjectional particles are used as interjectional minor-clause forms. They include imitations of various sounds: ah "ah!"; әй "hey!"; әйҙә "hey, let us go!"; кикрикүк sound of the crowing of the rooster, etc.

4. WORD-FORMATION

4.0. Word-formation is performed by suffixation or by composition. Word-forming suffixes are added to the stem. The resulting new word is treated grammatically in the same manner as any other word of the same category, i.e., the resulting substantive is treated as any other substantive, the resulting verb is treated in the same manner as any other verb, etc.

Composition includes coordinate and subordinate composition. In coordinate composition two words of the same structure and function are joined: ер-һыу /yə́r-hïw/ "area, territory": ер "earth" + һыу "water"; ағай-эне /aγáy-ənə/ "male relatives": ағай "elder brother" + эне "younger brother"; алыш-биреш /alḯš-birəš/ "trade": алыш "the taking, accepting" + биреш "the giving".

In subordinate composition the two elements combined are related to each other as in certain phrase-structure: аҡкош /áq-qoš/ "swan" (lit. "whitebird"): аҡ "white" + ҡош "bird" (attribute + head); ҡарабойҙай /qará-boyδay/ "buckwheat" (lit. "blackwheat"): ҡара "black" + бойҙай "wheat" (attribute + head); урынбаҫар /urḯn-baθar/ "lieutenant, one who is in the place of another, vice" (e.g., acting director, vice director): урын "place" + баҫар "one who presses" (i.e., "one who presses the place of somebody by sitting instead of the latter") (direct object + verb).

4.1. Substantives.

4.11. Nouns from nouns.

1°. Suffix /-sƎ/ of professional names: балыҡсы "fisherman": балыҡ "fish"; эшсе /əššə/ "worker": эш "work"; тимерсе "ironsmith": тимер "iron"

1° A. Suffix /-sƎ/ on the suffix /-Ǝw/ of the first noun of action (2.351) forms the noun of actor which functions as the present participle: яҙыусы /yaδïwsï/ "writer": яҙыу "the writing": яҙ- "to write"; биреүсе /birəwsə/ "giving, giver": биреү "the act of giving": бир- "to give".

1° B. Suffix /-sƎ/ on the suffix /-mÄK/ of the second noun of action (2.352) forms the noun of intention: алмаҡсы "he who intends to take, the one who will take": алмаҡ "the taking": ал- "to take".

2°. Suffix /-LÄš/ of nouns of companionship: юлдаш "fellow-traveler": юл "road"; яҡташ "supporter, adherent": яҡ "side"; мәктәптәш "school-mate": мәктәп "school".

3°. Suffix /-sƎn/ of names of covers: ҡолаҡсын "a cap which also covers the ears": ҡолаҡ "ears".

4°. Suffix /-sÄ/ of names of covers: еңсә /yəŋsä/ "sleeve cover": ең "sleeve".

5°. Suffix /-lƎK/ of names of covers and names of places characterized by what the primary stem means, and abstract nouns: күҙлек "spectacles": күҙ "eye"; башлыҡ "hood": баш "head"; ташлыҡ "stony place" (also as adj. "stony"): таш "stone"; утынлыҡ "shed for fire logs": утын "wood, logs"; егетлек /yəgətlək/ "bravery": егет "brave young man".

6°. Suffix /-KÄy/ of caressive nouns: әсәкәй "mammy": әсә "mother"; дуҫҡай "little friend": дус "friend".

7°. Suffix /-KƎnÄy/ of caressive nouns: атҡынай "little horse": ат "horse".

8°. Suffix /-sƎK/ of diminutive nouns: тауҫыҡ "little mountain": тау /taw/ "mountain".

9°. Suffix /-sÄK/ of diminutive nouns: ҡолонсаҡ "little foal": ҡолон "foal"; уйынсаҡ "little toy": уйын "game".

4.111. Indefinites are formed from the interrogative nouns (3.113) by adding the enclitic particle /LƎr/. The inflectional suffixes precede the particle: кемдер /kəmdər/ "somebody": кем "who"; кемдеңдер /kəmdəŋdər/ "of somebody"; нәмәлер "something": нәмә "what"; ниҙер /nəyðər/ "something": ни /nəy/ "what".

4.12. Nouns from adjectives.

Suffix /-lƎK/ (4.11, 5°) of abstraction of qualities: һарылыҡ "yellowness": һары "yellow"; аҡыллылыҡ "intelligence": аҡыллы "intelligent"; йәшлек "youth, youthfulness": йәш "young".

4.121. Nouns from numeral adjectives.

1°. Suffix /-lƎK/ (4.11, 5°) of substantivized numerals: бишлек "a five" (figure): биш "five"; өслөк "a three" (also "a troyka", i.e., a kind of triumvirat): өс "three".

2°. Suffix /-Äw/ of collective nouns: икәү "both, the two [of them], two together": ике "two"; берәү "one, one by himself; somebody": бер "one".

4.13. Nouns from verbs.

Two main types occur: 1. nouns which can be formed from any given verb, both from the positive and negative stem, and 2. nouns which are formed from a limited number of verbs. The former group of nouns, the so-called verbal nouns, are regarded as part of the inflection of the verb (2.35) and will not be discussed here. The nouns of the second category will be dealt with in this section.

1°. Suffix /-K/ on stems ending in a vowel; with the union-vowel /-Ǝ-/ on stems ending in a consonant: тараҡ "comb": тара- "to comb"; көрәк "shovel, oar": көрә- "to row"; ҡысҡырыҡ "yell, cry": ҡысҡыр- "to yell, to shout".

2°. Suffix /-ÄK/ on stems ending in a consonant (a variant of the previous suffix): ураҡ "sickle": ур- "to harvest"; ятаҡ "dormitory": ят- "to lie down"; киҫәк "slice, piece": киҫ- "to cut".

3°. Suffix /-GÄK/ on some stems ending in a consonant: йомғаҡ "clew": йом- "to squeeze"; батҡаҡ "swamp, marsh": бат- "to sink into"; ишкәк "oar": иш- "to row".

4°. Suffix /-mÄ/ of nouns of the process or result of an action: ойошма "organization": ойош- "to stick together, organize"; бүлмә "room" (in a house): бүл- "to divide, separate".

5°. Suffix /-m/ with the union-vowel /-Ǝ-/ on stems ending in a consonant: атым "shot": ат- "to shoot"; белем "knowledge": бел- "to know"; түшәм "ceiling": түшә- "to spread out, to pave".

6°. Suffix /-š/ with the union-vowel /-Ǝ-/ on stems ending in a consonant: алыш "the taking": ал- "to take"; биреш "the giving": бир- "to give".

7°. Suffix /-ƎmtÄ/ of abstract nouns: һөҙөмтә "result": һөҙ- "to filter"; ҡушымта "mixture, addition": ҡуш- "to add, unite".

8°. Suffix /-s/ of abstract nouns: ҡыуаныс /qïwanïs/ "joy": ҡыуан- "to rejoice"; үтенес "request": үтен- "to pray, to ask for".

9°. Suffix /-GƎs/ of names of tools: асҡыс "key": ас- "to open"; элгес "hanger": эл- /əl-/ "to hang"; тотҡос "handle": тот- "to hold".

10°. Suffix /-tƎ/ of nouns of result: үҫенте "shoot, sprout": үҫ- "to grow"; һыҙынты "sketch": һыҙын- "to draw".

11°. Suffix /-mÄK/ (vide 2.352) of nouns which do not have any more the original meaning of nouns of process: элмәк /əlmäk/ "hanger": эл- "to hang"; артмаҡ "saddle-bags": арт- "to load".

12°. Suffix /-mƎš/: тормош "life": тор- "to stand, to live"; яҙмыш "fate" (that what has been written, so to speak, in one's book of destiny): яҙ- "to write".

4.14. Compound nouns.

The compound nouns are formed by coordinate composition and subordinate composition.

4.141. Coordinate composition.

Both components are nouns, including semi-repetitive words: дуҫ-иш "friends": дуҫ "friend" + иш "equal"; тау-таш "rocky country": тау "mountain" + таш "rock, stone"; тау-урман "mountains and forests": тау "mountain" + урман "forest"; ыласын-һыласын "falcons": ыласын "falcon" + semi-repetitive.

4.142. Subordinate composition.

1°. Attributive compounds which consist of a noun modifying another noun (attribute + head): аш-яулыҡ /áš-yawlïq/ "tablecloth" (lit. "foodcloth"); ташаяҡ "earthenware": таш "stone" + аяҡ "bowl".

2°. Objective compounds which consist of a noun which has a complement (mostly direct object): ер ҡаҙғыс "dredging-machine": ер "earth" + ҡаҙғыс "digger": ҡаҙ- "to dig"; ер биләүселек "land-property": ер "earth" + биләүселек "property"; һыу айырғыс "watershed": һыу "water" + айырғыс "separator, anything that divides or separates".

4.2. <u>Adjectives.</u>

4.21. Adjectives from nouns.

1°. Suffix /-GƎ/ of adjectives of quality: йәйге "summerly": йәй "summer"; ҡышҡы "winterly": ҡыш "winter".

2°. Suffix /-lƎK/ (<u>vide</u> 4.11, n° 5): айлыҡ "monthly": ай "month".

3°. Suffix /-lƎ/ of possessive adjectives: атлы "having a horse": ат "horse"; ҡара күҙле "black-eyed": ҡара "black" + күҙ "eye".

4°. Suffix /-hƎδ/ of caritive adjectives ("not having" = <u>-less</u>): эшһеҙ "jobless": эш "work"; аяҡһыҙ "footless, having no feet": аяҡ "foot".

5°. Suffix /-sƎl/ of adjectives of inclination or propensity ("inclined towards, liking something"): ҡунаҡсыл "hospitable": ҡунаҡ "guest"; динсел "religious": дин "religion".

6°. Suffix /-sÄn/ of adjectives of liking: эшсән "industrious": эш "work"; ҡыҙыҡһыныусан "inquisitive": ҡыҙыҡһыныу "interestedness".

4.22. Adjectives from pronouns.

1°. Suffix /-KƎ/ added to the accusative form of personal pronouns forms the possessive pronouns (better: possessive pronominal adjectives): минеке "mine": мине "me"; беҙҙеке "ours": беҙҙе "us": уларҙыҡы "theirs": уларҙы "them".

2°. Suffix /-dÄy/ added to the stems of demonstrative pronouns forms demonstrative adjectives: бындай "such one": был "this"; ундай "such one": ул "he, that".

3°. Suffix /-Äw/ added to the stems of demonstrative pronouns forms demonstrative adjectives: бынау "this": был "this"; анау "that": /an/ ancient form which no longer occurs.

4.23. Adjectives from adjectives.

4.231. The comparative.

Suffix /-rÄK/ with the union-vowel /-Ǝ-/ on stems ending in a consonant: яҡшыраҡ "better": яҡшы "good"; оҙонраҡ "longer": оҙон "long".

4.232. The diminutive adjectives.

1°. Suffix /-GƎlt/ of adjectives of weak shades of colors: һарғылт "yellowish": һары "yellow"; йәшкелт "greenish": йәш "young, unripe" (i.e., still green, e.g., fruit); һорғолт "greyish": һоро "grey".

2°. Suffix /-hƎl/ of adjectives of weak shades of colors: аҡһыл "whitish": аҡ "white".

3°. Suffix /-hïw/ (which is not subject to vowel harmony) of adjectives of weak shades of colors: зәңгәрһыу "bluish": зәңгәр "blue"; ҡараһыу "blackish": ҡара "black".

4°. Suffix /-ƎlyƎm/ of adjectives of weak shades of colors: күгелйем "bluish": күк "blue".

5°. Suffix /-GƎltƎm/ (<u>vide</u> 1° /-GƎlt/ + /-m/ the function of which is unclear) of adjectives of weak qualities: әскелтем "somewhat bitter": әсе "bitter"; сөскөлтөм "somewhat unleavened": сөсө "unleavened".

4.233. Adjectives from numerals.

4.2331. Ordinals.

Suffix /-nsƎ/ with the union-vowel /-Ǝ-/ on stems ending in a consonant: беренсе "first": бер "one"; алтынсы "sixth": алты "six"; ун алтынсы "sixteenth": ун алты "sixteen".

4.2332. Approximative numerals.

Suffix /-lÄp/ ("about twenty" or "approximately twenty"): унлап "approximately ten": ун "ten"; утыҙлап "about thirty": утыҙ "thirty".

4.2333. Distributive numerals.

Suffix /-Är/ on stems ending in a consonant; suffix /-šÄr/ on stems ending in a vowel: унар алма "each ten apples": ун "ten"; алтышар "each six": алты "six".

4.24. Adjectives from verbs.

1°. Suffix /-K/ with the union-vowel /-Ǝ-/ on stems ending in a consonant (vide 4.13, n° 1): боҙоҡ "broken": боҙ- "to break"; ярыҡ "split": яр- "to split"; югерек /yügərək/ "fast, quick": югер- "to run".

2°. Suffix /-GÄK/ (vide 4.13, n° 3): тайғаҡ "slippery": тай- "to slip"; йәбешкәк "sticky, glutinous": йәбеш- "to stick to, to be glued".

3°. Suffix /-KƎ/: күтеренке "elevated": күтерен- "to be lifted"; тартынҡы "tight, tightly stretched": тартын- "to be drawn, pulled".

4°. Suffix /-GƎr/: һиҙгер "vigilant": һиҙ- "to feel, notice"; тапҡыр "unabashed, finding his way in any situation": тап- "to find".

5°. Suffix /-GƎs/: һоҡланғыс "charming": һоҡлан- "to be charmed".

6°. Suffix /-s/ with the union-vowel /-Ǝ-/: ҡыҙғаныс "pitiful, miserable": ҡыҙған- "to pity".

7°. Suffix /-sƎK/: маҡтансыҡ "boastful": маҡтан- "to boast".

8°. Suffix /-dƎK/ from passive verbs: ташландыҡ "thrown away, discarded": ташлан- "to be thrown away"; табылдыҡ "found": табыл- "to be found".

4.25. Adjectives from adverbs.

Suffix /-GƎ/ (vide 4.21, n° 1, 4.22, n° 1) on the locative form in /-LÄ/ (2.14, n° 6): бүлмәләге "being in the room": бүлмәлә "in the room": бүлмә "room"; күктәге "celestial, being in the sky": күктә "in the sky": күк "sky".

4.26. Compound adjectives.

4.261. Coordinate compounds.

The coordinate compounds include: 1. simple reduplications; 2. combinations with rhyming words; 3. numeral compounds; and 4. compound numerals.

4.2611. Simple reduplications: оҙон оҙон "long long".

4.2612. Combinations with rhyming words: һирәк-мирәк "sparse".

4.2613. Numeral compounds consisting of numbers belonging to the same decimal position: бер-ике "one-two"; утыҙ-ҡырҡ "thirty-forty".

4.2614. Compound numerals.

Compound numerals include the numbers from 11 to 19, from 21 to 29, from 31 to 39, etc., the hundreds, thousands, etc.

1°. The numbers from 11 to 19, from 21 to 29, etc. are formed by adding the smaller cardinal numbers to the bigger numbers:

11. ун бер	21. егерме бер
12. ун ике	32. утыҙ ике
13. ун өс	43. ҡырҡ өс
14. ун дүрт	54. илле дүрт
15. ун биш	65. алтмыш биш
16. ун алты	76. етмеш алты
17. ун ете	87. һикһән ете
18. ун һигеҙ	98. туҡһан һигеҙ
19. ун туғыҙ	99. туҡһан туғыҙ

2°. The hundreds: 100. йөҙ; 200. ике йөҙ; 300. өс йөҙ, etc.

3°. The thousands: 1000. бер мең; 2000. ике мең; 3000. өс мең; 10 000. ун мең, etc.

4°. Only the last member of a compound takes the inflectional and other suffixes: ике йөҙ ун алтынан "from 216".

4.262. Subordinate compounds.

1°. Adjective + adjective, the first adjective functioning as an attribute: ҡуйы йәшел "dark-green": ҡуйы "thick, dense" + йәшел "green".

2°. Adjective + adjective from a noun, the first adjective functioning as an attribute: ал битле "red-faced": ал "red" + битле "having a face": бит "face"; оҙон аяҡлы "long-legged": оҙон "long" + аяҡлы "having legs": аяҡ "leg".

3°. Numeral adjective + adjective from a noun: дүрт аяҡлы "four-legged": дүрт "four" + аяҡлы "having legs"; өс мөйөшлө "triangular": өс "three" + мөйөшлө "having corners": мөйөш "corner".

4.3. Verbs.

4.31. Verbs from substantives.

1°. Suffix /-lÄ-/: башла- "to begin": баш "head, beginning"; эшлә- "to work": эш "work".
2°. Suffix /-lÄš-/ (consists of /-lÄ-/ + /-š-/ vide 4.352) of verbs denoting the transition into another stage: колхозлаш- "to be collectivized": колхоз "collective farm".
3°. Suffix /-Ä-/: аша- "to eat": аш "food"; йәшә- "to live": йәш "age".
4°. Suffix /-GÄr-/: башҡар- "to perform": баш "head"; һыуғар- "to irrigate": һыу "water".
5°. Suffix /-hƎn-/: юҡһын- "to feel the lack of something, to long for": юҡ negative noun; кәрәкһен- "to need, to feel the necessity": кәрәк "necessity"; яҡшыһынма- "to regard as unsuitable, to disapprove"(lit. "not to approve"): яҡшы "good" (substantivized).

4.32. Verbs from adjectives.

1°. Suffix /-lÄ-/ (vide 4.31, n° 1): аҡла- "to make white, to whitewash": аҡ "white"; дүртлә- "to make fourfold": дүрт "four".
2°. Suffix /-Är-/: ағар- "to become white, whiten": аҡ "white"; күгәр- "to become blue": күк "blue".
3°. Suffix /-r-/: ҡыҫҡар- "to become short": ҡыҫҡа "short"; яҡшыр- "to improve": яҡшы "good".
4°. Suffix /-Äy-/ on stems ending in a consonant; /-y-/ on stems ending in a vowel: ҙурай- "to increase": ҙур "big"; ҡарай- "to become black": ҡара "black".
5°. Suffix /-K-/ with the union-vowel /-Ǝ-/: байыҡ- "to become rich": бай "rich"; берек- "to unite": бер "one".

4.33. Verbs from adverbs.

Suffix /-lÄštƎr-/ (: /-lÄ-/ 4.31, n° 1; 4.32, n° 1 + /-š-/ 4.352 + /-tƎr-/ 4.353, n° 2): башҡортсалаштыр- "to translate into Bashkir": башҡортса "in Bashkir".

4.34. Verbs from interjectional particles.

1°. Suffix /-lÄ-/ (vide 4.31, n° 1; 4.32, n° 1): геүлә- "to hum": геү imitation of the sound of humming.
2°. Suffix /-ðÄ-/: мығырҙа- "to growl": мығыр imitation of the sound of growling.
3°. Suffix /-ldÄ-/ with the union vowel /-Ǝ-/: хоролда- "to snort": хор imitation of snoring.

4.35. Verbs from verbs.

Verbs from verbs include the passive, reflexive, reciprocal, factitive, frequentative, and diminutive verbs. These verbs are formed from all positive primary verb-stems and occupy, in the system of Bashkir language, a place similar to the voices in the Indo-European languages.
All passive, reflexive, reciprocal, factitive, frequentative, and diminutive verbs have both the positive and negative stem.

4.351. The passive and reflexive verbs.

1°. Suffix /-n-/:
A. Passive ("to be taken"), when added to stems terminating in /lÄ/ or /l/, in the latter case the union-vowel /-Ǝ-/ appearing: ташлан- "to be thrown": ташла- "to throw"; башлан- "to be started": башла- "to start"; һалын- "to be put": һал- "to put"; алын- "to be taken": ал- "to take".
B. Reflexive ("to dress oneself"), when added to stems ending in a vowel or a consonant other than /l/, in the latter case the union-vowel /-Ǝ-/ appearing: биҙән- "to adorn oneself": биҙә- "to adorn, decorate"; кейен- "to dress oneself": кей- "to put on"; йыуын- /yïwïn-/ "to wash oneself": йыу- "to wash".
2°. Suffix /-l-/ on stems ending in a vowel or a consonant other than /l/, in the latter case the union-vowel /-Ǝ-/ appearing, forms passive verbs: яҙыл- "to be written": яҙ- "to write"; борол- "to be turned": бор- "to turn"; йыртыл- "to be torn": йырт- "to tear"; буял- "to be painted": буя- "to paint"; маҡтал- "to be praised": маҡта- "to praise".

4.352. The reciprocal verbs.

Suffix /-š-/ with the union-vowel /-Ǝ-/ on stems ending in a consonant: яҙыш- "to write to each other": яҙ- "to write"; тотош- "to seize each other": тот- "to seize"; ҡараш- "to look at each other": ҡара- "to look".

4.353. The factitive verbs.

The factitive verbs indicate the making someone perform an action or making someone to become something. If formed from an intransitive primary verb, the factitive verb is simply a transitive verb. If formed from a transitive verb, the factitive verb is a real factitive verb ("to make do, to order to do").

There is a variety of suffixes forming factitive verbs. The employment of some of them is subject to definite rules, but there are no rules with regard to some other suffixes.

1°. Suffix /-t-/ on stems of two or more syllables, which end in a vowel or in the consonant /r/ or in the semi-vowel /y/ and from a few monosyllabic stems ending in a consonant-cluster: йоҡлат- "to put to sleep": йоҡла- "to sleep"; ҡыҙарт- "to make red": ҡыҙар- "to become red"; нығайт- "to strengthen": нығай- "to become strong"; ҡурҡыт- "to frighten": ҡурҡ- "to be afraid".

2°. Suffix /-ðƎr-/ and /-dƎr-, -tƎr-/ (according to the rules of internal sandhi) on monosyllabic stems ending in a consonant other than those mentioned under 1°: яндыр- "to make burn": ян- "to burn" (intr.); ҡалдыр- "to leave, to make remain": ҡал- "to remain"; йөҙҙөр- "to make swim": йөҙ- "to swim"; һалдыр- "to make put, to order to put": һал- "to put"; тоттор- "to make seize": тот- "to seize".

3°. Suffix /-r-/ with the union-vowel /-Ǝ-/ on some stems ending in the consonants /t, s, š/: күсер- "to make someone move to another place": күс- "to transhume, to move to another place"; осор- "to make fly": ос- "to fly"; ҡасыр- "to make flee": ҡас- "to flee, to escape"; батыр- "to make drown": бат- "to be drowned".

4°. Suffix /-Är-/ (originally the same /-r-/ but added to the element /-Ä-/ which functions here as a union-vowel) on some monosyllabic stems ending in a consonant: сығар- "to take out": сыҡ- "to go out"; ҡайтар- "to make come back, to make return": ҡайт- "to return, to go back".

5°. Suffix /-GÄr-/ (originally the same /-r-/ but added to an unproductive suffix /-GÄ-/) on a few stems ending in a consonant: үткәр- "to see off": үт- "to pass"; ҡотҡар- "to save, to rescue": ҡот- in ҡотол- "to be saved".

6°. Suffix /-GƎr-/ (originally the same /-r-/ added to an unproductive suffix /-GƎ-/) on a few stems ending in a consonant: ятҡыр- "to make lie down": ят- "to lie down"; еткер- "to bring to the place of destination": ет- /yət-/ "to reach".

7°. Suffix /-ð-/ with the union-vowel /-Ǝ-/ on a few monosyllabic stems ending in the consonant /m/: тамыҙ- "to make drip": там- "to drip"; имеҙ- "to feed the breast": им- "to suck".

8°. Suffix /-GÄð-/ (the element /-ð-/ being the same as in 7° but added to the unproductive suffix /-GÄ-/ vide 5°) on some few stems ending in a consonant: ҡотҡаҙ- "to rescue, to save": ҡот- in ҡотол- "to be saved" (cf. ҡотҡар- in 5°); үткәҙ- "to see off": үт- "to pass by" (cf. үткәр- in 5°).

9°. Suffix /-GƎð-/ (the element /-ð-/ being the same as in 7° but added to the unproductive suffix /-GƎ-/ vide 6°) on a few stems ending in a consonant: торғоҙ- "to make stand up": тор- "to stand up"; менгеҙ- "to make mount a horse, to seat on a horse": мен- "to mount a horse".

10°. Suffix /-ðÄr-/ (a compound suffix consisting of /-ð-/ vide 7°, to which /-Är-/ vide 4° is added) only in ауҙар- "to make fall down, to upset": ау- /aw-/ "to fall down".

11°. Suffix /-hÄt-/ only in күрһәт- "to show": күр- "to see".

4.3531. Combinations of factitive suffixes.

A factitive verb-stem may take another factitive suffix. Thus combinations of factitive suffixes appear. Such verbs have the meaning of making someone make someone do something (e.g., X makes Y make Z do something).

1°. Suffix /-t-/ added to the factitive stems formed with /-ðƎr-/ and /-GÄr-/: белдерт- "to make inform": белдер- "to inform, to make know": бел- "to know"; үткәрт- "to make see off": үткәр- "to see off": үт- "to pass by".

2°. Suffix /-ðƎr-/ added to the factitive stems formed by adding /-t-/ or /-ð-/: ашаттыр- "to make feed": ашат- "to feed, to make eat": аша- "to eat"; имеҙҙер- "to make give the breast": имеҙ- "to give the breast": им- "to suck".

4.354. The frequentative verbs.

The frequentative verbs denote actions which are performed frequently or in a quick succession.

1°. Suffix /-štƎr-/ (a compound consisting of /-š-/ 4.352 + /-ðƎr-/ 4.353) on stems ending in a vowel: ҡараштыр- "to glance frequently": ҡара- "to look".

2°. Suffix /-GƎlÄ-/ on stems ending in a consonant: барғыла- "to walk to and fro": бар- "to walk"; килгелә- "to come often": кил- "to come".

4.355. The diminutive verbs.

The diminutive verbs denote weak actions, actions which do not exhaust the object, or actions which are not performed to the end.

1°. Suffix /-mhƎrÄ-/ with the union-vowel /-Ǝ-/ on stems ending in a consonant: иламһыра- "to cry a little": иламһырап һөйләү "to speak with tears in the eyes": ила- "to cry"; көлөмһөрә- "to smile": көл- "to laugh".

2°. Suffix /-ŋKƎrÄ-/ with the union-vowel /-Ǝ-/ on stems ending in a consonant: яҙыңҡыра- "to write from time to time": яҙ- "to write"; уҡыңҡыра- "to read a little bit from time to time": уҡы- "to read".

4.36. Compound verbs.

The only type occurring is the subordinate type.

4.361. Subordinate compounds.

The subordinate compounds are verbal phrases which consist of a verb inflected normally and preceded by a noun functioning as a complement or by an adverbial expression.

4.3611. Noun as a complement.

1°. As equational complement with the verb /bul-/ "to be, become": күңел бул- "to be satisfied": күңел "spirit, mood"; риза бул- "to agree": риза "agreement".

2°. As direct object with the verb /it-/ "to do, make": ҡунаҡ ит- "to treat": ҡунаҡ "guest"; хеҙмәт ит- "to work": хеҙмәт "job, position"; тәьмин ит /tä?məyn it-/ "to supply": тәьмин "supply".

3°. As direct object with some other verb such as ал- "to take", ас- "to open", ет- "to reach", ҡайтар- "to return", тарт- "to pull", etc.: үс ал- "to take revenge": үс "revenge"; күңел ас- "to amuse oneself": күңел "spirit, mood"; аҡыл ет- "to understand": аҡыл "intellect"; һүҙ ҡайтар- "to retort, to disagree": һүҙ "word".

4.3612. Gerund + verb.

1°. Gerund in /-Ä, -y/ + башла- "to start, to begin" denotes the beginning of an action: атлай башла "start pacing!"

2°. Gerund in /-Ä, -y/ or /-p/ + ят- "to lie down", ултыр- "to sit down", or тор- "to stand" denotes prolonged, continuous actions: эшләп ят- "to go on working"; уҡып ултыр- "to read continuously"; уҡып тор- "to read regularly".

3°. Gerund in /-Ä, -y/ + йөрө- "to walk, to go" denotes frequent actions: инеп йөрө "come in from time to time!": ин- "to come in".

4°. Gerund in /-p/ + бир- "to give" denotes accomplished, finished actions: тегеп бир- "to sew, to sew something completely so that it is ready and finished".

5°. Gerund in /-Ä, -y/ + бир- "to give" denotes unaccomplished, unfinished actions: ата бир- "to go on shooting".

6 . Gerund in /-Ä, -y/ + бар- "to walk, to go" denotes repeated, continuous actions: яҙа бар- "to write always".

7°. Gerund in /-p/ + кил- "to come" denotes accomplished actions: барып кил- "to go someplace" ("to go and come").

8°. Gerund in /-Ä, -y/ + төш- "to descend" denotes intensive actions: яҡтыра төш- "to become brighter" ("to come down brightening").

9°. Gerund in /-p/ + бөт- "to go to an end" denotes accomplished actions: йыуып бөт- "to finish washing".

10°. Gerund in /-p/ + ет- /yət-/ "to reach" or еткер-/yətkər-/ "to bring to its destination" denotes actions which have reached their purpose: барып ет- "to arrive"; илтеп еткер- "to bring to the destination".

11°. Gerund in /-p/ + кит- "to go away" denotes accomplished actions performed in the direction opposite to the place of speaking: осоп китте "flew away" ("went away flying").

12°. Gerund in /-p/ + ҡуй- "to put" denotes accomplished actions occurring only once: әҙерләп ҡуй- "to prepare once for good".

13°. Gerund in /-Ä, -y/ + ҡуй- "to put" denotes unexpected actions which occur only once: саҡыра ҡуйҙы "he invited quite unexpectedly".

14°. Gerund in /-Ä, -y/ or /-p/ + ҡал- "to remain" denotes the transition to a permanent state: белеп ҡал- "to learn" (lit. "to remain knowing", i.e., "to know or to learn of something and preserve the knowledge of it").

15°. Gerund in /-p/ + ал- "to take" denotes accomplished actions: ашап ал- "to take a snack" ("to take eating").

16°. Gerund in /-p/ + ебәр- /yəbär-/ "to send" denotes the beginning of unexpected actions: көлөп ебәр- "to start laughing quite unexpectedly".

17°. Gerund in /-Ä, -y/ + һал- "to put" denotes unexpected actions: ҡайта һал- "to return unexpectedly".

4.37. Compound tenses.

The compound tenses consist of a form of an auxiliary verb preceded by a form of the main verb. The latter is either a finite form, a verbal noun, a participle, or a gerund.

4.371. The conditional + auxiliary verb.

The conditional with the suffix /-hÄ/ (2.342) with the past tense of the auxiliary verb /i-/ "to be" (2.381) denotes an action which would have led to a result if it had taken place ("if I had done something").

	Singular	Plural
1st person	-һә инем	-һә инек
2nd person	-һә инең	-һә инегеҙ
3rd person	-һә ине	-һә инеләр

The personal endings may be added to /-hÄ/ instead of /inə/ in which case /inə/ appears without personal endings:

	Singular	Plural
1st person	-һәм ине	-һәк ине
2nd person	-һәң ине	-һәгеҙ ине
3rd person	-һә ине	-һәләр ине

Examples: алһа инем "if I had taken"; килһәм ине "if I had come"; ваҡытым булһа ине, мин һиңә күптән килер инем "if I had had time I would have come to thee long ago".

4.372. Participle-compounds.

The participle-compounds include compounds with /bar/ "is" + the verb /i-/ "to be", or participles of any normally inflected verb + /i-/ "to be".

4.3721. /bar/ + /i-/: бар ине "was".

4.3722. The first future participle (2.363) + ине denotes the intention to perform an action in the past which has not been pursued to the end: аласаҡ инем "I almost took it" or "I had the intention to take" or "I was to take".

4.3723. The second future participle (2.364) + ине denotes an action which would be performed if the necessary prerequisites existed: әгәр булдыра алһам, мин быны эшләр инем "if I were able I would make it".

4.3724. The participle of necessity (2.3623) +бар +ине denotes an action which had to be performed: минең бараһым бар ине "I had to go" (lit. "my necessity of going was").

4.3725. The past participle (2.361) + ине denotes past actions: мин бер аҙ торған инем "I lived [there] a little"; ерҙе аҙ-маҙ тырмалап, сәскән инем, урған инем "raking the soil little by little, I sowed, harvested".

4.3726. The noun of intention in /-mÄKsƎ/ (2.3521) + ине denotes the intention in the past: беҙ уның үҙен күреп эш һорамаҡсы инек "we intended to see himself and ask for work".

4.373. Gerund-compounds.

The first present gerund in /-Ä, -y/ (2.371) + ине forms the imperfect past and corresponds, in meaning, to English past progressive: ала инем "I was taking"; уҡый ине "he was reading".

4.4. <u>Adverbs.</u>

Adverbs are formed from substantives, pronouns, adjectives, participles, and adverbs.

The basic form of some nouns and adjectives has become an adverb: бөгөн "today": был "this" + көн "day"; быйыл "this year": был "this" + йыл "year"; яҡшы уҡый "he reads well": яҡшы "good", cf. яҡшы малай "a good boy".

4.41. The oblique-case forms of some nouns, pronouns, and participles function as adverbs: башта "at the beginning": баш "head"; артҡа "backwards": арт "rear"; белмәҫтән "at random, blindly, out of ignorance": белмәҫ "not knowing" +-тән abl.; нигә or ниңә "what for": dat. of ни "what"; тегендә "there": теге "that".

4.42. Special suffixes are used to form adverbs.

4.421. Adverbs of manner.

4.4211. Suffix /-sÄ/.

1°. Adverbs from nouns: башҡортса "in Bashkir" (to speak Bashkir, to talk in Bashkir): башҡорт "Bashkir"; балаларса "in a childish manner": балалар "children".

2°. Adverbs from pronouns: минеңсә "in my opinion": минең gen. of мин "I".

3°. Adverbs from adjectives: еңелсә "slightly": еңел "light, not heavy".

4°. Adverbs from substantivized numeral adjectives: йөҙҙәрсә "by the hundreds": йөҙҙәр "hundreds": йөҙ "hundred"; меңдәрсә "by the thousands": меңдәр "thousands": мең "thousand".

5°. Adverbs from participles: яҙғанса "according to what has been written": яҙған "one who has written": яҙ- "to write".

4.4212. Suffix /-LÄy/ (vide 1.641).

1°. Adverbs from nouns: бүреләй "in the manner of a wolf, in a wolfish manner": бүре "wolf"; ҡоштай "like a bird": ҡош "bird".
2°. Adverbs from pronouns: былай "so": был "this" (*bï); шулай "so": шул "that" (*šu).

4.4213. Suffix /-lÄtÄ/.

1°. Adverbs from nouns: аҡсалата "in cash": аҡса "money"; игенләтә "in kind" (lit. "in the way of crops"): иген "crops".
2°. Adverbs from numeral adjectives: икеләтә "two together": ике "two"; өсләтә "three together" (French en trois): өс "three".

4.4214. Suffix /-sÄn/ of adverbs from nouns: ойоҡсан "only in stockings": ойоҡ "stockings"; күлдәксән "only in a shirt": күлдәк "shirt".

4.4215. Suffix /-n/ with the union-vowel /-Ǝ-/ when added to stems ending in a consonant: ысынын "truly": ысын "true, genuine"; дөрөҫөн "indeed, really": дөрөҫ "true, correct"
Note: The same suffix /-n/ added to /-Ǝrt-/ is also found in аҫтыртын "secretly" (originally "from below"): аҫт "bottom, lower part"; йәшертен "secretly": йәшен- "to hide" (intr.).

4.422. Adverbs of time.

4.4221. Suffix /-n/ with the union-vowel /-Ǝ-/ when added to stems ending in a consonant (vide 4.4215): ҡышын "in winter": ҡыш "winter"; йәйен "in summer": йәй "summer".

4.423. Adverbs of place.

4.4231. Suffix /-GÄrƎ/ of adverbs formed from substantives: эскәре "into, into the depth of something": эс "inside".

4.43. Compound adverbs.

1°. Adjective + substantive: яланаяҡ "barefooted": ялан "naked, bare" + аяҡ "foot"; яланҡул "with bare hands": ялан + ҡул "hand".
2°. Substantive + adverb: аяғүрә "standing up, in a standing position, standing on the hind legs": аяҡ "foot" + үрә "standing, standingly".

3°. Adjective + repetitive word which is not used separately: ҡыйыҡ-мыйыҡ "aslant": ҡыйыҡ "slant" + мыйыҡ.
4°. Adverb + adverb: арлы-бирле "to and fro, here and there".
5°. Oblique-case form of a noun + the basic form of the same noun: ҡулға-ҡул "hand in hand": ҡул "hand"; йөҙгә-йөҙ "face to face": йөҙ "face".

4.44. Comparative of adverbs.

Only such adverbs occur in a comparative form which denote qualities which can vary in degrees.

4.441. Suffix /-rÄK/ (vide 4.231): аҡрынраҡ "slower": аҡрын "slowly"; тиҙрәк "quicker": тиҙ "quickly".

5. PHRASE-STRUCTURE

5.0. A phrase is a group of words which is part of a clause and functions as a given word-category. This means that any arbitrarily chosen group of words in a clause is not a phrase. Thus, in the clause /min öfö mäktäbəndä uqïnïm/ "I studied at the Ufa school" the words /min öfö/ "I Ufa" or /min öfö mäktäbəndä/ "I in the Ufa school" or /öfö uqïnïm/ "I studied Ufa" are not phrases, whereas /min uqïnïm/ "I studied", /öfö mäktäbəndä/ "at the Ufa school" or /mäktäbəndä uqïnïm/ "I studied at his [her, its] school" are phrases.
The head of a phrase may be a single word or another phrase.

5.01. Universal phrase-types are those which occur with words of all categories.

There are two types of phrases: coordinate and contrastive.

5.011. Coordinate phrases have two or more heads of like function which are either single words, compound words or phrases.

Suffixes are normally added to each head of the phrase separately: мин мәктәптә лә, китапханала ла булдым "I was in school and in the library".
Postpositions are also normally added to each head of the phrase: ҡул менән йәки машина менән "with the hands or with a machine".

5.0111. Coordinate phrases may occur with a conjunction or without conjunction.

5.01111. Coordinate phrases with conjunctions.

1°. With one conjunction.
A. With the conjunction /häm/ "and" which precedes the last head: мәктәптәр һәм китапханалар "schools and libraries"; ата һәм әсә "father and mother"; һәр бер палатка, һәр бер зимләнкә һәм ҡазармаларҙа "in each tent, in each dugout, and in the barracks".
B. With the conjunction /yäkəy/: бөгөн йәки иртәгә "today or tomorrow"; ҡул менән йәки машина менән "with the hands or with a machine".
2°. With more than one conjunction.

A. Conjunction /nəy/ before each head: ни арба, ни сана "poor condition of roads" (lit. "neither car nor sledge"); ни үҙенә, ни кешегә "neither to himself nor to the others" (lit. "neither to himself nor to the people").
B. Conjunction /yä/ before each head (or only before the last head): йә мин, йә һин "either I or thou"; йә баш, йә мал "either success or full disaster" (lit. "either the head or the cattle").
C. The particle /LÄ/ functioning as a conjunction, placed after each head: мәктәптә лә, китапханала ла "both in school and in the library"; йыуа ла, үтекләй ҙә "[she] as well washes [linen] as irons [it]".

5.01112. Coordinate phrases without conjunctions.

Coordinate phrases without conjunction consist of two or more heads juxtaposed: бағана яна, күмере, көлө юҡ "the pole is burning [but] there is no coal, no ashes"; Өфө тураһында, бигерәк тә тел әҙәбиәт ғилми-тикшеренеү институты тураһында һөйләштек "we talked about Ufa, in particular about the Research Institute of Language and Literature"; килерме килмәҫме "will he come [or] will he not come?"; киләйемме килмәйемме "shall I come [or] shall I not come?".

5.012. Contrastive phrases.

Contrastive phrases consist of a head and elements which contrast it with other features of the context.
There are phrases with contrastive conjunctions and without conjunctions.

5.0121. Phrases with contrastive conjunctions.

1°. Conjunction /läkin/ "but": ул кисә килгән, ләкин мин уны күрмәнем "he came yesterday but I did not see him".
2°. Conjunction /ä/ "but": мин киттем, ә ул ҡалды "I went but he remained"; һыйырҙарҙы алып ҡайттылар, ә һарыҡтар көтөүлектә ҡалды "they drove the cows back, but the sheep remained on the pasture".
3°. Conjunction /tik/ "only": яҡшы була, тик аҙ ғына була "[it] is good, only [too] little".
4°. Conjunction /yuqha/ or /yuɣəyhä/ "otherwise, or else": хәҙер үк ҡуҙғалайыҡ, юҡһа (юғиһә) һуңларбыҙ "let us get moving right away, otherwise we shall be too late".
5°. Conjunction /bälkəy/ "but": ел туҡ тамай, бәлки көсәйә генә бара "the wind does not calm down, but [on the contrary] it becomes even stronger".

6°. Conjunction /šulaý-ða/ "however": мин килдем, шулай ҙа ул килмәне "I came, however, he did not come".

5.0122. Contrastive phrases without contrastive conjunctions.

1°. Noun (pronoun, adjective) + /tügəl/ "not": был урман түгел, ҙур баҡса "this [is] not a forest [but] a large garden".

2°. Verb + /tügəl/ "not": аласаҡ түгел "he will not take" (implies that he is not the sort of a person who would take something, but, on the contrary, he is a person who will never take anything).

5.1. Nominal phrases.

Nominal phrases have as their head a noun or any word which functions as a substantive.

5.11. Attribute + head.

5.111. Attributive phrases with the attribute in the basic form (subject-direct-object form) singular and invariable (possessive phrases excluded).

1°. A noun or equivalent phrase as an attribute.

A. The noun (with a preceding numeral adjective) indicates a measure: биш баш һарыҡ "five heads of sheep"; бер ҡап шырпы "a box of matches"

B. The noun /yartï/ "half" as attribute of a substantive or a substantivized numeral adjective: ярты ай "half a month"; ярты килограмм "half a kilogram"; ярты йөҙ "half a hundred".

The other word for "half", namely /yarïm/ follows a numeral adjective, functioning as the second element of a compound: ике ярым "two and a half". When preceding a substantive, it has the meaning of the English (< Latin) prefix sub-: ярым төр "subspecies": төр "species".

C. The attribute is a proper name (e.g., name of a person), the head is a noun (usually a kinship term, a professional name or a title, etc.) without a possessive suffix and specifying who the person or object in question is: Йәләл бабай "grandfather Yalal"; Аллаяр мулла "mollah Allayar"; Балҡан тау "the mountain Balkan".

2°. An adjective or any other word which functions as an adjective (noun, pronoun, numeral adjective, participle).

A. Adjective: ҙур өй "big house"; ҡышҡы көн "winterly day".

B. Numeral adjective, the head a singular: биш ат "five horses"; ун көн "ten days"; (likewise ун баш һарыҡ "ten heads of sheep").

C. Noun: ағас ҡалаҡ "wooden spoon" (lit. "wood spoon"); тимер юл "railroad" (lit. "iron road"); көмөш балдаҡ "silver ring"; таш йөрәк "stone heart" (i.e., a heart as hard as a stone, i.e., cruel, merciless).

D. Pronoun: был дәфтәр "this notebook"; теге яҡта "on that side".

E. Participle: килгән кеше "the person who has come"; килер йыл "the coming year".

Note: An attributive participle of an active verb functions both as an active and passive form: тыуған кеше "a person who was born" (lit. "born person") and тыуған көн "the day on which one was born" (lit. "born day"); барасаҡ кеше "a person who will go" and барасаҡ юл "the road which one will go"; яҙыр кеше "a person who will write" and яҙыр китап "a book which will be written".

A participle governing a direct-object (accusative) form is active but a participle preceded by a nominative is passive: һеҙҙе күргән кеше "a person who saw you" but һеҙ күргән кеше "a person seen by you"; мин барасаҡ ҡала "the city to which I shall go".

F. A special case is an equational-complement phrase without verb, functioning as an attribute. Such a phrase consists of a noun provided with the possessive suffix of the 3rd person, which (i.e., noun) functions as subject of the phrase + an adjective functioning as a predicate: эсе ҡыуыш ағас "a hollow tree" (lit. "its-inside-hollow tree"); һаҡалы мең ҡарыш ҡарт "an old man whose beard is one thousand spans long" ("his-beard-thousand-span old man"); буйы һыны еткән ҡыҙ "an adult girl" ("her-stature-[and]-her-body-reached girl").

G. A special case is the verbal noun functioning as an attribute. Its characteristic feature is that it can have an adverbial complement as if it were a participle: туған телдән уҡыу дәресе "a lesson of native language" ("from-the-born-language reading lesson").

H. An attribute may be a noun with a postposition: урта мәктәп өсөн дәреслек "a textbook for the middle school".

5.1111. When there are two or more attributes they follow each other in this order:

1°. The adjective is closest to the head, the numeral adjective preceding it: өс аҡ ат "three white horses".

2°. A demonstrative pronoun precedes everything else: был ҙур өй "this large house"; теге биш китап "those five books".

3°. A relative clause precedes everything it modifies, the relative clause being introduced by an interrogative noun (or any

interrogative word) and the modified element being introduced by a demonstrative pronoun (or adverb of the type there, then, etc.): кем эшләй, шул ашай "he who works eats"; кемнең белеме бар, шуның ҡәҙере бар "he who has the knowledge has the honor" (lit. "whose knowledge there is of that one the honor is"); Хәсән ҡайҙа булһа, Әхмәт тә шул яҡта булыр "where Hasan will be there will be also Ahmet"; ҡайҙа кис булһа, шунда ҡунып йөрөнө "he spent the night there where night happened to come".

5.112. Possessive phrases.

Three types of possessive phrases occur: 1. The attribute is the basic (i.e., subject-direct-object, the so-called nominative) form of a noun and the head is a noun provided with the possessive suffix of the third person; 2. The attribute is the possessive or genitive form of a noun (or pronoun of the third person) and the head is a noun with the possessive suffix of the third person; 3. The attribute is a pronoun of the first or second person and the head is a noun optionally provided with the possessive suffix of the first or second person respectively.

5.1121. Attribute in the nominative.

1°. Proper names other than names of people function as possessive attributes without a genitive suffix, the modified noun (indicating what the object is, e.g., city, river, newspaper, etc.) always taking the possessive suffix of the 3rd person: Өфө ҡалаһы "the city of Ufa": ҡала "city"; Златоуст станцияһы "the Zlatoust station": станция "station" (< Russ.); Салауат киноһы "the cinema theatre Salawat": кино "cinema" (< through Russ.); башҡорт теле "the Bashkir language": тел "language"; Ғафури китабы "the Gafuri book" (i.e., a book on Gafuri, a writer, not written by him or belonging to him): китап "book"; башҡорт әҙәбиәте "the Bashkir literature": әҙәбиәт "literature"; Яңы Тормош колхозы "the collective farm 'New Life'": колхоз < Russ. abbrev. "collective farm"; Пушкин урамы "the Pushkin street": урам "street"; үгәй инә сәскәһе "the flower 'Mother and Stepmother'" (name of a plant the leaves of which are warm on one side [this is "Mother"] and cold on the other side [the latter side being the "Stepmother"]): сәскә "flower".

2°. The same construction is found in: юҡ яуабы "the answer 'no'" (lit., "no its answer", i.e., "the answer is 'no'"): яуап "answer"; Хәсән аты "the name Hasan": ат "name"; уҡы һүҙе "the word 'read!'" (lit. "read! its word").

3°. An attribute denoting an indefinite possessor is a nominative, the head taking the possessive suffix of the 3rd person: ҡала баҡсаһы "a city-garden" (i.e., any garden of any city); тәмәке янсығы "tobacco-pouch": янсыҡ "bag, wallet".

4°. A particular case is the nominative followed by a noun which functions as a postposition (but is not a postposition in the sense of postpositions discussed in 2.16, because the true postpositions do not take possessive suffixes) with the possessive suffix of the 3rd person added to the latter: баш өҫтөндә "on the head": өҫт "top"; аяҡ аҫтында "under the feet": аҫт "lower part".

5.1122. Attribute in the genitive.

An attribute provided with the genitive suffix denotes a definite possessor. The head is provided with the possessive suffix of the 3rd person: ҡаланың баҡсаһы "the garden of the city": ҡала "city"; уҡыусының китабы "the book of the pupil": уҡыусы "pupil"; Ғафуриҙең китабы "Gafuri's book" (i.e., a book that belongs to Gafuri); Англияның хөкүмәте "the government of Great Britain".

5.11221. The superlative-adjective phrase is identical, in construction, with the phrases given in 5.1122 with that difference, however, that the head is a substantivized adjective: уҡыусыларҙың иң йәше "the youngest of the pupils" (lit. "of the pupils the most young of theirs"): йәш "young"; тауҙарҙың иң ҙуры "the biggest of the mountains": тауҙар "mountains": тау "mountain".

5.1123. The attribute is a pronoun of the 1st or 2nd person, the head having optionally the respective possessive suffix: минең ат or минең атым "my horse"; һинең ерҙәр or һинең ерҙәрең "thy lands".

5.1124. The attribute itself may be provided with a possessive suffix of the 1st or 2nd person, the head taking the possessive suffix of the 3rd person, because the attribute may denote an object which in its turn belongs to someone: атымдың башы "the head of my horse" ("of my horse its head").

5.12. Head + attribute.

There are three types of such phrases: 1. Names of persons; 2. Phrases with a noun in apposition, and 3. Adjective or genitive of a pronoun following the head.

5.121. Names of persons.

1°. Under Russian influence, the first name precedes the last name: Мәжит Ғафури "Majit Gafuri" (name of a writer).

2°. Under Russian influence, a proper name may follow a noun which indicates who the person in question is, i.e., the reverse order of words in phrases discussed in 5.111, 1° C: тегеүсе Зариф "taylor Zarif"; тракторсы Айрат "the tractor operator Ayrat".

5.122. Noun in apposition.

A noun may occur in apposition, following the head: беҙ, колхозсылар "we, the collective farmers"; беҙ, бишенсе школаның уҡыусылары "we, the pupils of the 5th school"; ул, тынғыһыҙ "he, the rebel"; ағаңды, Фәритте, күрҙем "I saw your elder brother Ferit": ағаң "thy elder brother", Фәрит is a proper name.

5.1221. A particular case is the plural form of a substantivized numeral adjective following a noun and denoting, in such cases, approximate numbers: сәғәт һигеҙҙәрҙә "at about eight o'clock"; айҙың ун өстәрендә "approximately on the thirteenth of the month".

5.123. Adjectival attribute following the head.

Under Arabic influence, an adjective, usually of Arabic or Persian origin, may follow the head: атайың меҫкен "thy unfortunate father"; Кәрим бахыр "the poor Kerim"; Әхмәт диуана "the insane Ahmet".

5.124. Pronominal possessive attribute following the head.

In emphatic speech a genitive of a personal pronoun may follow the head provided with the possessive suffix of the same person: атым минең юғалды "my horse [believe it] got lost", the normal construction being минең атым (or ат) юғалды "my horse got lost".

5.2. Adjectival phrases.

In adjectival phrases the head is an adjective or a part of speech which functions as an adjective (e.g., participle).

5.21. Attribute + head.

1°. The attribute is an adverb or equivalent (e.g., a noun in an oblique case form): бик ҙур "very big"; бик яҡшы "very good"; ҡап-ҡара "pitch black"; нефтькә бай "rich in oil"; аҡылға зәғиф "weak-minded, weak in mind" (lit. "weak to the intellect").

2°. A participle as an attribute may have a direct object or an adverbial complement: китап уҡыған кеше "a person who read a

book"; алыҫтан күрелгән ауыл "the village which was seen from far away"; йәшел үлән менән ҡапланған ер "the earth covered with green grass"; ҡурайҙан аҡҡан моң "the melody which emanated out of the kuray (a Bashkir national musical instrument)".

3°. Adjectives in the comparative are preceded by a noun (pronoun, etc.) provided with the ablative suffix. The adjective may or may not have the comparative suffix /-rÄK/ (4.231): эттән ҙурыраҡ "bigger than a dog"; таҡтанан оҙон (or оҙонраҡ) "longer than a board".

4°. The superlative is formed by /iŋ/ "most" placed before the invariable form of the adjective: иң оҙон "the longest". The object with which comparison is made is denoted by a genitive form of a noun. When the superlative form of the adjective is a member of a phrase other than attribute (i.e., when it is a subject, predicate, or complement), the adjective is provided with the possessive suffix of the 3rd person: иң ҙур "the biggest"; уларҙың иң матур ҡыҙ "the girl most beautiful of them"; уларҙың иң матуры "the most beautiful of them".

5°. An adjective may be preceded by any other part of speech which functions as attribute: ун метр оҙон "ten meters long".

6°. Numeral adjectives as heads occur in phrases denoting fractions. The denominator is a cardinal numeral provided with the ablative suffix: биштән өс "three fifths"; егерменән ун ете "seventeen twentieths".

5.3. Pronominal phrases.

There occurs only one type and this is a phrase consisting of a personal pronoun and a noun in apposition.

1°. With the reflexive noun /üð/ "self" in apposition, the latter always provided with the possessive suffix of the same person as the preceding pronoun: мин үҙем "I myself".

Usually the personal pronoun is dropped and /üð/ with the appropriate possessive suffix appears alone: үҙебеҙ эшләрбеҙ "we shall do [it] by ourselves" ("we ourselves shall do").

2°. With the noun /hämmä/ "all" provided with the possessive suffix of the same person as the preceding pronoun: һеҙ һәммәгеҙ "all of you".

It should be noted, however, that /hämmä/ as an attribute of a substantive precedes the latter: һәммә кеше эштә "all people [are] at work". The same word /hämmä/ in apposition to a noun takes the possessive suffix of the 3rd person: кеше һәммәһенең "of all the people" (lit., "the people, of all of them").

3°. With a collective noun (4.121) in apposition: беҙ өсәү "we three".

5.4. Adverbial phrases.

Any noun or equivalent phrase provided with a declension suffix or with a postposition may occur in adverbial function: ул ҡаланан килде "he came from town".

5.41. Attribute + head.

The attribute may be:
1°. An adverb: бик иртә "very early"; бик яҡшы уҡый "he reads very well".
2°. An adjective: алғыр бүреләй "like a rapacious wolf".
3°. A noun in the basic form used adverbially: артыҡ күп һөйләй "he talks too much": артыҡ "excess" (noun).

5.5. Postpositional phrases.
1°. A noun or a pronoun or equivalent phrase followed by a postposition: балта менән "with the ax"; атайым өсөн "because of my father".
2°. Quasi-postpositional phrases with a noun or equivalent phrase followed by a noun provided with the possessive suffix of the 3rd person: өҫтәл өҫтөндә "on the table" (lit., "on the top of the table").
3°. Personal pronoun + quasi-postposition provided with the possessive suffix of the same person as the pronoun: минең янымда "by my side".
4°. Postpositions normally following the basic form of the substantive never follow the nominative case of a pronoun. Pronouns, namely all personal pronouns and singular (note: only singular) forms of the demonstrative pronouns always appear in the genitive case: минең менән "with me"; ошоноң менән "with this" (but ошолар менән "with these"); минең өсөн "for me, because of me"; шуның өсөн "for that, because of that".

5.6. Verbal complement.

5.61. Equational complement.

The equational complement consists of a noun, pronoun, adjective, or equivalent phrase in the basic form with or without a predicative element, i.e., with or without an auxiliary verb or with or without a predicative suffix.

The predicative element agrees, in person, with the subject. As for agreement in number, distinction must be made between certain special cases.
1°. With a verb: мин студент инем "I was a student".
2°. With a predicative suffix: мин яҙыусымын "I am a writer".

5.611. Agreement in number.

5.6111. Agreement in number occurs in the following cases:

1°. Both the subject and equational complement are plural forms. Such constructions occur in cases in which the subject is not considered as a unity: уларҙың балалары бик матурҙар "their children are very pretty" (i.e., each of them taken separately is pretty); улар ҡарт ҡарттар "they are old oldsters" (i.e., each of them is a very old oldster); улар балалар "they are children" (i.e., each of them is a child); улар яҙыусылар "they are writers" (i.e., each of them is a writer).
2°. Several subjects and one equational complement.
When there are several subjects and only one equational complement, the latter being a substantive, the equational complement is a plural: һандуғас, ҡарлуғас һәм торна — ҡоштар "the nightingale, the swallow, and the crane [are] birds"; Туҡай һәм Ғафури — атаҡлы шағирҙәр "Tukai and Gafuri [are] famous writers".

5.6112. Lack of agreement in number.

The subject is a plural, the equational complement is a singular form.
1°. Such constructions occur in cases in which the subject is a noun or a pronoun of the 3rd person and is considered as a unity: уларҙың балалары бик матур "their children [are] very pretty" (pretty as a whole, some of them may not be so pretty); улар — яҙыусы "they [are] writers" (i.e., they belong to the category of writers and this makes them a unity); тик отлично билгеләре генә алған уҡыусылар отличник була "pupils (i.e., the whole group) who have received only the marks "excellent" are perfect students": отличник (< Russ.) "perfect student".
2°. An adjectival equational complement with a predicative suffix is always a singular: беҙ тырышбыҙ (but not тырыштарбыҙ) "we [are] industrious".

5.612. Agreement in person.

The equational complement takes the predicative suffix of the person of the subject: мин уҡыусымын "I am a student"; беҙ яҙыусыларбыҙ "we are writers"; беҙ тырышбыҙ "we are industrious"; мин яҙыусы түгелмен "I am not a writer".

5.62. Direct object complement.

A direct object complement has either the basic (suffixless, subject-object) form of a noun or the accusative form.

5.621. Suffixless form of the direct object.

Substantives which denote indefinite objects (a book, books) void of any characteristic feature making them distinct from other objects of the same kind, appear in the suffixless (i.e., subject-object, basic) form: уҡыусы китап уҡый "the pupil reads a book"; кисә ул ҡыҙымдан бер хат алды "yesterday he received a letter from my daughter"; ағастар һары япраҡ төшөрөп алды "the trees are shedding yellow leaves".

5.622. The accusative.

1°. Substantives which denote definite objects (the book, the pupil) which possess characteristic features making them distinct from other objects of the same kind, or objects already known from the previous context, always take the accusative suffix: һеҙ китапты уҡыйһығыҙ "you read the book"; мин был китапты уҡыманым "I have not read this book".

2°. The reflexive and interrogative nouns take always the accusative suffix: мин үҙемде һаҡлаймын "I take care of myself": үҙемде acc. of үҙем "myself"; һин кемде күрҙең "whom didst thou see?": кем "who".

3°. Proper names take always the accusative suffix: һеҙ Мәхмүтте таныйһығыҙмы "do you know Mahmut?"

4°. Pronouns take always the accusative suffix: ул мине күрҙе "he saw me"; мин уны күрҙем "I saw him"; беҙ быны алмайбыҙмыни "do not we take this?".

5°. A clause with a participle: the participle takes the accusative suffix, such clauses functioning as dependent clauses in English: үҙенең ҙур бәхетһеҙлеккә осрағанын һиҙә "he feels that he has met a great misfortune of his" (lit. "he feels the [fact of] having met with his own great misfortune"); һин тоғролоҡто әйткәнде яратмайһың "you do not like when truth is spoken" (lit. "thou likest not the having spoken the truth"); үҙенең ғалим икәнен күрһәтергә кәрәк бит "as a matter of fact, it is necessary to

show that one is a savant" (lit. "indeed, necessity for the showing one's own having been a savant"); ишетәһеңме мин әйткәнде "do you hear what I have said?".

5.63. Adverbial complement.

An adverbial complement may be an adverb, an adjective functioning as an adverb, a noun provided with an oblique case suffix, including the accusative, a noun in the basic, i.e., suffixless (nominative) form, a noun or pronoun with a postposition, a participle phrase with a participle provided with a declensional suffix, a gerund, or a gerundial phrase.

1°. Adverb: ул татарса яҙа "he writes in Tatar"; ул шәп йөрөй "he walks fast".

2°. Adjective functioning as an adverb: ул яҡшы уҡый "he reads well".

3°. Adjective provided with an oblique case-suffix: ул яңынан эшләне "he redid it" (lit. "he did anew").

4°. Noun in an oblique case-form other than accusative: тышта буранлай "there is a snowstorm outside": тыш "outside, outer side", буранла- "to rage" (said of a blizzard, lit. "to blizzard"); ул шишмәгә барҙы "he went to the brook"; әбей бүлмәгә инә "the old woman enters the room".

5°. Noun or pronoun with a postposition or a quasi-postposition (i.e., a noun functioning as a postposition): ул ҡалаға таба (postp.) барҙы "he went in the direction of the city"; ул тәҙрә янында ултырҙы "he sat by the window"; ул класында ултырып ҡалды "he remained for the second year in the same grade" (lit. "he remained sitting in his grade").

6°. A particular case is the basic form of a noun which functions as adverbial complement indicating time: бер ай командировкала булдым "I was for one month on an official business trip".

7°. A particular case is the basic form of a noun which serves to indicate the object into which the direct object is transformed: уны депутат һайланылар "they elected him a deputy".

8°. A special case is the accusative form of a noun which indicates time in some particular expressions: көндәрҙән бер көндө "once" (lit. "on a day of days").

9°. Participial (or verb-nominal) phrase with a participle (or verbal noun) provided with an oblique-case suffix or with a postposition: өйләнгәнегеҙгә нисә йыл бар "how long is it since you have married?" (lit. "to your having married how many years are there?"); беренсе осрағанға ғашыҡ булмасҡа кәрәк "it is not neces-

sary to fall in love with the first met one"; Зөфәр киткәнгә нәҡ өс ай тула "it is exactly three months since Zofer went away" (lit. "to Zofer's going away exactly three months become"); былар юлда барғанда аҙыҡтары бөткән "while they were going on [their] way, their provisions ended" (lit. "in-they-on-the-road-walking their provisions ended"); ағайыма ярар өсөн үҙемдең ҡараштарыма ҡаршы бара алмайым "I cannot act against my principles for the sake of pleasing my uncle".

10°. Gerund: улар аптырап ҡалдылар "they remained perplexed" (lit. "they remained being perplexed"); беҙ ашыға барҙыҡ "we went in a hurry" (lit. "we went hurrying").

11°. Gerundial phrase: ҡояш батҡас, мин өйгә ҡайттым "when the sun set I returned home" (lit. "the sun having set, I returned home"); ул бында үҙенең моҙғаһы тулғансы, еләк йыйған "here he picked berries until his basket was full"; шунан һуң яланғас ҡылысын тотоп өйгә инеп киткән "after that he went entering the house, seizing his drawn (lit. naked, i.e., unsheathed) sword".

6. CLAUSE-STRUCTURE

6.0. A clause may consist of one or more words or phrases: уҡыйһығыҙ "you read"; яҡшы була "[it] is good"; мин ҡалаға килдем "I came to the city".

Clauses may be joined to other clauses, thus forming compound clauses.

Clauses are classified into full and minor clauses.

6.1. Full clauses.

Full clauses have as their main element the predicate. The latter may occur with or without subject.

With subject: мин килдем "I came".

Without subject: яҡшы уҡыйһығыҙ "[you] read well"; ҡаланан ҡайттым "[I] returned from the city".

6.11. The predicate.

The predicate has as its center:

1°. A verb, including compound verbs and compound tenses, which always agrees with the subject in person: мин ҡаланан ҡайттым "I returned from the city"; беҙ ҡаланан ҡайттыҡ "we returned from the city"; һеҙ яҡшы уҡыйһығыҙ "you read well"; ул йырлап ебәрҙе "he started singing"; ул яҙа алды "he was able to write"; һин нигә урманда ҡасып йөрөйһөң "why do you run in the forest?"; мин ҡойманы аша төшөп ҡарайым "I shall try to climb over the fence".

Note: As far as agreement in number is concerned, the verbal predicate of the 3rd person does not always agree with the subject in number. It agrees in number and takes the plural suffix when it is necessary to point out the individual actions of each person: улар килделәр "they came", i.e., "each of them came one after the other". When the collective action of the whole group is meant, there is no agreement: улар килде "they came", i.e., "the whole group came at once and is here".

2°. A noun, adjective, pronoun, verbal noun, participle or equivalent in the nominative case. Such a clause has the meaning of identity of things indicated by the subject and predicate (vide Equational attribute 5.61).

A. With a verb as a copula: тик отлично билгеләре генә алған уҡыусылар отличник булалар "pupils who have got only the grade-mark "excellent" are excellent students"; ул бөгөн беҙгә килмәксе була "he intends to come to us today".

B. With a predicative suffix (mostly with a zero-suffix of the 3rd person): мин уҡыусымын "I am a pupil"; беҙ яҙыусыбыҙ "we are writers"; беҙ яҙыусыларбыҙ "we are writers"; был урмандыр "this is a forest"; һеҙ килгән икәнһегеҙ "as it turns out you have come".

C. Without verb or predicative suffix: мин инженер "I [am] an engineer"; мин уҡыусы "I [am] a student"; мин яҙыусы түгел "I [am] not a writer"; улар яҙыусылар "they [are] writers"; уларҙың балалары бик матур "their children [are] very pretty".

3°. A noun, pronoun or equivalent in an oblique case-form with or without copula or with or without a predicative suffix: мин аулданмын or мин аулдан "I am from the village".

6.111. A predicate is modified as a whole by an adverb: балалар бик оҙаҡ һыу инделәр "the children were swimming very long"; ул бик яҡшы уҡып ултыра "he continues to read very well".

6.12. The subject.

The subject may be a noun, a substantivized adjective, a pronoun, numeral adjective, a verbal noun or participle, a phrase, or even a clause.

The subject is in nominative, i.e., the basic (subject-object) form of a noun. Only pronouns have a nominative distinct from any other form.

Examples: ҡояш байыны "the sun set"; беҙ туҡтаныҡ "we stopped"; сәй юҡ "there is no tea"; эштәр әҙ түгел "there is much work" (lit. "the works are not few"); һин был китапты алдыңмы "didst thou take that book?"

6.121. Agreement between the subject and predicate.

On agreement in person see 5.61 and 5.612; in number, see 5.611, also 5.6112, and 6.11.

6.1211. When there are several subjects and only one predicate the following cases occur:

1°. A substantive functioning as predicate is a plural: һандуғас, ҡарлуғас һәм торна — ҡоштар "the nightingale, the swallow, and the crane [are] birds"; Туҡай һәм Ғафури — атаҡлы шағирҙәр "Tukai and Gafuri [are] famous writers".

2°. A verbal predicate which refers to several subjects is a singular when its action affects the subjects equally so that it is impossible to say which of them participates in the action more than the others: тауҙар һәм яландар ҡар менән ҡапланды "the mountains and the steppes were covered with snow".

3°. A verbal predicate which refers to several subjects is a plural when the subjects participate in the action separately: күп яҙҙар, күп ҡыштар үтәләр "many springs, many winters pass".

4°. The predicate is a plural form although the subject is a singular, when the subject is linked to the other actor by means of the postposition менән "with". In other words, such expressions as "he went with his friend" require a plural-predicate: Сабир менән Мәхмәт Өфөгә киттеләр "Mahmut went together with Sabir to Ufa".

5°. When the subjects are pronouns of different persons the following occurs:

A. The subjects are the 1st and 2nd persons singular, the predicate is the 1st person plural: мин һәм һин өйгә ҡайтып киттек "I and thou went back home".

B. The subjects are the 1st and 3rd persons singular, the predicate is the 1st person plural: мин һәм ул өйгә ҡайтып киттек "I and he went back home".

C. The subjects are the 1st person sing. and a substantive, the predicate is the 1st person plural: ун көндән һуң мин һәм минең иптәштәрем Өфөгә барабыҙ "after ten days I and my friends go to Ufa".

D. The subjects are pronouns of the 2nd and 3rd person sing., the predicate is the 2nd person plural: һин һәм ул өйгә ҡайтып киттегеҙ "thou and he went back home".

E. The subjects are the pronoun of the 2nd person sing. and a substantive, the predicate is the 2nd person plural: һин һәм һинең иптәштәрең Өфөгә барҙығыҙ "thou and thy friends went to Ufa".

6.122. Pause (‖).

In some instances the pause is an important mark of the subject.

1°. After a noun which is followed by a noun: Өфө Бәләбәйҙән ҙурыраҡ /öfö ‖ bäläbäyðän ðurïraq/ "Ufa [is] larger than Belebey" (names of two cities).

2°. After a demonstrative pronoun: был — китап /bïl ‖ kitap/ "this [is] a book"; был нәмә? /bïl ‖ nämä/ "what [is] this?"

3°. After a substantivized adjective: ҡара ‖ шешә эсендә ине /qara ‖ šəšä əsəndä inə/ "ink was in the bottle" (cf. /qara šəšä əsəndä inə/ "was in a black bottle").

4°. After a numeral adjective: өс тапҡыр өс — туғыҙ /ös tapqïr ös ‖ tuɣïð/ "three times three [is] nine".

5°. After a participle: белгән белгәнен эшләр /bəlgän ‖ bəlgänən əšlär/ "the one who knows (lit. "the one who has learnt") does what he knows" (lit. "his known"); тапҡан һөйөнгән, таныған алған /tapqan ‖ höyöngän, tanïɣan ‖ alɣan/ "the one who had found rejoiced, the one who had recognized [what it was] took"; иртә уңмаған — кис уңмаҫ /irtä uŋmaɣan ‖ kis uŋmaθ/ "the one who did not manage [to do something] in the morning will not manage in the evening [either]".

6.13. Order of words in a subject-predicate clause.

The predicate normally follows the subject.

1°. The predicate always follows the subject when the predicate is a noun, pronoun, adjective, or participle. The change of places renders the predicate an attribute: бала яҡшы "the child [is] good" (cf. яҡшы бала "the good child"); өй бик матур "the house [is] very pretty" (cf. бик матур өй "a very pretty house"); бала килгән "the child has come" (cf. килгән бала "the child which has come"); ҡарт үлгән "the old man has died" (cf. үлгән ҡарт "the dead old man").

2°. The verbal predicate, i.e., an imperative form or any tense normally follows the subject: Кәрим килде "Kerim came"; атайым яҙа "my father writes"; ҡояш байыны "the sun set".

3°. A verbal predicate may, however, precede the subject when in emphatic speech the predicate is stressed: ҡайтты ул "he has come back"; уҡып сыҡтым мин "I have read"; ишеттем мин "I heard"; Йәшәһен Башҡортостан "long live the Bashkir country!"

4°. Similarly, the verbal predicate may precede a complement, although normally the complement precedes the predicate: күрҙеңме уны "didst thou see him?"; ишеттем мин был хәбәрҙе "I heard this news"; килдем-дәбаһә Өфөгә мин "as a matter of fact, I have come to Ufa".

6.14. Negative clauses.

In negative clauses the predicate has a negative.

1°. The predicate is a negative verb form, i.e., a form provided with a tense suffix added to the negative stem formed with the suffix /-mÄ-/: мин уны күрмәнем "I did not see him".

2°. The predicate may be a noun or adjective or a participle with түгел "not": мин башҡорт түгел or мин башҡорт түгелмен "I am not a Bashkir"; был сәскә матур түгел "this flower is not pretty"; ул аласаҡ түгел "he will not take".

3°. The predicate may be the negative noun юҡ: ундай ҡыҙҙы мин бер илдә лә күргәнем юҡ "I have not seen such a girl in any region" (lit. "my seeing such a girl in any region not"); миндә ат юҡ "I have no horse" (lit. "at me a horse not"); ямғыр булһа, туҙан юҡ "when there is rain, there is no dust" (lit. "if rain dust not").

6.2. Types of intonation and clause-structure.

There are three main types of clause-intonation according to which clauses may be classified.

6.21. Declarative clauses.

1°. Falling intonation: the pitch is higher at the beginning of the clause and falls on the stressed syllables of the successive phrases to a lower point on the stressed syllable of the last phrase. This type of intonation indicates that the clause is the last in the sentence /./: көслө елдәр үлемде еңгән мөхәббәт тураһында моңло итеп һуҙып йырлайҙар ‾‾–_ /./ "strong winds sing sadly and at length about love which has vanquished the death".

2°. Falling-level intonation (comma intonation /,/). The pitch is high at the beginning of the clause, falls and remains level. This type indicates that a further clause is to follow in the same sentence: бер көндө һыуға барам тип, сығып китеп, мәкегә төшөп, шунда вафат булған. Ике көн үткәс кенә барып табып алдылар ‾‾– – – – /, / –_ /. / "One day, [she] went out, saying: 'I shall go after water', fell into a hole in the ice and perished. They went and found [her] only after two days".

6.22. Interrogative clauses.

Two types of interrogative clauses occur.

1°. With rising intonation. Clauses in which the predicate is questioned the latter takes (or may not take) an interrogative particle. In such clauses the pitch is high on the last accented syllable of the clause: __‾‾ һин театрҙа булдыңмыни? "were you in the theatre?"; __‾‾ беҙ быны алмайбыҙмыни? "are we not taking this?";

___ ___ һин был китапты алдың? "didst thou take this book?";
___ ___ атың шәп түгелме? "is not thy horse fast?"

2°. With falling intonation. Clauses which contain an interrogative word such as /kəm/ "who"; /nəy/ "what"; /qayhï/ "what kind of"; /qasan/ "when"; /qayδa/ "where", etc. which functions as any element other than predicate. The predicate does not have an interrogative particle.

A. With falling intonation. Clauses of two elements (subject + predicate): —___кем килде? "who has come?"; —___ни булды? "what has happened?"

B. With rising-falling intonation. Clauses of more than two elements: the intonation rises on the accented syllables, the pitch reaches its peak on the accented syllable of the interrogative word and falls: ___ ___—___ һин был дәфтәрҙе кемгә бирҙең "to whom didst thou give this notebook?"

6.23. Exclamatory clauses.

The pitch remains level on all stressed syllables and the stress is stronger than usual /!/: ___ ___ ___ ___ ___ һай-һай, күҙҙәрең бигерәк үткер икән! "ha-ha, thy eyes turn out to be very sharp!"; ___ ___ ___ һай, ниндәй матур! "oh, how beautiful!"; ___ ___ ___ таралығыҙ хәҙер үк урындарығыҙға! "disperse immediately to your places!"; ___ ___ ___ ___ ___ минең йортома ҡайтып инәһе булма! "do not think of returning to my home!"; ___ ___ ___ тере көйө алығыҙ! "take [him] alive!"

6.3. Minor clauses.

Minor clauses are 1. fragmentary (incomplete) clauses which can be expanded by adding elements which are lacking or 2. interjectional clauses.

6.31. Fragmentary clauses.

Fragmentary clauses are of four types.

1°. Substitutes for complete clauses in vivid descriptions in which images follow each other in swift succession: Азат Ҡырым. Диңгеҙ тулҡындары... Пальма баҡсалары... Русалка... Алупка һәм Мисхор таш юлдары... "Free Crimea. Sea waves... Palm gardens... A mermaid... The Alupka and Miskhor highways..."; Түрҙә өҫтәл, өҫтәлдә кескәй генә ҡара һауыты менән счет, өҫтәл янында ике табуретка һәм стенаға буй ҡуйылған скамйә "a desk in the front corner, on the desk a small ink-pot and an abacus, by the desk two stools, and a bench placed against the wall".

2°. Fragmentary clauses in dialogues, questions, and answers: „Хәйҙәр?" - „Әйе, мин...." "Khaithar?" - "Yes, I..." (i.e., "Is this you, Khaithar?" - "Yes, it's me!"); „Ошо килгән кем?" - „Беҙҙең директорыбыҙ." "Who has come?" - "Our director!"; „Атың нисек?" - „Әхмәт!" "What is thy name?" - "Ahmet!"

3°. Vocatives: „иптәш Сәйәргәлиев!" "Comrade Sayargaliev!"

4°. Greetings, book titles, contents of captions, sign-boards, etc.: сәләм! "greetings!"; хәйерле иртә! "good morning!"; Правда газетаһы "the newspaper Pravda"; Ауыл Советы "Village Soviet" (signboard); Беҙ бәләкәй саҡтарҙа "In our childhood" (lit. "in times we [were] small", a book by Gafuri); Яҡты юлдар "Bright Ways" (a book by Ramazanov).

6.32. Interjectional clauses.

Interjectional clauses usually occur with exclamatory intonation.

1°. Phrases of normal construction: ниндәй гүзәл көҙ "what a beautiful autumn!"; бына тигән егет "there, a real lad!".

2°. Phrases containing interjections: һай, ниндәй матур "oh, how beautiful!"; уф, ниндәй эҫе "oh, how hot [it is]!"; тфу, ниндәй ерәнгес еҫ "pooh, what a revolting stench!"; мә! тип әйтте "'Take it!' he said".

3°. Special words, such as onomatopoeic particles: кикрикүк тип ҡысҡырҙы "he crowed 'cock-a-doodle-doo!"

6.4. Combination of clauses.

There are two types: coordinate and subordinate clauses.

6.41. Coordination.

There occur two types of coordinate clauses: 1. without conjunctions and 2. with conjunctions.

6.411. Coordination without conjunctions: убыр китте, урыны ҡалды "the glutton is gone, his place is vacant"; килен булдым, ҡәйнәгә ярамаНым "I became a daughter-in-law, I did not please the mother-in-law"; сер дуҫы күп булыр, серҙе тотҡан бер булыр "there are many lovers of secrets, there is [only] one who keeps a secret"; ер соҡорһоҙ булмаҫ, урман кейекһеҙ булмаҫ "the earth is not without uneveness, the forest is not without wild animals"; тапҡан һөйөнгән, таныған алған "the one who had found rejoiced, the one who had recognized [it] took [it]"; һаҡалға ышанма, аҡылға ышан "do not believe the beard, believe the intellect!"; ауыл иртәнге томан аша саҡ ҡына күренә,

тау түпәләрендә аҡ болоттар хәрәкәтһеҙ торалар ине "the village was hardly seen in (lit. "through") the morning fog, on the mountain peaks white clouds were standing motionless"; мин бер аҙ торған инем, ерҙе аҙ-маҙ тырмалап сәскән инем, урған инем "I used to live [there], raking the soil a little bit, I sowed, harvested"; хөҙрәт асылғандан-асылды, ҡыҙғандан-ҡыҙҙы "the mollah became more and more frank, more and more excited"; осоп барып күрер инем, йәнем күбәләк түгел "I would fly [there] and look [but] my soul is not a butterfly"; юҡҡа унда киткән, бында эш булыр ине "he went there unnecessarily (lit. "for nothing"), [because] work would be [found] here".

6.412. Coordination with conjunctions.

1°. Conjunctions used in coordinate clauses are /häm/ "and"; /šulay uq/ "likewise"; the particle /LÄ/; /läkin/ or /ämmä/ "but"; /ä/ "but"; /yuqha/ "otherwise, or else"; /tik/ "only"; /yä/ or /yäkəy/ "or": мин йөҙөнә ҡараным да ултырҙым "I was looking at her face and sitting [there]"; мин ҡая башында баҫып торған бер ҡоралай күрҙем һәм атырға уйланым "I saw a wild goat standing at the top of the rock and I intended to shoot at it"; кискә табан беҙ ҡайтып китергә йыйындыҡ, ләкин ҡунаҡсыл хужа беҙҙең ҡунып китеүебеҙҙе бик ныҡ үтенеп һораны "towards the evening, we reddied ourselves to go back but our hospitable landlord asked us very insistingly to stay the night [at his home]"; өс кәмә пассажирҙәр менән шығырым тулы ине инде, ә ике кәмә буш тора ине әле "three boats were already filled with passengers, but two were [still] standing unoccupied"; ул кисә килгән, ләкин мин уны күрмәнем "he came yesterday but I did not see him"; хәҙер үк ҡуҙғалайыҡ, юҡһа һуңларбыҙ "let us get moving right now or else we shall be late"; Шәрифә әбей күҙен бер аҙ асты. Томаланған күҙҙәре менән иренә ҡараны, ләкин уны таныманы "Grandma Sharifa opened her eyes a little bit. She looked with her hazy eyes at her husband but did not recognize him".

2°. Instead of a conjunction, some other word linking a clause to another one may be used: Иң тәүҙә лекция булды, шунан һуң концерт булды "first there was a lecture, after it there was a concert".

6.42. Subordination.

6.421. Subordinating conjunctions.

Clauses are subordinated by means of the following subordinating conjunctions:

1°. /sönkəy/ "because": һин миңә килмәнең, сөнки эшең күп булды "thou didst not come to me because thy work was much"; ашап алдым, сөнки бик асыҡҡайным "I ate because I had become very hungry"; баҡсаға һыу һипмәнем, сөнки кисә ямғыр яуған ине "I did not water the vegetable garden because it had rained yesterday".

2°. /güyä/ "like, as if";

3°. /ägär/ "if, when" with the conditional functioning as the predicate of the subordinate clause: әгәр һеҙ улығыҙҙы ебәрмәһәгеҙ, мин бер үҙем китәм "if you do not let your son go, I shall leave by myself"; әгәр буран тынмаһа, мин юлға сыҡмаясаҡмын "if the blizzard does not calm down, I shall not go out upon a travel"; әгәр өлгөрһәм, был китапты уҡып сығам "I shall read this book if I can make it".

4°. /ägär-ðä/ "if" (= English _if_ with the conditional or subjunctive): әгәр ҙә эш барып сыҡмаһа, мин иртәгә кире ҡайтып китәм "if the work should not come out, I shall go back tomorrow"; әгәр ҙә һин шунда хәйләне оҫтараҡ ҡорһаң ине, ул ваҡытта беҙ уларҙың ҡулдарына эләкмәгән дә булыр инек "if thou hadst performed thy tricks in a manner more skillful, we should not have fallen into their hands at that time".

5°. /gärsä/ гәрсә "although";

6°. /kəy/ "that": шул тиклем моңло итеп уйнап ебәрә ки һәр бер ауырыу дәртләнеп һауыға башлай "he starts playing so melodiously that every patient cheers up and begins to recuperate".

6.422. Interrogative nouns, adjectives, and adverbs.

The interrogative nouns, adjectives, and adverbs, such as ни "what"; ни тиклем "how much"; ниндәй "what kind of"; нисек "how much", etc., followed by the conditional and the particle /LÄ/, function like the English _no matter what_, _no matter how much_, _no matter how_, etc.: ул ни тиклем тырышһа ла, бер нәмә лә ала алманы "no matter what efforts he made, he was unable to get anything"; ә һеҙ, дуҫтар, нисек кенә ултырһағыҙ ҙа, бары бер музыкантлыҡҡа ярамайһығыҙ "but you, [my] friends, no matter how you sit, you are unfit to be musicians"; ниндәй генә эш эшләмәксе булһаң да, эшең үҙенән-үҙе эшләнер "no matter what kind of work thou wilt have to do, thy work will be done by itself!"

6.423. Subordination without conjunctions or any special words.

1°. A conditional clause with the conditional functioning as its predicate needs no conjunction or interrogative, to become a subordinate clause: иртәгә уҡыу булмаһа, экскурсияға барабыҙ "if there will be no lessons tomorrow, we shall go on an excursion"; ваҡытың булһа, һин миңә килерһең "if thou hast time, thou wilt come to me".

2°. A concessive clause with the conditional functioning as its predicate and followed by the particle /LÄ/ "although" needs no conjunction either: ҡарттың улы бәләкәй булһа ла, аҡылы етеҙ "although the old man's son is little, his intellect [is] keen"; үзең яңы ҡабыҡта булһаң да, йөрәгең әүәлгесә "although thou art in a new shell, thy heart [is the same] as before"; саҡырһам да, риза булманы "although I invited [him, he] did not consent".

6.424. Direct discourse.

The direct discourse is juxtaposed to the main clause and may (or may not) be connected with the main verb other than /ti-/ "to say" by means of the gerund /tip/ "saying": һеҙҙе унда кем һәм ни нәмәгә өйрәткәндер, белмәйем "I do not know who taught you what there"; туйған ерҙән туған ер яҡшы тиләр "they say the birth place is better than the place where one has become satiated"; ас баҙ ҡапҡасын, - тине Сафа ҡарт "'open the lid of the cellar,' said the old man Safa"; тырыш, балам, беҙҙе онотма, - тип күҙен һөртеп ҡуйҙы 'make efforts, my child, do not forget us', saying [this, the mother] wiped her eyes"; хуш бул, - мин әйтәм, - тыуған илем Башҡортостан, хуш булығыҙ киң сәхрәләрем "good-bye, I say, my native country Bashkirstan, good-bye, my wide open spaces!"; алдамаҫҡа!, - тип ҡысҡырҙы Озеров "Ozerov (a name) yelled - "No lies!"; ултырығыҙ - тине комиссар йылмайып "'sit down', said the commissar smilingly"; тот, тот мине, тот! - тип ҡасалар "they run away, saying 'Catch me, catch!'"; һәм Фуаттың арҡаһынан һөйөп: киттек, - тине "and stroking Fuat's spine, he said: 'Let us go!'" (lit. "off we went!"); Назим Хикмәт.... төрөк халҡына былай ти: „Йә алданыу, йә алданмау - бына мәсьәлә" "Nazim Hikmet [thus] speaks to the Turkish people: 'to be deceived or not to be deceived - this is the question.'"

II. TEXTS

Б. ЮЛДАШБАЕВ

БАШҠОРТ АССР-ының ТӨҘӨЛӨҮЕ

Тарихи очерк

БАШКОРТОСТАН КИТАП ИЗДАТЕЛЬСТВОҺЫ
Өфө — 1959

Һ Ө Ҙ Ө М Т Ә

Башҡортостан Автономиялы Совет Социалистик Республикаһының барлыҡҡа килеү һәм формалашыу осоро 1917 йылдан, Россия халыҡтары хоҡуҡтарының Декларацияһын иғлан иткән Октябрь революцияһы еңгән моменттән алып 1925 йылға, Башҡортостан Автономияһының территория сиктәре тамам асыҡланғанға һәм Башҡорт АССР-ының Конституцияһы эшләнгәнгә тиклем дауам итте.

1917—1918 йылдарҙа автономиялы совет Башҡортостанының беренсе проекттары, мәҫәлән, Башҡортостан Ваҡытлы революцион советының проекты һәм Татар-Башҡорт совет республикаһының проекты төҙөлдө. Тәүге проект ул саҡтағы шарттарҙа өлгөрөп етмәгән булып сыҡты, ә икенсеһе башта Коммунистәр партияһы тарафынан яҡланһа ла һуңынан уның Совет государствоһының политикаһына ҡаршы килгәнлеге асыҡланды һәм шуға күрә ғәмәлдән сығарылды.

Башҡортостан автономияһы тарихендәге артабанғы, хәл иткес этап 1919 йылдың 20 мартында Үҙәк Совет власе менән Башҡортостан хөкүмәте араһында төҙөлгән Килешеүгә бәйләнгән. Был Килешеү Башҡорт АССР-ының йәшәй башлауын билдәләне.

Башҡортостан территорияһы аҡгвардеецтәрҙән азат ителгән һәм Башревком эвакуациянан (1919 йылдың август айында) Стәрлетамаҡҡа ҡайтҡан моменттән алып 1919 йылдың 20 мартындағы Килешеү нигеҙендә

Башҡорт АССР-ын, уның идара органдарын практик рәүештә ойоштороу осоро башлана.

Ойоштороу осоро Башревком милләтселәренә ҡаршы көрәш менән бара. 1920 йылдың ғинуар айында милләтселәр көс ҡулланыу юлы менән партия Өлкә комитетен алып ташларға маташҡандан һуң, был көрәш үҙенең яңы стадияһына инә.

Башҡортостан Автономиялы республикаһы органдары менән Россия федерацияһы органдарының үҙ-ара мөнәсәбәттәре тураһында РСФСР хөкүмәтенең 1920 йылдың 19 майҙағы декрете милләтселәрҙең һуңғы ышанысын юҡҡа сығарҙы; әгәр ҙә улар быға тиклем 1919 йылдың 20 мартындағы Килешеүҙе милләтселек һәм сепаратизм рухында аңлатырға маташҡан булһалар, хәҙер Башҡортостан автономияһы тураһындағы, уның идара органдары тураһындағы мәсьәләгә тулы асыҡлыҡ индерелде. Был милләтселәр өсөн ҡаты удар булды. Үҙҙәренең сепаратистик политикаһы шулай емерелеүгә осрағандан һуң, иң актив башҡорт милләтселәре ҡасып китергә мәжбүр булдылар.

Вәлидовсыларҙың ҡасып китеүенән, республиканың яңы ревкомын һайлауҙан һәм Советтарҙың I Бөтә Башҡортостан съезын саҡырыуҙан алып башланған артабанғы этап урынындағы милләтселеккә ҡаршы, шулай уҡ великорус шовинизмына тайпылыуға ҡаршы көрәш менән үтте. Һуңғыһы партияның X съезы тарафынан милли мәсьәләлә иң ҡурҡыныслы һәм зарарлы тайпылыу тип танылды.

1922 йылда «Ҙур Башҡортостан» төҙөлөүен һәм унан һуң территория яғынан булып үткән үҙгәрештәрҙе, шулай уҡ Башҡорт АССР-ының беренсе конституцияһы әҙерләнеүен айырым бер этапҡа индерергә кәрәк.

Ошоноң менән ойоштороу осоро, Башҡорт Автономиялы Совет Социалистик Республикаһының формалашыу осоро нигеҙҙә тамамлана. Дөрөҫ, артабан да Башҡорт АССР-ында административ-территориаль яҡтан күп кенә үҙгәрештәр була әле.

Республиканың яңынан райондарға бүленеүе Башҡорт АССР-ының административ королошонда артабан булып үткән үҙгәрештәрҙең береһе булды. 1930 йылдың август айында кантондар, волостәр бөтөрөлдө һәм Башҡорт АССР-ы дөйөм союз өлгөһөндә административ райондарға бүленде.

1934 йылда Арғаяш кантоны Башҡорт АССР-ынан Силәбе өлкәһенә күсте.

Хәҙер Башҡорт АССР-ы үҙенсә, республика формалашҡан моменттағе кеүек, сиктәре арьяғында (ситтә) урынлашҡан территориялары булмаған, компактлы территориянан тора.

Хәҙерге ваҡытта Башҡортостан административ яҡтан 56 районға бүленә. Бынан тыш, республикала республикаға буйһонған 9 ҡала: Өфө, Стәрлетамаҡ, Октябрьский, Белорет, Ишембай, Салауат, Күмертау, Сибай һәм Бәләбәй ҡалалары бар.

Совет власе йылдарында башҡорт халҡының тормошонда бик ҙур үҙгәрештәр булып үтте. Башҡортостан царизмдең артта ҡалған колонияһынан ныҡ алға киткән промышленносе булған республикаға, алдынғы социалистик ауыл хужалығы булған республикаға әүерелде.

Нефть промышленносе республиканың хужалығында төп урынды тота. Башҡортостан нефть сығарыу һәм эшкәртеү буйынса Советтәр Союзында беренсе урындарҙың берсһен алып тора.

Башҡортостанда машиналар эшләү промышленносе лә ныҡ алға китте. Химия промышленносе барлыҡҡа килде һәм ул йылдам темптар менән үҫә. Металлургия предприятиеләре иң яңы техника менән ҡайтанан ҡоралландырылды һәм киңәйтелде. Күмер промышленносе булдырылды. Ҙур гидроэлектростанциялар һәм йылылыҡ электр станциялары төҙөлдө. Өфө—Стәрлетамаҡ—Күмертау араһында, Миәс менән Учалы араһында яңы тимер юлдар һалынды. Яҡын киләсәктә Башҡортостан территорияһы аша Магнитогорск—Стәрлетамаҡ—Абдуллино тимер юл линияһы үтәсәк.

Ауыр промышленностең үныштары, ауыл хужалығы продукттары етештереүҙең артыуы, шулай уҡ халҡтың ихтыяждары үҫә барыуы Башҡортостанда еңел промышленностең һәм аҙыҡ промышленносенең үҫеүенә сәбәпсе булды. 1959 йылға Башҡорт АССР-ы территорияһындағы промышленностең валовой продукцияһы күләме, 1913 йыл менән сағыштырғанда, 150 тапҡырға тиерлек артты.

Индустриялаштырыу, производствоны механизация яғынан, Башҡортостан ауыл хужалығын да эсенә алды. 1958 йылға тиклем республиканың колхоздарын 133 машина-трактор станцияһы хеҙмәтләндерҙе. Башҡортостанда хәҙерге ауыл хужалығы техникаһы менән ҡоралланған 59 совхоз бар. Машина-трактор станцияларын үҙгәртеп ҡороу һәм колхоздарҙың техниканы МТС-тарҙан үҙҙәренә һатып алыуҙары республиканың ауыл хужалығы производствоһын машиналаштырыу, индустриялаштырыу кимәлен артабан күтәрергә ярҙам итәсәк.

Башҡортостанды индустриялаштырыу һәм уның ауыл хужалығын коллективләштереү Башҡорт АССР-ы рамкаларында ғына сикләнә торған айырым бер процесс булманы. Башҡортостандың халҡ хужалығын реконструкцияларға кәрәклегенә уның эске үҫеше, эске ихтыяждары ғына түгел, бәлки тотош СССР буйынса социалистик төҙөлөш барышы ла сәбәпсе булды. Автономиялы Башҡортостандың Бөтә Россия менән федератив бәйләнештәре социаль-экономик үҙгәртеп ҡороуҙың, хужалыҡ төҙөлөшөнөң, техник прогрестең бөтә мәсьәләләрендә уларҙың берҙәмлеген билдәләне. Бындай тығыҙ контакт үҙенән-үҙе Башҡортостанды промышленность үҫешенең һәм колхоз ҡоролошоноң дөйөм союз процесенә ылыҡтырҙы. Шуға күрә Башҡортостандың экономикаһы дөйөм государство планы буйынса, бөтә илдең тырышлығы менән үҫтерелде һәм үҫтерелә.

Башҡорт милләтенең тормошонда социалистик революция нигеҙендә булып үткән үҙгәрештәр, шулай уҡ был айҡанлы Башҡортостандың Автономиялы республика булыуы яғынан хоҡуҡ хәле Башҡорт АССР-ы Конституцияһында кәүҙәләнде. Башҡорт АССР-ының хәҙерге Конституцияһы СССР-ҙың (1936 йылғы) һәм РСФСР-ҙың (1937 йылғы) яңы конституциялары нигеҙендә эшләнде һәм 1937 йылдың 23 июнендә Башҡорт АССР-ы Советтәренең ғәҙәттән тыш X сессияһында һәм 1940 йылдың 2 июнендә РСФСР Верховный Советы тарафынан раҫланды. СССР, РСФСР һәм Башҡорт АССР-ы Конституцияларына ярашлы рәүештә Башҡортостан «эшселәрҙең һәм крәҫтиәндәрҙең социалистик государствоһы» булып тора һәм үҙенең Верховный Советы һәм Министрҙәр Советы бар; үҙенең гербы, государство флагы, үҙенең башҡалаһы бар һ. б. Быларҙың бөтәһендә лә Башҡорт АССР-ының административ өлкәләрҙән һәм крайҙарҙан юридик айырмаһы кәүҙәләнә.

Башҡортостан, үҙенең Конституцияһында күрһәтелеүенсә, «автономиялы республика хоҡуғы менән РСФСР составына инә»; СССР һәм РСФСР закондары Башҡор-

тостан республикаһы территорияһында мәжбүри; Башҡорт АССР-ы законы менән СССР һәм РСФСР законддары араһында айырылыш булған хәлдә, СССР һәм РСФСР закондары эш итә. Башҡорт АССР-ының юғары органдары ҡарамағына конституция проектын эшләү һәм республиканың эске административ бүленешен билдәләү һәм уларҙы РСФСР Верховный Советының раҫлауына тапшырыу инә. Башҡорт АССР-ының юғары органдары государство тәртибен һаҡлайҙар, республиканың хужалыҡ пландарын һәм бюджетен раҫлайҙар, РСФСР һәм СССР закондарына ярашлы рәүештә, республиканың финанс, һаулыҡ һаҡлау, халыҡ мәғарифе эштәренә, культура-ағартыу учреждениеләренә, суд органдарына етәкселек итәләр һ. б. Башҡорт АССР-ының (Эске эштәр, Һаулыҡ һаҡлау, Мәғариф, Урындағы промышленность, Ауыл хужалығы һ. б.) министерстволары Башҡорт АССР-ы Министрҙар Советына һәм РСФСР-ҙың тейешле министерстволарына буйһонған хәлдә, государство идараһының үҙҙәренә тапшырылған тармаҡтарына етәкселек итәләр. Башҡорт АССР-ы Министрҙар Советы айырым министерстволар аша урындағы промышленностың предприятиеләрен, республикаға буйһонған ауыл хужалығы, сауҙа предприятиеләрен һәм ойошмаларын идара итә, торлаҡ һәм коммуналь хужалығына һәм төҙөлешенә, урындағы әһәмиәттә булған юл төҙөү эшенә, транспортҡа һәм связьгә етәкселек итә.

Башҡортостан территорияһына урынлашҡан һәм дөйөм государство әһәмиәтендә булған промышленность предприятиеләре һәм башҡа төр хужалыҡ предприятиеләре Башҡортостан административ экономик районының Халыҡ хужалығы советы ҡарамағында торалар. Халыҡ хужалығы советы РСФСР хөкүмәтенең органы булып тора. Ул үҙенең бөтә эшендә туранан-тура РСФСР Министрҙар Советына буйһона һәм уның исеменән эре промышленностың дөйөм федерацияға буйһонған бөтә тармаҡтарын һәм предприятиеләрен идара итә. БАССР Министрҙар Советы үҙенә буйһонған урындағы промышленность предприятиеләре араһында һәм Совнархозға буйһонған союз-республика масштабындағы промышленность предприятиеләре араһында кәрәкле бәйләнештәр урынлаштырыу тураһында хәстәрлек итә, Совнархоз председателенең докладтарын тыңлай һәм бының менән Башҡортостан территорияһындағы промышленносте һәм

төҙөлешкә идара итеүҙә ҡатнаша ала һәм ҡатнашырға тейеш.

Совет биш йыллыҡтары культура төҙөлешенең бөтә участкаларында ҡеүәтле материаль база һәм киң мөмкинлектәр тыуҙырҙы. Улар культура революцияһын хәрәкәткә килтереүсе булдылар.

Яңы, халыҡ интеллигенцияһы тыуыуы Башҡортостандағы культура революцияһының иң мөһим һөҙөмтәләренән береһе булды. Республикала юғары һәм махсус урта уҡыу йорттары асыу быға бик ныҡ булышлыҡ итте. Хәҙерге ваҡытта Башҡортостанда университет, 6 институт һәм 42 махсус урта уҡыу йорто бар.

Республиканың бөтә вуздары башҡорт кадрҙары әҙерләүгә булышлыҡ итәләр. 1957 йылдың ахырына Башҡортостандағы юғары уҡыу йорттарында студенттарҙың милли составы түбәндәгесә булды:

Башҡорт АССР-ы вуздарында студенттарҙың милли составы

(1957 йылдың ахырына)

Уҡыу йорттарының исемдәре	Студенттарҙың һаны				
	башҡорттар	татарҙар	рустар	башҡа милләттәр	бөтәһе
Башҡортостан государство университете	449	414	713	124	1700
Башҡортостан ауыл хужалығы институты	315	429	809	157	1710
Башҡортостан медицина институты	464	342	821	184	1811
Өфө нефть институты	245	212	64[illegible]	106	1205
Өфө авиация институты	81	64	485	111	741
Бөрө государство педагогия институты	130	176	296	42	644
Стәрлетамаҡ государство педагогия институты	155	133	19	45	528
Бөтәһе . . .	1839	17[illegible]0	3961	769	8339

Башҡортостанда культура революцияһының бик ҙур уңышҡа өлгәшкән булыуына ҡарамаҫтан, төп милләттән ғилми кадрҙарҙы бөтә саралар менән үҫтереү кәрәклеге

һис тә кесерәймәй. 1951 йылда Совет хөкүмәтенең СССР Фәндәр академияһының Башҡортостан филиалын ойоштороуы һәм 1957 йылда Октябрҙең 40 йыллығы исемендәге Башҡортостан государство университеты асылыуы был бурысты уңышлы хәл итеүгә булышлыҡ итәсәк.

Совет власе йылдарында башҡорт халҡының әҙәбиәте һәм искусствоһы ысын-ысындан сәскә атыуға өлгәште.

Башҡорт шағирҙәре Сәйфи Ҡудаштың һәм Мостай Кәримдең, прозаик-яҙыусылар Сәғит Агиштең һәм Әкрәм Вәлидең исемдәре бөтә илгә билдәле. Башҡорт композиторы РСФСР-ҙың атҡаҙанған искусство эшмәкәре Заһир Исмәғиловтың «Салауат Юлаев» операһы башҡорт халҡының музыкаль культураһы үҫеүен күрһәтә. Башҡорт театры хаҡлы рәүештә дан менән файҙалана. Уның сәхнәһендә СССР халҡ артисткаһы З. Насретдинова һәм СССР халҡ артисы А. Мөбәраков кеүек бик яҡшы сәхнә оҫталары үҫеп сыҡты.

Ҡатын-ҡыҙҙарҙың азатлыҡҡа сығыуы башҡорт халҡы тормошонда бик мөһим үҙгәреш булды. Элек хоҡуҡһыҙ булған башҡорт ҡатын-ҡыҙҙары хәҙер республиканың общественный һәм политик тормошонда актив ҡатнаша. Меңәрләгән башҡорт ҡатын-ҡыҙҙары юғары белемгә эйә булдылар, уларҙың күптәре Башҡорт АССР-ының хөкүмәт органдарында етәксе постарҙа эшләйҙәр.

Башҡортостан — күп милләтле республика. Милләте яғынан да, тыуған теле яғынан да рустар, башҡорттар һәм татарҙар республиканың төп халҡы булып торалар.

Башҡорт АССР-ында йәшәүсе һәр бер халҡтың үҙ телендә хеҙмәтләндереүсе мәктәбе, матбуғаты, культура-ағартыу учреждениеләре бар.

Хәҙерге ваҡытта Башҡортостанда алты телдә — башҡорт, рус, татар, мари, сыуаш һәм удмурт телдәрендә газеталар һәм журналдар сығарыла. Башҡорт телендә 21 газета һәм 5 журнал, рус телендә 68 газета һәм 3 журнал, татар телендә 5 газета һәм 1 журнал сыға һәм башҡалар.

Республика халҡының 40 проценттән күберәк өлөшөн тәшкил иткән рустар, бөтә Россия федерацияһындағы һәм СССР-ҙағы кеүек үк, Башҡорт АССР-ының тормошонда ла мөһим роль уйнайҙар. Ҡалған бөтә милләттәр улар тирәһенә берләшә. Башҡорт АССР-ының заводтарында һәм фабрикаларында, колхоздарҙа һәм совхоздарҙа башҡорттар, татарҙар һәм башҡа милләт

хеҙмәтсәндәре рустар менән ҡулға-ҡул тотоношоп эшләйҙәр. Уларҙың биргән тырышлыҡтары һуғышҡа тиклемге биш йыллыҡтар осоронда йөҙәрләгән яңы предприятиеләр төҙөргә, республиканы индустриялаштырырға, ауыл хужалығын социалистик рельскә ҡуйырға мөмкинлек бирҙе. Фашист Германияһына ҡаршы Советтәр Союзының Бөйөк Ватан һуғышы йылдарында башҡорт халҡының рус халҡы менән һәм Тыуған илебеҙҙең башҡа халҡтары менән дуҫлығы сыныҡты һәм тағы ла күберәк нығыны. Һуғыш берҙәм Совет государствоһы составында беҙҙең илебеҙ халҡтарының тупланғанлығы ни тиклем ныҡ булыуын тағы ла бер тапҡыр күрһәтте. СССР-ҙа йәшәүсе һәр бер халҡ дошманды еңеү эшенә лайыҡлы вклад индерҙе. Рус халҡы көрәштең төп ауырлығын үҙенең елкәһендә алып сыҡты. Меңәрләгән башҡорттар совет ерен немец-фашист илбаҫарҙарҙан азат итеүҙә туранан-тура ҡатнаштылар. 16-сы Башҡорт гвардия кавалерия дивизияһы Волганан алып Эльбаға тиклем героик юл үтте. Был дивизияның 68 һалдатына һәм офицерына Советтәр Союзы Геройы исеме бирелде. Советтәр Союзы Коммунистәр партияһы һәм СССР Халҡ Комиссарҙары Совет Башҡорт АССР-ы төҙөлөүенең 25 йыллығы айҡанлы ҡотлауҙарында былай тип билдәләнеләр: «Немец-фашист илбаҫарҙарға ҡаршы Советтәр Союзының Ватан һуғышы көндәрендә башҡорт халҡы үҙенең Тыуған иле алдындағы патриотик бурысын ныҡ аңлауын күрһәтте. Башҡортостан улдары — Ҡыҙыл Армия воиндәре Ватан өсөн барған һуғыштарҙа башҡорт халҡының данлы боевой традицияларына лайыҡлы булған батырлыҡ һәм ғәйрәтлелек күрһәттеләр»[1].

Советтәр Союзы Коммунистәр партияһы Үҙәк Комитетының һәм Совет хөкүмәтенең ҡарары буйынса 1957 йылдың июнь айында Башҡортостандың үҙ ирке менән Рус государствоһына ҡушылыуының 400 йыллығы байрам ителде. СССР Верховный Советы Президиумы, СССР Министрҙәр Советы һәм Советтәр Союзы Коммунистәр партияһының Үҙәк Комитеты 1957 йылдың 15 июнендә был күренекле байрам уңайы менән Башҡорт АССР-ы хеҙмәтсәндәрен ҡотлап хат ебәрҙеләр. Рус халҡы исеменән Башҡорт АССР-ы хеҙмәтсәндәрен РСФСР Верховный Советы Президиумы һәм Россия Федерация-

[1] «Правда» № 83, 23 март 1944 йыл.

һының Министрҙәр Совете ҡотланы. СССР Верховный Совете Президиумының Указы менән Башҡорт АССР-ы икенсе тапҡыр Ленин ордене менән наградланды (беренсе орден менән ул 1935 йылда наградланғайны). 1957 йылдың 15 июнендә Башҡорт Автономиялы Совет Социалистик Республикаһының башҡалаһы Өфөлә Башҡорт Государство опера һәм балет театрында СССР һәм РСФСР хөкүмәттәре делегацияларының ҡатнашлығында Башҡорт АССР-ы Верховный Советенең юбилей сессияһы булды. Юбилей сессияһы Советтәр Союзы Коммунистәр партияһы Үҙәк Комитетенә һәм Совет хөкүмәтенә, шулай уҡ рус халҡына һәм РСФСР хөкүмәтенә хат ебәрҙе. Был хаттарҙа башҡорт халҡының рус халҡы менән дуҫлыҡты тағы ла күберәк нығытырға ысын күңелдән әҙер тороуы белдерелә.

Башҡорт халҡы менән СССР-ҙың бөтә халҡтары араһында ныҡлы дуҫлыҡ урынлашты. «Бүлгелә лә хакимлек ит» тигән принцип буйынса эш иткән царизм тарафынан башҡорттар менән татарҙар араһында тыуҙырылған дошманлыҡ мәңгегә бөтөрөлдө. Территориаль алыҫлыҡ һәм телдәрҙең төрлө булыуы башҡорт халҡына украин халҡы менән ныҡлы дуҫлыҡ урынлаштырыуға ҡамасауламаны. 1957 йылдың ахырында Украина ССР-ының 40 йыллығын байрам итеүҙә ҡатнашыу өсөн Башҡортостан делегацияһы Киевкә барып ҡайтты. Украина Коммунистәр партияһы Үҙәк Комитетенә һәм Украина ССР-ы Верховный Советенә КПСС-тың Башҡортостан Өлкә комитетенең һәм Башҡорт АССР-ы Верховный Советенең 1957 йыл 25 декабрҙәге ҡотлау хатында былай тиелә: «Беҙ украин халҡы менән һәм беҙҙең Бөйөк Тыуған илебеҙҙең башҡа халҡтары менән дуҫлыҡты юғары баһалайбыҙ, уны арымай-талмай нығытасаҡбыҙ. Беҙҙең көсөбөҙҙөң сығанағы, беҙҙең артабанғы уңыштарыбыҙҙың залогы һәм Совет государствоһының еңелмәҫлеге — ошо дуҫлыҡта»[1].

Советтәр Союзы халҡтарының нығый барған дуҫлыҡтары уларҙың маҡсаттарының, идеалдарының уртаҡлығына нигеҙләнгән. Коммунистәр партияһы етәкселек иткән СССР-ҙың бөтә милләт хеҙмәтсәндәре беҙҙең илебеҙҙә коммунизм төҙөп еткереү өсөн, совет Тыуған иленең экономикаһын һәм культураһын артабан сәскә

[1] «Советская Башкирия» № 301, 25 декабрь 1957 йыл.

аттырыу өсөн көрәшәләр. Был көрәштә хәҙер улар шундай бейеклектәргә өлгәштеләр, шундай ҡайтанан ҡороуҙар үткәрҙеләр, былар беҙҙең илебеҙ халҡтарының тарихи үҫешендә яңы осор — коммунистик общество киң күләмдә төҙөү осорон астылар. Коммунизмдең материаль-техник базаһын булдырыу был осорҙоң төп бурысы булып тора. 1959—1965 йылдарға СССР-ҙы үҫтереүҙең Коммунистәр партияһы һәм Совет хөкүмәте тарафынан эшләнгән планы был бурыстың байтаҡ өлөшөн үтәүгә иҫәпләнгән.

СССР халҡ хужалығын үҫтереүҙең 1959—1965 йылдарға контроль һандарында бөтә милли республикаларҙың экономикаһын һәм культураһын артабан күтәреү интерестәре иҫәпкә алына. Партия тарафынан билдәләнгән был планды үтәү СССР-ҙағы бөтә халҡтарҙың, шул иҫәптән Башҡортостан хеҙмәтсәндәренең дә, серьез көс һалыуҙарын талап итәсәк. Башҡортостан республикаһының хеҙмәтсәндәре алдында республиканың промышленносен һәм ауыл хужалығын яңынан ҡеүәтле күтәреүҙе тәьмин итеү өсөн көстәрҙе мобилизациялау, шулай уҡ башҡорттарҙың формаһы яғынан милли, йөкмәткеһе яғынан социалистик булған милли культураһын артабан үҫтереү бурыстары тора.

Бөйөк рус халҡының һәм СССР-ҙағы башҡа халҡтарҙың туҡтауһыҙ үҫә барған ярҙамы һәм уларҙың нығый барған дуҫлыҡтары иркле башҡорт халҡының киләсәктәге уңыштарының мөһим шарты ул.

СССР ФӘНДӘР АКАДЕМИЯҺЫ
БАШҠОРТОСТАН ФИЛИАЛЫ
ТАРИХ, ТЕЛ ҺӘМ ӘҘӘБИӘТ ИНСТИТУТЫ

БАШҠОРТ СОВЕТ ӘҘӘБИӘТЕ

Тәнкит-библиографик күҙәтеүҙәр

Башҡортостан китап издательствоһы
Өфө — 1955

Б ла китап ын „Баш кортостан .а р волюцияға тик-
ләм ә әби баш анышта э" шулай ук „Г ажланилар һуғы-
шы һәм хужал кты ая ка бастырғыу ос ронда башко т
әҙәбиәте" тигә бүлек әге фи ология фәндәре канди-
даты Зәһит Йо опов (Шә к) тарафы ан яҙылды.

Социали м. эн ен үе осс онлағы ба ҡорт әҙәбиәте"
тигә бүлек фи олог я ф ндәре кан даты Ғилемдар
Рам анов тара ы нан эшл нде.

„Бөйөк Вата һу ыш ы о оронда б шкорт әҙәбиә-
те" тигән бүлек Ғ йн н Әмири яҙҙы

„Һуғыштан уң ы йылдарҙа б ш орт әҙәбиәте"
тигән бүлек фил ло я фәндәре канди ты Әхнәф Ха-
ри ов тарафынан я лды.

Кит пты ғела т ләлауҙа филология әндәре канди-
даттары Кирәй М гән һәм Ә. Харисов иптәштәр ҡат-
на тылар.

БАШҠОРТОСТАНДА РЕВОЛЮЦИЯҒА ТИКЛЕМ ӘҘӘБИ БАШЛАНЫШТАР

Революцияға тиклем Башҡортостан батша Россияһының артта ҡалған мөйөштәренән береһе ине. Рәсәйҙең байтаҡ халыҡтары кеүек үк, башҡорт халҡының да үҙ яҙмаһы, милли әҙәби теле һәм мәктәптәре булманы. Ә йәшәп килгән ҡайһы бер мәктәптәр — дини-схоластик мәктәп һәм мәҙрәсәләр ине, һәм уларҙа балаларҙы ғәрәп, фарсы телдәрендә уҡыталар ине. XX быуат башында тормош эсөн кәрәкле фәндәр уҡытыла торған айырым мәктәп һәм мәҙрәсәләр асыла башлаһалар ҙа, уҡытыу эше барыбер туған телдә алып барылманы.

Ләкин социаль һәм колониаль иҙеү шарттарында ла халыҡтың культураға, аң-белемгә ынтылышы, ижади активлеге һүнмәне. Был шарттарҙа халыҡтың рухани байлығы, аң-белемгә һәм яҡты тормошҡа ынтылышы, уның моң-зары ауыҙ-тел ижадында асыҡ сағылды.

Башҡорт халҡының поэтик ижады — уның быуаттар буйына һуҙылған көрәшенең художестволы тарихе ул.

Башҡорт халыҡ ижадының алтын фондына ингән героик поэмаларҙа, ҡобайырҙарҙа халыҡтың Тыуған илгә булған тәрән мөхәббәте, ил дошмандарына ҡаршы героик көрәше сағыла. Халыҡ эпосының геройҙары — улар ғәҙеллек өсөн, халыҡ бәхете өсөн көрәшеүсе батырҙар.

Башҡорт халыҡ ижады йырҙарға айырыуса бай. Тыуған ил тураһындағы, сит ил илбаҫарҙарына ҡаршы алып барылған төрлө һуғыштарҙы, героик походтарҙы һәм халыҡтың ауыр тормошон, яҡты өмөтөн сағылдырған йырҙарҙы бик күп күрһәтергә мөмкин.

Башҡорт халыҡ ижадында шулай уҡ легендалар һәм әкиәттәр ҙә бик ҙур урын алып торалар. Уларҙа ыңғай герой булып халыҡҡа сит булған яуыз көстәргә ҡаршы көрәшеүсе батырҙар, халыҡ аҡылын көүҙәләндереүсе тапҡыр һүҙле кешеләр һүрәтләнделәр.

Башҡорт халыҡ ауыҙ-тел ижадының айырым өлгөләрен йыйнау һәм баҫып сығарыу эше үткән быуаттың беренсе яртыһында уҡ башланһа ла, башҡорт фольклорын ғилми өйрәнеү һәм баҫып сығарыу эше ысын мәғәнәһендә тик совет шарттарында ғына мөмкин булды.

Ауыҙ-тел ижадының оҫталары булған сәсәндәр менән бер рәттән XVIII быуаттың урталарында Башҡортостанда айырым мәғрифәтселәр күренгеләй башлай. Улар үҙҙәренең әҙәби теле булмағанлыҡтан, шул замандың китап теле итеп йөрөтөлгән яһалма «төрки» телендә яҙалар.

Пугачёв етәкселегендәге крәҫтиән һуғышы осоронда талантлы шағир-импровизатор булып башҡорт халыҡ геройы Салауат Юлаев күтәрелеп сыға.

Башҡортостанды өйрәнеүселәрҙән Р. Г. Игнатьев үҙенең «Салауат Юлаев — Пугачёв бригадиры, йырсы һәм импровизатор» (1873) тигән хеҙмәтендә Салауат Юлаев образы халыҡ хәтерендә полководец, массаларҙың башлығы булып ҡына түгел, ә оҫта шағир булып та һаҡланған, тип яҙа. Рус яҙыусыһы Ф. Нефедов, Салауат — ул бары тик тупаҫ физик көс кешеһе генә түгел, ә шағир ҙа ине, тип күрһәтә. Игнатьев 1865 йылда, ә Нефедов 1880 йылда Салауат шиғырҙарын тәүбашлап, рус теленә юлын-юлға тәржемә итеп баҫып сығарҙылар.

XVIII быуатта социаль һәм колониаль иҙеүҙең рәхимһеҙ шарттарында башҡорт һәм рус хеҙмәтсәндәренең көрәш бурыстары һәм интерестәре бергә ҡушыла. Салауаттың тарихи хеҙмәте Башҡортостан һәм Россия территорияһында йәшәгән төрлө халыҡ хеҙмәтсәндәре-

неҙ уртаҡ интерестәрен аңлай һәм тоя белеү менән билдәләнгән. Был сифат уның үҙ халҡына етәкселек итеүендә лә, шулай уҡ уның поэзияһында ла сағыла. Салауат ижадының социаль юнәлеше асыҡ: ул азатлыҡ тураһында йырлай, уның ижады феодаль һәм колониаль иҙеүгә ҡаршы көрәш рухы менән һуғарылған йырҙарҙан тора.

«Туйҙа, майҙанда көрәшеп, кеше йығыу менән генә кеше бәһлеүән булмай,— ти Салауат үҙенең бер шиғырында,— илен эйәртеп, ил ирке өсөн дошманын еңеп, ил күрке булыу — бына шул була бәһлеүәнлек». Бына тап ошо фекер Салауат поэзияһын билдәләүсе лейтмотив булып тора.

Салауат Юлаевтың ҙур булмаған поэтик мираҫы буйынса, шағирҙең үҙ заман ысынбарлығының мөһим ваҡиғаларын крәҫтиәндәр һуғышы бурыстары күҙлегенән сығып яҡтыртырға ынтылғаны асыҡ күренә. Салауат шиғырҙарында ыңғай герой булып, батырлыҡ, ҡыйыулыҡ менән дан алған егет-воин образы тора:

Рухым күтәрелде минең дә,
Эйәрләнем мин дә атымды.
Дошман сафын тар-мар итергә
Изге юлға уҡтай атылдым.

Салауаттың ҡайһы бер шиғырҙары туранан-тура башҡорт һуғышсыларына ҡаратылып, уларҙы ҡыйыу һуғышырға, дошмандан ҡурҡмаҫҡа өндәү булып яңғырайҙар:

Бейектә оса ҡоҙғон ҡош,
Унан бейек осор ыласын бар.
Ыласындан да бейек оса торған
Ҡош батшаһы — ҡыйғыр бөркөт бар.

Шул бөркөттәй, егет, батыр бул,
Тайғанында таян дуҫтарға.
Яуҙа арыҫландай ажғырып,
Йән аямай ташлан дошманға.

Салауаттың шиғырҙарында һүҙ күберәк Урал тураһында бара, һәм Урал образы, башҡорт халҡ ауыҙ-тел ижадындағы кеүек, тыуған илдең дөйөмләштерелгән образы рәүешендә һынландырыла:

Минең туған ҡырҙарым,
Балдай тәмле һыуҙарым,
Яландарым, урманым,
Күккә ашҡан Уралым,—
Минең изге төйәгем,
Һеҙҙе һөйә йөрәгем.
Күгәреп күккә үрелгән,
Ҡарлы башын Уралдың,
Күҙҙең яуын алырҙай
Матурлығын ҡырҙарҙың
Мәңге маҡтар инем мин,
Мәңге данлар инем мин.

(«Тыуған илем».)

Ләкин Салауат тәбиғәт гүзәллегендә, барыһынан элек, кеше тормошон, кешенең үҙен күрә белә. Халҡ алдында үҙен бурыслы итеп һанау шағирға тәбиғәтте үҙ алдына ғына гүзәл булғаны өсөн йырлау менән сикләнергә юл ҡуймай. Тәбиғәтте һөйөү тыуған илде һөйөүҙән айырылмай, һәм был оло һөйөү азатлыҡ идеяһына барып тоташа:

Һауаларға уҡ сөйөрғоттом,
Ҡарлуғасҡа тейҙе уҡҡынам.
Аҡҡынам янына ҡолап төшкәс,
Мескен ҡошто йәлләп юҡһынам.
Һауаға атҡан уҡҡайым
Тау, урмандар аша үҙһасы,
Ҡарлуғасҡай ҡошто үлтергәнсе,
Бер дошмандың йәнен өҙһәсе.

(«Уҡ».)

Тәбиғәтте тасуирләүҙә күп төрлө буяуҙар таба белгән кеүек үк, Салауат үҙен «Зөләйхә» тигән мөхәббәт шиғырында ғашиҡ кеше тойғоларын оҫта сағылдырыусы шағир итеп күрһәтә:

Зөләйхә, һин ергә ингән хур ҡыҙы,
Күҙҙәрендә балҡый Зөһрә йондоҙо.
Күҙҙәрең гүйә төндәге күк йөҙө,
Яҡтыра шул күҙҙәрендә ай үҙе.

Салауат шиғырҙарында һүрәтләү саралары
нан күренеүенсә, башҡорт халҡ ижадының ҙур йоғонтоһо бар. Уның поэзияһында ҡобайырҙарҙың эпик хикәйәләүенә хас алымдарҙы, ундағы кеүек сағыштырыуҙарҙы, эпитеттәрҙе йыш осратырға мөмкин.

Салауаттың поэтик мираҫында көнсығыш классик әҙәбиәтенең йоғонтоһо һиҙелгән айырым шиғырҙар ҙа

бар. Мәҫәлән, «Зөләйхә» шиғыры үҙенең образдар системаһы, тасуирләү саралары менән көнсығыш классик поэзияһындағы мөхәббәтте идеаллаштырылған «үтә күпертелгән буяулы» шиғырҙарға оҡшаш. Быны: «Зөләйхә, һин ергә ингән хур ҡыҙы», «Һындарың гүйә фирештә кәүҙәһе» кеүек юлдар күрһәтеп тора.

«Зөләйхә» шиғыры шулай итеп, Салауаттың үҙ заманындағы көнсығыш яҙма әҙәбиәте менән аҙмы-күпме таныш булыуы тураһында һөйләй.

Салауат Юлаевтың мираҫы ҙур түгел: беҙгә уның ни бары туғыҙ шиғыры ғына килеп еткән. Ләкин уның поэзияһы халҡсан булыуы менән, азатлыҡ идеялары үткәрелгән булыуы менән ҡиммәт.

Салауат поэзияһының традициялары XIX быуатта баҫма әҙәбиәттә үҙенең дауам итеүселәрен таба алманы. Крәҫтиән һуғышы баҫтырылғандан һуң батша хөкүмәте Башҡортостанда феодаль-кантон режимен урынлаштырҙы. Был режимдең маҡсаты хәрби сословие хәленә күсерелгән башҡорт халҡын царизмға бирелгәнлек рухында тәрбиәләүҙән тора ине. 1878 йылда батша хөкүмәте Өфөлә «Мосолмандарҙың үҙәк диниә идараһын» ойошторҙо. Ошо моменттән алып, ислам батша хөкүмәтенең терәге булып әүерелә.

«Үҙәк диниә идараһы» башҡорт халҡының идеологик һәм рухи тормошон ҡаты күҙәтеү аҫтына алды. Батша чиновниктәре, мөфти һәм уның ярҙамсылары — ҡазыйҙар, муллалар шымсылыҡ хеҙмәтен үтәп килделәр, азатлыҡ рухын һиҙҙергән кескәй генә күренештәрҙе лә шәриғәт хөкөмө аҫтына алдылар һәм халҡ интересен күҙәтеүселәрҙе, ирк өсөн көрәшкә ынтылыусыларҙы туранан-тура полиция ҡулына тотоп бирҙеләр. Царизмға хеҙмәт күрһәтеп, халҡтың аңын томалау маҡсатында, дини-мистик китаптар тараттылар.

Салауат мираҫы законға ҡаршы күренеш тип иғлан ителде, уның поэтик традицияһын дауам итеүселәр ҡаты эҙәрләнделәр. Ләкин Салауат традицияларын һаҡлаусы һәм үҫтереүсе сәсәндәр, йырсылар, ҡурайсылар уның шиғырҙарын, йырҙарын телдән-телгә һөйләп йөрөттөләр, уның тураһында эҫәрҙәр сығарҙылар.

Башҡортостанда капиталистик мөнәсәбәттәрҙең тыуа башлауы менән XIX быуат урталарында һаи ягынан бик аҙ булған башҡорт уҡымышлылары араһында

рус уҡыу йорттарында тәрбиәләнгән М. Бикчурин, М. Ҡыуатов, М. Өмөтбаев кеүек прогрессив фекерле культура эшмәкәрҙәре күренә башланылар.

Мирсалих Бикчурин (1798—1872) Оренбургта офицерҙәр әҙерләй торған Неплюев кадет корпусында көнсығыш телдәре уҡытыусыһы булып эшләгән. Уида ул үҙенең туған теле булған башҡорт теле буйынса практик дәрестәр ҙә бирә торған булған. Бикчурин Крыловтың айырым басняларен («Ишәк менән ҡарлуғас», «Бүре менән һарыҡ бәрәсе», «Эт дуҫлығы» һ. б.) тәржемә итеп, 1859 йылда «төрки» телендә баҫтырып сығарған. Башҡорт йәштәрен рус теленә өйрәтеү өсөн яҙылған «Азбувник» тигән тәүге китаптың да авторы — Мирсалих Бикчурин. Шулай уҡ ул башҡорт йырҙарын, әкиәттәрен һәм легендаларын йыйнаған һәм уларҙың бер өлөшөн баҫтырып сығарған.

Верхне-Урал өйәҙе Сәрмән ауылындағы рус-башҡорт мәктәбе уҡытыусыһы Мөхәмматғәлим Ҡыуатовтың эшмәкәрлеге лә үҙ заманы өсөн бик мөһим. Ул егерме биш йыл буйы башҡорт балаларын рус теленә өйрәткән. 1895 йылда башҡорт телендә беренсе тапҡыр башҡорт мәҡәлдәрен баҫтырып сығарған.

Үҙ заманы өсөн Мөхәмматсәлим Өмөтбаевтың мәғрифәтселек эшмәкәрлеге лә әһәмиәтле булған. Ул, ҡырҡ биш йыл буйы Башҡортостандың үҙәге — Өфөлә йәшәп, үҙ халҡының тормошон, көнкүрешен өйрәнгән. Был хаҡта ул айырым хеҙмәттәр ҡалдырған.

Мөхәмматсәлим Өмөтбаев (1841—1907) Өфө губернаһы Стәрлетамаҡ өйәҙе (хәҙерге Ҡырмыҫҡалы районы) Ибраһим ауылында тыуған. Уның атаһы Ишмөхәмәт Өмөтбаев 9-сы башҡорт кантоны командаһында үҙенең хәрби хеҙмәтен рядовой казак булып башлап, Севастополь оборонаһы һуғыштарында ҡатнашҡан. Унда батырлыҡ күрһәткәне өсөн беренсе дәрәжә Станислав ордене менән наградланған. Ишмөхәмәт үҙенең улын офицер итеү уйы менән Оренбургтағы Неплюев кадет корпусына уҡытырға биргән.

Мөхәмматсәлим Өмөтбаев мәҙрәсәләрҙә рус теле уҡыта, төрлө учреждениеларҙа тәржемәсе булып эшләй. Ул үҙ ғүмерендә рус культураһын пропагандалаған күп кенә мәҡәләләр яҙған. Был хеҙмәттәрендә ул

башҡорт халҡын Мәскәү менән, уның күренекле тарихи ҡомартҡылары — рус зодчествоһының матур өлгөһө булған Успенский собор, Девичий монастырь, Оружейный палаталары менән таныштырған. Өмөтбаев үҙенең бер нисә очерегендә Петроград тарихенә һәм культураһына ҡағылышы булған күренештәрҙе яҡтыртыуға бағышлаған. Ҡышҡы һарайҙы, башҡаланың музейҙәрен, уның гүзәл тарихи һәйкәлдәрен тәрән һоҡланыу менән тасуир иткән. Был эштәр уның «Ядкәр» (1875) тигән китабына индерелгәндәр.

Өмөтбаев башҡорт халҡы араһында рус культураһын популярләштереү менән бергә, рус халҡын башҡорт культураһы менән таныштырыу өлкәһендә лә күп кенә хеҙмәт күрһәткән. Күп йылдар буйы ул рус География обществоһының даими корреспонденте булып эшләгән һәм унда Башҡортостан тураһындағы хәбәрҙәрен, мәҡәләләрен ебәрә торған булған. Ошо уҡ общество өсөн уның тарафынан башҡорт этнографияһы буйынса ҙур хеҙмәте әҙерләнгән. Ләкин был хеҙмәт заманында баҫылмай ҡалған. Ул хәҙер ҡулъяҙма хәлендә Ленинград Этнография институтында һаҡлана.

М. Өмөтбаевтың иң әһәмиәтле хеҙмәттәренең береһе итеп Пушкиндең «Баҡсаһарай» поэмаһын тәүбашлап тәржемә итеүен күрһәтергә кәрәк. Бөйөк рус шағиренең был әҫәре Өмөтбаев тәржемәһендә 1901 йылда айырым китап булып баҫылып сыҡҡан. Дөрөҫ, тәржемә оригиналды бөтә поэтик үҙенсәлектәре менән биреүҙе дәғүә итмәй. Өмөтбаев уны ҡыҫҡартып һәм иркле рәүештә тәржемә иткән. Шуға ҡарамаҫтан, башҡорт һәм татар уҡыусыларын тәүбашлап бөйөк Пушкин әҫәре менән таныштырыусы булыуы менән Өмөтбаевтың исеме культура өлкәһендә үҙенең урынын алып тора.

Өмөтбаевтың башҡорт һәм татар халҡы араһында мәғариф эше ҡуйылышын яҡшыртыу өлкәһендәге хеҙмәтен дә әйтеп үтергә кәрәк. Өмөтбаев мәҙрәсә һәм мәктәп программаларына общественный һәм практик фәндәр индереүҙе, рус телен үҙаллы предмет итеп уҡытыуҙы, әсә телендә уҡыу китаптары булдырыуҙы талап иткән һәм шуларҙы булдырыу өсөн көрәшкән. Уның инициативаһы менән тәржемәселәр комиссияһы төҙөлгән һәм уның етәкселегендә рус уҡыу китаптары, шулар араһында Л. Н. Толстойҙың һәм К. Д. Ушинскийҙең педагогик китаптары ла тәржемә ителгән.

М. Өмөтбаевтың ғилми хеҙмәттәренән «Тарихи яҙмалар» тигән әҫәренең әһәмиәте бар. Был хеҙмәт шул замандағы башҡа китаптар кеүек ислам тарихен түгел, ә башҡорт халҡы тарихенә бәйле күренештәрҙе һөйләүе менән, тарихи факттарҙы дини легендалар нигеҙендә түгел, бәлки документаль сығанаҡтарға таянып яҡтыртыуы менән әһәмиәтле. Өмөтбаев файҙаланған сығанаҡтар араһында башҡорт шәжәрәләре, башҡорт халҡ риуаяттары (предания) һәм башҡа фольклор ҡомартҡылары бар.

М. Өмөтбаев үҙ ғүмерендә шиғырҙар ҙа яҙған. Ләкин улар бөтәһе лә баҫылмаған. Бары тик бер өлөшө генә «Ядкәр» тигән китабына ингән. Бер өлөшө Ленинград Этнография институты архивендә һәм СССР Фәндәр Академияһының Башҡортостан филиалы Тарих, тел һәм әҙәбиәт институты фондында һаҡлана.

М. Өмөтбаев шиғырҙарында уның донъяға ҡарашының ҡаршылыҡлы булыуы асыҡ сағыла. Ауыр социаль һәм милли иҙелеү Өмөтбаевты үҙ халҡы яҙмышы тураһында уйланырға, был хәлдән сығыу юлдарын эҙләргә мәжбүр иткән. Ләкин быны ул таба алмаған. Уның шиғырҙарында идеалистик өмөтләнеү, дини буйһоноусанлыҡ, башҡорт халҡының үткән тормошон идеаллаштырыу мотивтәре бар. «Илаған бала», «Минең нәсихәтем һәм өгөтөм», «Нәсихәт» кеүек шиғырҙарында М. Өмөтбаев хатта революцион сығыштарға туранан-тура ҡаршы сыға, революционерҙәрҙе ғәйепләй, үҙ ватандаштарын «изгелек» күрһәтеүселәр һаулығына аллаға доға ҡылырға, уларҙан өлгө алырға саҡыра һәм «изгелек» күрһәтеүселәрҙе ярлыларға ярҙам итергә өндәй.

Ләкин Өмөтбаевтың тормошто шаҡтай дөрөҫ сағылдырған әҫәрҙәре лә бар. «Үткән ғүмер, ҡалған хәтер», «Ишек төбөндә» һәм башҡа ҡайһы бер шиғырҙарында Башҡортостанда капиталистик үҫештең колониаль характерҙа булыуын күрә, башҡорт ерҙәрен талаусы помещиктәр, батша чиновниктәре, купецтәр килтергән бөлгөнлөктәрҙе күрһәтергә тырыша:

Аяҡлы мал тамам бөтә яҙҙы,
Ағастар аҡты, Әстрханға уҙҙы.
Уның артынан осто бал ҡорттары,
Юҡ инде тау кеби ағас тауҙары.

(«Шикәйәт» шиғыры, 1897.)

М. Өмөтбаев Башҡортостандағы капиталистик мөнәсәбәттәрҙең кире яҡтарын дөрөҫ күрһә лә, патриархаль тормошҡа ҡарағанда капитализмдең прогрессив күренеш икәнлеген аңламай.

Был ҡаршылыҡтың сәбәбе асыҡ: Өмөтбаев үҙенең мәғрифәтселек эшен халҡтың азатлыҡ хәрәкәте менән бәйләй алманы. Уның теләге тормошто революцион юл менән үҙгәртеү түгел, бары тик йәшәп килеүсе ҡоролошҡа ҡайһы бер реформа индерергә ынтылыу ине. Шул юл менән башҡорт халҡының социаль талаптарын ҡәнәғәтләндереп булыр тип уйлап, ул батша хөкүмәтенә бик күп прошениелар яҙған, башҡорт халҡының культура-ағартыу мәсьәләләре буйынса ихтыяждарын үтәүҙе һорап, царизм органдарына күп тапҡыр мөрәжәғәт иткән.

Уның иҫке мәҙрәсә һәм мәктәптәрҙәге уҡытыуҙы реформалаштырыуҙы талап иткән сығыштары, башҡорттарҙы рус культураһы менән нығыраҡ аралаштырыуға ынтылышы, Башҡортостанда граждандар тарихенең ҡайһы бер моменттәрен яҡтыртырға тырышыуы һәм, аҙаҡ килеп, үҙ халҡын Пушкин әҫәрҙәре менән таныштырыу юлындағы хеҙмәте — башҡорт халҡының культура хеҙмәтендә әһәмиәтле күренештәр булып торалар.

М. Бикчурин, М. Ҡыуатов һәм М. Өмөтбаев башҡорт интеллигенцияһының XIX быуаттың икенсе яртыһындағы типик вәкилдәре булдылар. Уларҙың эшмәкәрлегендә һәм хеҙмәттәрендә ул замандағы башҡорт общество фекеренең үҙенсәлекле үҫеше сағылды. Капитализм үҫеше, Россияның башҡа халҡтары менән сағыштырып ҡарағанда рус халҡында промышленность, ауыл хужалығы техникаһы тиҙерәк һәм прогрессиверәк үҫеүе башҡорт интеллигенцияһынан рус культураһына, рус теленә эйә булыуҙы талап итте. Шуға күрә лә милли интеллигенция прогрестән артта ҡалмау өсөн рус культураһы менән аралаштыра, уның

ҡаҙаныштарын халҡ араһында таратырға тырышты, рус культураһы өлгөһөндә башҡорт милли культураһын, әҙәби телен булдырырға, башҡорт халҡының тарихен тыуҙырырға ынтылды. Был яҡтан ҡарағанда уларҙың эшмәкәрлеге, һис һүҙһеҙ, прогрессив күренеш булып тора.

Капитализмдең колониаль иҙеүенең көслө булыуы арҡаһында бындай берәмек мәғрифәтселәр, культура эшмәкәрҙәре политик яҡтан өлгөрөп етә алманылар, эпоханың революцион-демократик идеялары юғарылығына күтәрелә алманылар. Улар аңында феодаль идеология ҡалдыҡтары көслө сағылды һәм яңы инә барған капитализм күренештәрен, уның колониаль иҙеүгә ҡоролған ҡара яғын, иҫке тормош позицияһынан тороп тәнҡит иттеләр.

∴

Әҙәби эшмәкәрлеген 1902 йылда башлаған М. Ғафури Салауат Юлаев поэзияһының азатлыҡ идеяларын һәм ауыҙ-тел ижадының яҡшы традицияларын дауам иттереүсе булды.

Мәжит Нурғәни улы Ғафури 1880 йылда Стәрлетамаҡ өйәҙе (хәҙерге Ғафури районы) Елем-Ҡаран ауылында тыуған. Мәжит йәшләй етем ҡала. Тәүге белемде үҙ ауыл мәҙрәсәһендә алып, 1896—1908 йылдар эсендә ауыр материаль шарттарҙа Башҡортостан, Татарстандың төрлө мәктәптәрендә уҡый. 1905 йылғы беренсе рус революцияһын Ҡазанда ҡаршылап, студент забастовкаларында, демонстрацияларҙа, төрлө митингеләрҙә ҡатнаша. Бында Ғафури татар һәм башҡорт социал-демократтары етәксеһе революционер Хөсәин Ямашев менән яҡынлаша. Ошо уҡ йылдарҙа татар халҡ шағире Ғ. Туҡай менән, Ғ. Камал, Ғ. Ҡоләхметов кеүек яҙыусылар менән дуҫлаша.

1906 йылда Ғафури Өфөгә ҡайта һәм ғүмеренең һуңғы көндәренәсә шунда йәшәй.

Ғафури үҙенең ижад юлын мәғрифәтсе яҙыусы булып, беҙҙең илдә азатлыҡ көрәшенең өсөнсө — пролетар этабы тыуыу һәм күтәрелеү дәүерендә башланы. Йәш шағир 1904 йылда Оренбургта баҫылған «Себер тимер юлы вә әхүәле милләт» тигән беренсе шиғыр йыйынтығында уҡ революцион ваҡиғаларҙың үҫеүе

йоғонтоһонда азатлыҡ темаһы күтәрә. Дөрөҫ, дини-схоластик мәктәптәрҙә тәрбиәләнгән Ғафури ул саҡта синфи көрәште аңлауҙан, милли иҙеүҙең синфи асылына төшөнөүҙән алыҫ тора ине әле. Шуға күрә ул үҙ шиғырҙарында синыфтарҙы айырып ҡарамай, ә ғөмүмән «милләт», «мосолмандар» тураһында ғына һөйләй.

Шулай ҙа Ғафуриҙең мәғрифәтселек идеялары башҡорт һәм татар буржуазияһының һәм руханиҙәренең йәдитселек идеяларынан тамырынан айырыла ине.

XX быуат башында, йәғни Ғафури әҙәбиәткә килгән йылдарҙа, пантюркист йәдитселәр батша Россияһының йәберләнгән халҡтары араһында милли азатлыҡ хәрәкәтенең көсәйеүен үҙ синфи интерестәре файҙаһына ҡулайлаштырыу маҡсаты менән «милләтте азат итеү», «милләтте ағартыу» тураһында шау-шыу күтәрҙеләр. Башҡортостанда, Татарстанда, Урта Азияла, Ҡавказ артында йәдитсе мәктәптәр, ваҡытлы матбуғат, мәғрифәт учреждениеләре барлыҡҡа килә башланылар. Ләкин йәдитселек эпохаһының прогрессив күренеше түгел ине. Йәдитселәр милләтте азат итеү байрағы аҫтында үҙ милли буржуазияһының хакимлеген нығытырға, милли буржуаз культураны үҫтереүгә тырыштылар. Пантюркистәрҙең, йәдитселәрҙең төп маҡсаты: Россияны бүлгеләү, төрөк телле халҡтарҙы рус халҡынан айырыу, Англия империализме протектораты аҫтында үҙ милли буржуаз государстволарын төҙөүҙән тора ине.

Уларға ҡапма-ҡаршы рәүештә Ғафури «милләтте азат итеү» идеяһында ошо милләттең хеҙмәтсәндәрен күҙ алдында тота:

Кешеләрҙең бәғзеһе туҡ, бәғзеһе аҫ,
Аҫтарға мәрхәмәтле күҙеңде ас!
Донъя тулған мазлумдарға күҙе төшөп,
Ғәбделмәжит шиғыр яҙа, аптырағас.
(«Көндәребеҙ», 1904.)

Ғафури мәғрифәтселеге демократик идеяларға нигеҙләнгән. Шағир үҙ халҡын алдынғы рус культураһы менән аралаштырырға тырышты. Ул үҙ халҡын милли уяныуға, белемгә һәм азатлыҡҡа саҡырҙы. Был йәһәттән уның «Себер тимер юлы» шиғыры (1902) ҙур әһәмиәткә эйә. Шағир унда башҡорт һәм татар халҡтарының артталығын тәнҡит итеп, уларҙы рус фәненән, техникаһынан өйрәнергә, рус культураһының бай ҡаҙаныштарын ижади үҙләштереү аша үҙ тормоштарын өлгөлө итеп ҡорорға саҡырҙы. Шағир халҡтарҙың берҙәм тыуған иле Россияға дан йырланы:

Беҙҙең был Россия тырышлыҡ итте,
Һиммәте нигеҙендә алға китте,
...Россияны хәл еткәнсе данлау кәрәк,
Булғаны өсөн баһадир — бигерәк һирәк.
..Шул ваҡыт асырбыҙ телебеҙҙе,
Төрлө тараф һелкетербеҙ гөлөбөҙҙө,
Берәм-берәм айырыуса шиғыр менән
Беҙ данларбыҙ Россия — илебеҙҙе.

Мәғрифәтсе Ғафури йәшәп килгән мәктәп һәм мәҙрәсәләрҙәге уҡытыу һәм ундағы тәртип менән килешә алманы. Шағир ул мәктәптәрҙе ҡараңғылыҡ, наҙанлыҡ, культураһыҙлыҡ таратыусылар тип атаны. 1902 йылда Троицк мәҙрәсәһендә уҡыған сағында уҡ, ул ишан шәкерттәренән көлөп, мәҙрәсәләге ҡырағай тәртипте, схоластиканы ҡаты тәнҡитләп, сатирик шиғыр яҙҙы. Бының өсөн Ғафуриҙе мәҙрәсәнән ҡыуып сығаралар.

Әлбиттә, Ғафури иленең артта ҡалыу, үҙ халҡының культураһыҙлығы һәм хоҡуҡһыҙлығының сәбәптәрен дөрөҫ аңлап етә алмай. Ул, халҡтың ауыр хәле уның наҙанлығынан килә тип һәм ағартыу-аңлатыу юлы менән генә был социаль тигеҙһеҙлекте бөтөрөргә мөмкин, тип иҫәпләй:

Кил, милләтем, фәҡирлектән сығайыҡ,
Һөнәр-ғилемгә тырнаҡтарҙы батырайыҡ:
Һәр зарарҙың башы фәҡирлектә,
Ул мәлғүн фәҡирлекте нә ҡылайыҡ?

Ғафури милли иҙеүҙең синфи асылын аңлап етә алмаһа ла, империализм һәм царизмдең азатлыҡ дошмандары икәнен, бәләкәй һәм көсһөҙ халҡтарҙың иҙеүселәре булыуын әкренләп төшөнә башлай. Ул үҙенең әҫәрҙәрендә царизм шарттарындағы хеҙмәтсән халҡтың ауыр хәлен сағылдыра. Ғафури үҙенең 1902 йылда яҙған «Фәҡирлек менән үткән тереклек» хикәйәһендә мәғрифәткә, аң-белемгә өндәүсе генә булып ҡалмай, ә тормошто үҙ ҡараштары менән бергә сағылдырырға, уны конкрет кешеләр образы аша һүрәтләргә ынтыла һәм ысынлап та, «Фәҡирлек менән үткән тереклек» хи-

кәйәһе темаһы һәм һүрәтләү алымдары менән үҙ заманы өсөн яңылыҡ булып тора: яҙыусы башҡорт-татар яҙыусылары араһынан беренсе булып, иҙелгән синыф кешеләренең тормошон күрһәтә.

Хикәйәлә көнө-төнө кулакка эшләүсе ауыл батрагы Ниғмәтулла һәм уның ҡатыны Сәрбиҙең михнәтле тормошо тасуир ителә. Ни тиклем генә көс түгеп эшләмәһендәр, улар иҫ киткес мохтажлыҡта, хәйерсе хәлендә йәшәйҙәр. Әҫәр Ниғмәтулланың ҡышҡы буранда туңып үлеүе менән тамамлана. Әлбиттә, был әҫәрҙә ваҡиғаларҙы типикләштереү, тәрән дөйөмләштереү юҡ әле. Ғафури нимә күрһә, шуның береһен дә ҡалдырмай, түкмәй-сәсмәй һөйләргә тырыша. Ул үҙенең тәнҡитенән революцион һөҙөмтәләр яһай алмай әле. Үҙ геройҙарының йөрәк әрнеткес тормоштарын күҙәтеп, ул: «Был донъяла фәҡирлек һәм мохтажлыҡтар бөтөрмө? Бөтә ерҙә мохтажлыҡ, әрнеү, хәсрәт,-- ни эшләргә?» — тип үҙенә һорау бирә.

Яҙыусының был һорауына яуапты беренсе рус революцияһы алып килде.

1905 йылғы революция Ғафуригә бай политик мәктәп булды. Яҙыусы идея яғынан үҫте. Ул үҙенең күп һорауҙарына яуап тапты. Уның ижады натурализмдән, мәғрифәтселек мотивтәренән әкренләп ҡотолоп, революционлаша барҙы. Аҙаҡ килеп, ул революцион-демократик яҙыусы булып формалашты.

Ғафури ул йылдарҙа халҡты актив көрәшкә саҡырған революцион юнәлештәге шиғырҙарын яҙҙы. Был йәһәттән уның бигерәк тә «1907 йылдың яуабы» тигән шиғыры характерле. Был шиғырында Ғафури йәшәп килгән ҡоролошто хатта революцион көс менән емерергә саҡырыу кимәленә күтәрелә:

Донъяға кейҙерербеҙ башҡа күлдәк,
Ҡайғы-хәсрәт һуңы булыр уйнап-көлмәк!

Дөрөҫ, бындай революцион идеялар шағирҙең ижадында эҙмә-эҙлекле рәүештә үҫә бармайҙар, уның ижадында ҡаршылыҡлы фекерҙәр ҙә бик йыш осрай. Ул революцияның үҫеш юлдарын асыҡ күрә белмәне. «Беренсе дума асылды» кеүек либераллыҡ, килешеүсәнлек рухындағы шиғырҙар ҙа яҙҙы. Ләкин шулай ҙа Ғафуриҙең был йылдарҙағы ижады нигеҙҙә халҡ

массаларының самодержавиегә ҡаршы көрәшен сағылдырҙы. Шуға күрә лә 1906—1907 йылдарҙа баҫылған «Минең тормошом», «Милләт мөхәббәте» тигән шиғыр йыйынтыҡтары өсөн шағирҙең Ҡазан суд палатаһы тарафынан хөкөмгә тартылыуы осраҡлы хәл түгел.

Ғафури ҡара реакция йылдарында ла халҡ интерестәре менән йәшәне, хеҙмәтсән массаны иҙеүселәрҙе һәм революцияға хыянат итеүселәрҙе рәхимһеҙ фашланы.

Яҙыусының был йылдарҙа яҙылған күп шиғырҙары һәм хикәйәләре араһында «Ярлылар, йәки өйҙәш ҡатын» (1907) хикәйәһе айырыуса иғтибарға лайыҡлы.

Әҫәрҙә, башҡорт ауылдарына капитализмдең килеп инеүе арҡаһында, крәҫтиәндәрҙең, эш эҙләп ҡалаға килеп, сезонлы ҡала эшселәренә әүерелеүҙәре һәм уларҙың ауыр тормоштары хикәйә ителә. Хикәйәлә ике семьяның тормошо күрһәтелә. Ауылдан бөлөп, ярлыланып килгән Шәриф ҡалала эш таба алмай. Ул бында, бик күптәр кеүек, осраҡлы эш хаҡы менән генә йәшәй башлай. Мохтажлыҡ уны сезонлы ҡара эшсе яһай.

Шәриф тормоштоң иң түбән баҫҡысында торһа ла, күңел төшөнкөлөгөнә бирелмәй. Ул, эшһеҙҙәрҙең күп булыуы арҡаһында, ҡалала эш табыу ҡыйынлыгын яҡшы белһә лә, өмөтөн өҙмәй — һәр көн тырышып, үҙенә эш эҙләй һәм һирәк-һаяҡ уңышҡа ла ирешә: ҡаланың берәй байы уны йә утын ярырға, йә ҡар көрәргә яллай. Эш табылған көндәр семьяга ҙур шатлыҡ килтерә. Шәриф һатып алған ашамлыҡтарын һөйөнөс менән өйгә алып ҡайтҡан минуттарҙа, аслыҡтан интеккән семья сикһеҙ ҡыуана. Сиктән тыш ярлы булыуҙарына ҡарамаҫтан, улар хеҙмәт менән тапҡан кескәй генә «бәхет»тәрен башҡалар менән уртаҡлашалар: күршеләре Йәмиләне лә өҫтәл янына саҡыралар.

Шәриф образында Ғафури фәҡирлектең һәм иҙелеүҙең ниндәй ауыр шарттарында ла хеҙмәтсәндәрҙең ысын күңеллелек, эш һөйөүсәнлек, энергиялылыҡ һәм гуманизм кеүек гүзәл рухи сифаттарын һаҡлауын күрһәтә.

Хикәйәлә Шәрифтең ҡатыны Бәҙри һәм ире тарафынан рәхимһеҙ яҙмыш ҡосағына ташланған Йәмилә образдары аша яҙыусы буржуаз обществола башҡорт

һәм татар ҡатын-ҡыҙҙарының ирҙәргә ҡарағанда ла нығыраҡ иҙелеүҙәрен күҙәләндерә.

«Ярлылар, йәки өйҙәш ҡатын» хикәйәһе йөкмәткеһе менән генә түгел, формаһы менән дә әһәмиәтле. Бында яҙыусының халыҡ теле байлығын файҙалана белеүе асыҡ сағыла. Уның шиғырҙары менән сағыштырғанда, был әҫәрҙә ғәрәп, фарсы һүҙҙәре бик аҙ осрай. Ғафури тәбиғәттең йәнле картиналарын образлы күрһәтә, геройҙарҙың ҡылыҡтарын, портреттәрен дә матур ғына тасуирлай. Әлбиттә, яҙыусы әле геройҙарының телен индивидуаллаштереп етә алмай. Шуға күрә персонаждар телен бер-береһенән айырыу шаҡтай ауыр. Автор хикәйәләүе менән персонаждар теле араһында ла әллә ни айырма юҡ. Ләкин, ғөмүмән алғанда, был хикәйә Ғафури теленең үҫә барыуын күрһәтә.

«Ярлылар, йәки өйҙәш ҡатын» Ғафуриҙең популяр әҫәрҙәренең береһе. Үҙ заманында был әҫәр буржуаз ҡоролошҡа, иҙеүселәргә ҡаршы күрә алмау тойғоһо тәрбиәләүгә ярҙам итте.

Столыпин реакцияһы йылдарында Ғафури басня жанрына мөрәжәғәт итә. Ул 1907—1914 йылдар эсендә егерме бишләп басня яҙҙы. Шағир үҙенең басняләрендә капиталистәрҙең эшселәрҙе рәхимһеҙ иҙеүҙәрен, улар хеҙмәте менән байығыуҙарын («Энә менән ep»), батша судының ғәҙел булмауын, уның ике йөҙләлөгөн («Һарыҡты кем ашаған», «Үгеҙ менән бүре») асып күрһәтте, көсләләрҙең көсһөҙҙәрҙе иҙеүен, ҡыйырһытыуын, иҙелеүселәрҙең иҙеүселәргә ҡаршы көрәшенең ойошмаған булыуҙарын сағылдырҙы («Бесәй менән сысҡандар»). Ә инде «Һандуғастар», «Ыласын менән өйрәк» басняләрендә Ғафури Англия-Америка империалистәренең Яҡын Көнсығышта күрһәткән ҡомһоҙлоҡтарын аса, мосолман рухаиҙәренең ике йөҙләлөгөн фаш итә. «Ҡара йылан менән тәлмәрйендәр батшаһы» басняһендә шағир Англия империализменең ялсылары булған солтандарҙы, үҙ иле һәм халҡы алдында хыянат итеүсе шаһтарҙы фашлай.

Ғафури күп кенә басняләрен мораль һәм тәрбиә мәсьәләләренә ҡарата яҙған. «Ишәк», «Сиңерткә менән ҡымырҫҡалар», «Ҡорттар», «Ике себен», «Эт менән ҡуян», «Ҡәзә менән көҙгө» кеүек басняләрендә ул анра, ышаныусан һәм иҫке уйлы кешеләрҙе тәнҡит итә. Ул басняләр хәҙерге көндә лә ҡиммәтен юғалтмағандар. Сөнки шағир тарафынан тәнҡитләнгән еңел аҡыллылыҡ, бер ҡатлылыҡ, тупаҫлыҡ һәм башҡа шундай иҫкелек ҡалдыҡтары ҡайһы бер кешеләрҙең аңында һаман да йәшәп киләләр әле.

Ғафури бөйөк рус баснясеһе И. Крыловтан өйрәнде. Уның сатираһы, Крылов сатираһы кеүек үк, илдә хакимлек итеүсе тәртиптәргә ҡаршы, иҙеүселәрҙең деспотизменә, башбаштаҡлыҡтарына, ҡомһоҙлоҡтарына ҡаршы йүнәлдерелгән.

Ҡара реакция йылдары Ғафури ижадына йоғонто яһамай ҡалманы. Уның ҡайһы бер әҫәрҙәрендә реакция ҡыҫымы һөҙөмтәһендә килеп тыуған күңел төшөнкөлөгө, милләтселек мотивтәре ишетелеп ҡалдылар. Ғабдулла Туҡай, Ғәлиәскәр Камал 1910 йылда Ғафуриҙең «Милләт мөхәббәте» тигән йыйынтығында һәм милләт ҡыҙҙарына бағышланған шиғырҙарында хандарҙы һәм ислам динен идеаллаштырыу кеүек милләтсел хаталар булғаны өсөн шағирҙе дуҫтарса тәнҡит иттеләр. Ундай әҫәрҙәр Ғафуриҙең бөтә ижадына күләгә төшөрә алмайҙар, әлбиттә. Сөнки шағир нигеҙҙә революцион азатлыҡ идеяларына тоғро булып ҡала алды. Халыҡтың революцион көсөнә, революцион хәрәкәттең яңы күтәрелешенең ҡотолғоһоҙ булыуына, халыҡтың барыбер еңәсәгенә көслө ышаныу тойғоһо шағир күңеленән һис бер китмәне.

Мәжит Ғафури көткән революцион хәрәкәт күтәрелеше 1912 йылда килде. Шул тәьҫир аҫтында 1912—1914 йылдарҙа шағир тағы тормошто раҫлаусы, азатлыҡ, бәхет һәм һөйөү тураһында оптимизм рухы менән һуғарылған реалистик шиғыр һәм проза әҫәрҙәре яҙҙы. («Хәмиттең тормошо», «Мөхәббәт хаттары» һәм башҡалар.)

Ғафури «Алданмаҫтар», «Уйланыу», «Хәят юлында», «Көс» кеүек шиғырҙарында, халыҡ көрәшкә ҡыйыу һәм ышаныс менән ҡуҙғалһа — революцияның ҡара көстәре тар-мар ителәсәк, тигән фекерҙе үткәрә:

Һин хәят һуғышында ғәйрәт, һиммәтең итһәң күрәл,
Һис шикһеҙ еңеп сығырһың, сөнки юҡ еңелмәҫ хәл.
Саф батырлыҡ ҡаршыһында нимә бар теҙ сүкмәгән...
Тағы ла ҡуҙғал, тағы ла талпын, әле лә форсат үтмәгән!

(«Хәят юлында».)

Ғафури был йылдарҙа киләсәк социалистик обществоның һыҙаттарын күҙ алдына килтерә алмай ине, әлбиттә. Шуға уның яңы обществоны төҙөүгә саҡырыуҙары ла конкрет түгел ине. Шулай ҙа шағир буласаҡ яңы тормошта халыҡтар дуҫлығы буласағын, кешелеклелек, ғәҙеллек урынлашасағын һиҙенә ине:

Енә алмаҫ быны[1] һис башҡа ҡеүәт, сөнки был көслө,
Булыр шунда кешеләр һәммәһе нәҡ бер туған төҫлө.
Бөтөр шунда был көндәге хөсөд[2] һәм дә дошманлыҡ,
Тыуыр донъяға дуҫлыҡтар — бына шунда ысын инсаплыҡ.
Енеү, еңмәү һүҙе бөткәс, инер донъяға бик ҙур йәм,
Итермен шул ваҡытта мин ғәжәп шатлыҡ менән байрам.

(«Түгелгән йәш», 1912.)

Халыҡ көсөнә ышаныс, иҫке донъяның емереләсәген тойоу мотивтәре Ғафуриҙең империалистик һуғыш һәм февраль буржуаз-демократик революция йылдарындағы әҫәрҙәрендә тағы ла асығыраҡ сағылды. Быны шағирҙең түбәндәге шиғыр юлдары ла раҫлай ала:

Әй, ҡара көс, һин кешелек
Донъяһынан көлмә, кит!
Бер ваҡытта пыр туҙырһың,
Әйләнерһең көлгә һин!

Империалистик һуғыш башланыу менән буржуазия һәм руханиҙәр хеҙмәтсәндәрҙе алла исеменән һуғышҡа ҡыуа башланылар, ә Ғафури «Юҡтырһың да, алла» шиғырында алланың барлығын шик аҫтына алды, диндең өҫтөн синыфтарға хеҙмәт итеүен күрһәтте.

Матбуғатта был шиғырҙың сығыуы буржуазия һәм мосолман руханиҙәре араһында ғауға тыуҙырҙы. Алла исеменән байҙар, муллалар, купецтәр Ғафуриғә ләғнәт уҡынылар.

Февраль буржуаз-демократик революцияһы алдынан хеҙмәтсәндәр араһында һуғышҡа ҡаршы көрәш көсәйгәндән-көсәйә барҙы. Фронтта һалдаттар араһында ҡуҙғалыштар башланды. Был ваҡиғалар шағирҙәге һуғышҡа ҡаршы булған тойғоларҙы тәрәнәйтә барҙылар. Һуғыштың башындараҡ яҙылған «Һуғышта хәбәрһеҙ юғалған туғанға», «Ҡайғы», «Күңелһеҙ байрам», «Күңелһеҙ бер көндә» шиғырҙарында Ғафури империалистик һуғыштың халыҡты талау, бөлдөрөү һуғышы икәнен күрһәтеү менән генә сикләнһә, 1916 йылда яҙған

[1] Быны — халыҡтар дуҫлығын.
[2] Хөсөд ҡылыу — үсләшеү.

«Ул кем?» шиғырында инде ул һалдаттарҙы һуғышты туҡтатырға, «Барса эштәрҙән элек баш бул, туған, үҙ иркенә», тип һалдаттарҙы азатлыҡ яулап алырға саҡыра.

Февраль революцияһы йылдарында Ғафури ижадында демократик идея һәм халыҡсанлыҡ һыҙаттары тәрәнәйә төшәләр. Ул халыҡтың тыныслыҡ һәм икмәк өсөн талабын сағылдырған, революция хыянатсылары — меньшевик һәм эсерҙарҙы фашлаған, Керенский Ваҡытлы хөкүмәтенең империалистик асылын күрһәткән, хеҙмәтсәндәрҙе революция дошмандары менән ҡыйыу көрәшкә саҡырған байтаҡ шиғырҙар яҙҙы («Бөтһөн һуғыш!», «Икмәк!», «Аждаһа», «Революция ҡорбандарына», «Азатлыҡ иртәһе»).

Мәжит Ғафури Октябрь революцияһынан бер нисә ай элек, 1917 йылдың апрелендә, яҙылған «Ҡыҙыл байраҡ» шиғырында эшсе синыфының бөтә донъя тарихи ролен күрһәтте, ул күтәргән ҡыҙыл байраҡҡа ода йырланы, һәм шағир ғүмеренең һуңғы көнөнә саҡлы ана шул ҡыҙыл байраҡҡа тоғро булды.

Ҡара һин алға!
Күрәмһең унда:
Ҡыҙыл байраҡты
Буялған ҡанға.
Көслө эшселәр
Күтәргән уны.
Буялған уға
Шәһиттәр ҡаны.
Хөрлөк, тигеҙлек —
Уның шиғары.
Бөтә байраҡтан
Тора юғары.
Шунда хәҡиҡәт,
Шунда ысын иман,
Ҡуҙғал, эшселәр!
Таң ҡалһын йыһан.
...Әй ҡыҙыл байраҡ,
Нур бир йыһанға!
Әйҙә, эшселәр,
Алға вә алға!

Ғафуриҙең Октябргә тиклем булған ижадында башҡорт һәм татар халыҡтары араһында милли азатлыҡ хәрәкәте башланыуы, уларҙың ирк өсөн көрәше, рус халҡы менән дуҫлыҡ идеялары сағылды. Был яғы менән Ғафури ижады хеҙмәтсәндәрҙе революцион рухта тәрбиәләүҙә, иҙеүселәргә ҡаршы нәфрәт көсәйтеүҙә ҙур роль уйнаны.

Ғафури үҙенең Октябргә тиклем ижады менән Башҡортостандағы әҙәби башланыштарҙың үҙәгендә торҙо, асылда был процестең юнәлешен һәм төп практикаһын билдәләне.

III. GLOSSARY

GLOSSARY

The Bashkir words are given in the following alphabetical order: а, б, в, г, ғ, д, ҙ, е, ё, ж, з, и, й, к, ҡ, л, м, н, ң, о, ө, п, р, с, ҫ, т, у, ү, ф, х, һ, ц, ч, ш, щ, ъ, ы, ь, э, ә, ю, я.

ABBREVIATIONS

abbrev.	abbreviation
abl.	ablative
acc.	accusative
adv.	adverb
Ar.	Arabic
caus.	causative
dat.	dative
fem.	feminine
gen.	genitive
ger.	gerund
interj.	interjection
intr.	intransitive
ling.	linguistics, term used in linguistics
loc.	locative
masc.	masculine
n.	noun
pass.	passive
Pers.	Persian
pers.	person
pers. pron.	personal pronoun
pl.	plural
postp.	postposition
pron.	pronoun

pr. n.	proper noun
Rus.	Russian
sing.	singular
suff.	suffix
trans.	transitive

The pure-relational forms (case forms) have the following names here:

abl.	ablative ("from")
acc.	accusative (direct object)
dat.	dative ("to")
gen.	genitive ("of")
loc.	locative ("in, at")

-A-

Абдуллино Abdullino (town)

август August

авиация aviation

автономия autonomy

автономиялы autonomous

автор author

ағартыу verbal noun of ағарт-; enlightenment; education

ағас tree; wood; timber

административ administrative

аҙ little; scarce; few

аҙаҡ end

аҙаҡ килеп ultimately, finally; towards the end; in the end

аҙмы-күпме more or less; to a certain degree

аҙыҡ food; provisions

ажғыр- to rage; become enraged; be furious

аждаһа dragon

азат free; freeborn

азатлыҡ freedom; emancipation

азатлыҡҡа сыҡ- to become emancipated

азбуковник primer (Rus.); elementary textbook

ай moon; month

айҡанлы because of; on the occasion of (postp.)

айыр- to separate; set apart; differentiate; distinguish

айырма diversity; difference; distinction

айырыл- pass. of айыр-; to separate, branch off; to evolve; develop from

айырылыш separation; difference

айырым separate; different

айырыу verbal noun of айыр-

айырыуса particularly; especially

академия academy

актив active; actively

активлек activity; being active

аҡ white

аҡ- to flow; float

аҡгвардеец White Guardsman (Rus.)

аҡыл intellect, reason; mind

аҡыллыҡ prudence; wisdom

ал- to take; get; buy; obtain; start from; with the gerund in -ә, -й, -а "to be able to"

алға forward; forth

алға кит- to go forward; to progress, develop

алда- to deceive

алдан- pass. of алда-

алдынан before

алдынғы before (adj.); leading; foremost; advanced

алдында at; before; in front of

алдындағы at; before; in front of (adj.)

Алла God

алты six

алтын gold

алым device; method

алып ger. of ал-; from, starting from

алып бар- to take to; undertake; deliver

алып барыл- pass. of алып бар-

алып кил- to bring

алып ташла- to throw off; discard

алырҙай participle in /-r/ + particle дай, ҙай, etc., from ал- to get: as though getting, receiving

алыҫ far; distant

алыҫлыҡ remoteness; distance

алыу verbal noun of ал-

амбар barn; granary

Америка America

амин certain; secure; positive

ана шул that; that one there

Англия England

аң consciousness; perception

аң-белем knowledge; education

аңла- to understand

аңлап ет- to comprehend; understand

аңлат- caus. of аңла-; to explain

аңлатыу verbal noun of аңлат-; explanation; clarification

аңлау verbal noun of аңла-

аңра stupid, slow; dull-witted; simple

аптыра- to be confused, perplexed

ара space between; interval; with possessive suffixes: between; among

аралаштыр- to mix; involve

араһынан from the middle of; from; from among; see ара

араһында between; among; see ара

Арғаяш Argayash (city)

арҡа back

арҡаһында at the back of; because of, in consequence of

армия army

арт back part; back, rear

арт- to increase (intr.)

артабан later on, further (adv.)

артабанғы further (adj.)

артист actor, artist (masc.)

артистка actress, artist (fem.)

артта ҡал- to remain behind; lag

артта ҡалған participle of артта ҡал-; lagging

артта ҡалыу verbal noun of артта ҡал-; the lagging behind, backwardness

артталыҡ lagging; backwardness

артыҡ superfluous; in excess; more; more than; especial

артынан from behind; after; see арт

артыу verbal noun of арт-

архив archives

аръяғында on that side of, outside of; see аръяҡ

аръяҡ beyond (noun); other side

ары- to become tired

арымай-талмай tirelessly; untiring(ly)

арыҫлан lion

арыҫландай lion-like; similar to a lion

ас hungry

ас- to open; reveal; explain

аслыҡ hunger

ассортимент assortment

А.С.С.Р. Autonomous Soviet Socialist Republic (Rus. abbrev.)

асыҡ open; clear; clearly

асыҡла- to determine; clarify

асыҡлан- pass. of асыҡла-; to become clear; to be clarified

асыҡлыҡ clarity; sincerity

асыл substance; essence; source; origin

асылда in essence; essentially

асыл- pass. of ас-; to be opened

асылыу verbal noun of асыл-

асыу verbal noun of ас-

аҫ(т) lower part; downstairs

аҫтына below; under; see аҫ(т)

аҫтында below; under; see аҫ(т)

ат 1. name

ат 2. horse, steed

ат- to throw; shoot (at)

ата father

ата- to name

ат ҡаҙанған one who has made a name; of distinguished service: from ат ҡаҙан- to deserve a name

аттыр- causative of ат-

атыл- pass. of ат-; to rush; throw oneself at

атыу verbal noun of ат-

ауыҙ mouth

ауыҙ-тел ижады oral literature, folklore

ауыл village

ауыл хужалығы agriculture

ауыр heavy; difficult

ауырлыҡ heaviness; difficulty; weight

ахыр end

аш- to overflow, to rise above, to exceed

аша over; through; by means of (postp.)

аша- to eat

ашамлыҡ food; dish; course; provisions

ая- to spare; pity

аяҡ foot; leg

аяҡҡынам: аяҡ + particle ғына/ҡына + poss. suff. of 1st p. -м my: my feet

аяҡлы with feet, legs; -footed

-Б-

бағышла- to destine; dedicate; devote

бағышлан- pass. of бағышла-

база basis

бай wealthy; rich; plentiful; owner; wealthy man

байлыҡ wealth; richness

байраҡ flag, banner

байрам holiday; festival

байрам ит- to observe a holiday; celebrate

байтаҡ considerably; considerable amount or number

байығыу verbal noun of байыҡ-

байыҡ- to become wealthy

баҡса garden

Баҡсаһарай Bakhchisarai, city in Crimea

бал honey

бал ҡорто bee

бала child

балдай as sweet as honey

балет ballet

балҡы- to sparkle; shine

бар is; there is; there are; present

бар- to go; start from; continue; with the ger. in ә-, -й, -а describes a repeated or continuous action

барлыҡ existence; presence

барлыҡҡа кил- to come into existence

бары only

бары тик merely; only; just

барыбер yet; anyhow; nevertheless; anyway; somehow; indifferently

барып ҡайт- to go and return; to visit; pay a visit

барыу verbal noun of бар-

барыһы all (of this, of these); see бар

барыһынан элек most of all; first

барыш verbal noun of бар-; rate; course; development

басня fable (Rus.)

баснясе writer of fables (Rus.)

Б.А.С.С.Р. Bashkir Autonomous Soviet Socialist Republic (Rus. abbrev.)

баҫ- to step; tread; press; print

баҫҡыс step; stairs; stage (in a development)

баҫма print; printed

баҫтыр- caus. of баҫ-

баҫтырыл- pass. of баҫтыр-; to become subdued; be pressed

баҫыл- pass. of баҫ-; to be printed

баҫылып сыҡ- to be published

баҫып сығар- to publish

баҫып сығарыу verbal noun of баҫып сығар-; publication

батрак hired laborer (Rus.)

батша sovereign; ruler; king; czar

батыр brave; hero

батыр- to submerge; drown; thrust into

батырлыҡ bravery; heroism

баһадир hero; knight

баһала- to estimate, appraise; to esteem, appreciate, to value

баш head; beginning; chief; master; top; peak

баш-баштаҡлыҡ arbitrariness; wilfulness

башҡа other; different

башҡала capital city

Башҡорт Bashkir (n., adj.)

Башҡортостан Bashkir country

башла- to begin

башлан- pass. of башла-; to begin (intr.)

башланыу verbal noun of башлан-

башланыш beginning

башлау verbal noun of башла-; beginning

башлыҡ head; chief

башревком Bashkir revolutionary committee (Rus. abbrev.)

башта at first; first

беҙ pers. pron. we

беҙҙең gen. of беҙ; our

бейек high

бейеклек altitude; height

бел- to know

белдер- to make known

белдерел- pass. of белдер-

белем knowledge; education

белеү verbal noun of бел-; knowledge; understanding

Белорет Beloretsk (town)

бер one; a; one and the same; once

бер ҡатлылыҡ simplicity; artlessness; naiveté

бер нисә a few; several

бер рәттән in a row; along (with)

бер туған related by birth; kin

бер-береһен each other; one another

бергә together

бергәләп together; joint; jointly

берҙәм closely-bound; single; unanimous; united

берҙәмлек closeness; unanimity

беренсе first

беренсе тапҡыр first time; for the first time

береһе one (of); any; an individual

берләш- to unite; be united

берәй some; a; any

берәм-берәм singly; one by one; one at a time

берәмек alone; individual

бесәй cat; feline

библиографик bibliographic

бигерәк excessively; specially; extremely

бигерәк тә exceptionally; particularly

бик very; very much; excellent; excessively; extremely

билдәле known; certain

билдәлә- to make a mark; mark; determine; indicate; set; mention; specify

билдәләү verbal noun of билдәлә-

билдәләүсе that makes a mark; marking; determining; specifying

бир- to give

бирел- pass. of бир-

бирелгәнлек attachment; devotion; loyalty

биреү verbal noun of бир-

биш five

биш йыллыҡ five year period; five year plan

боевой combat (as adjective), militant (Rus. adj.)

бөжәк insect

бөйөк great

бөл- to become ruined, impoverished

бөлгөнлөк ruin; destruction; devastation

бөлдөр- caus. of бөл-; to ruin; cause poverty

бөлдөрөү verbal noun of бөлдөр-

бөркөт eagle

бөркөттәй eagle-like; similar to an eagle; heroic

Бөрө Bőrő (Rus. Birsk) (town)

бөт- to end; come to an end; be completed

бөтөр- to end; abolish

бөтөрөл- pass. of бөтөр

бөтә whole; entire; all

бөтәһе all of; total

бригадир brigadier; head of a team of workers

буй length; stature; extent

буйһон- to submit oneself; be subordinated

буйһоноусанлыҡ submission; obedience

буйы during; see буй

буйына during; along; see буй

буйынса through; along; according to; concerning; by means of; with regard to

бул- to be; become

буласаҡ participle of бул-; future

булған participle of бул-; all (dialect)

булмау verbal noun, neg. form, of бул-

булдыр- to create; bring into existence

булдырыл- pass. of булдыр-

булдырыу verbal noun of булдыр-

булмағанлыҡ verbal noun in -лыҡ added to булмаған, participle of the negative verb булма-, see бул-; absence

булып үт- to occur; take place; to pass, to cease to be

булыу verbal noun of бул-; being; existence

булышлыҡ aid; help

булышлыҡ ит- to aid; help

буран snowstorm

буржуаз bourgeois (Rus.)

буржуазия bourgeoisie (Rus.)

бурыс debt; duty; task; obligation

бурыслы indebted; obliged

буя- to paint; dye

буял- pass. of буя-

буяулы painted; colorful

буяу paint

бүл- to divide

бүлгелә- to sever; divide, partition

бүлгеләү verbal noun of бүлгелә-; partition

бүлен- pass. of бүл-

бүленеү verbal noun of бүлен-; division; separation

бүленеш division

бүре wolf

быға pron. dat. of был

был this; above mentioned

был хаҡта concerning this; in this respect

былай in such a manner; so; thus

былар these

бына this is; here is

бында here

бындай such; thus

быны pron. acc. of был

быуат century

бәғзе some

бәғзеһе some of

Бәҙри pr. n. (fem.)

бәйле tied; relating to; concerned with (with dat.); dependent

бәйлә- to tie; connect; relate; concern

бәйлән- pass. of бәйлә-; to badger, find fault with

бәйләнеш tie; bond; dependence

бәлки perhaps; but

Бәләбәй Belebei (city)

бәләкәй small; somewhat; a little

бәрәс young of a sheep or goat

бәхет happiness; luck; prosperity

бәһлеүән athlete; hero

бәһлеүәнлек bravery

бюджет budget

-В-

ваҡиға occurrence; event

ваҡыт time

ваҡытлы temporary; in time; on time

валовой gross (adj. Rus.)

ватан native country; motherland

ватандаш compatriot; countryman

великорус Great Russian (Rus.)

Верхне-Урал Verkhne-Ural (Rus.), Upper Urals

верховный supreme (Rus.)

вклад contribution; deposit (Rus.)

власть (власе) authority; rule (Rus.)

воин warrior (Rus.)

Волга Volga river

волость district (Rus.)

вуз higher educational institution (Rus. abbrev.)

вәкил representative; deputy

вәлидовсы "Validovist", i. e., member of the Zeki Velidi group, a nationalistic group which led an anti-Soviet uprising in the Bashkir country in 1920.

-Г-

газета newspaper (Rus.)

гвардеец guardsman (Rus.), member or soldier of the guards

гвардия guard; guards (Rus.)

генә see ғына

география geography

герб coat of arms (Rus.)

Германия Germany

героик heroic; heroically

герой hero

гидроэлектростанция hydro-electric power station (Rus.)

государство state; country (Rus.)

гөл flower; rose

гражданин citizen (Rus.)

граждандар civil; social (Rus.); citizens (plural)

губерна province (Rus.)

гуманизм humanism

гүзәл beautiful

гүзәллек beauty

гүйә as though

-Ғ-

ғауға noise, commotion, tumult; quarrel

ғашиҡ lover; minstrel

ғилем knowledge; science

ғилми scientific

ғинуар January (Rus. in the XVIII cent.)

ғөмүмән generally; in general

ғүмер life

ғына only; somewhat; rather

Ғәбделмәжит pr. n. (masc.)

ғәҙел just; justly

ғәҙеллек justice

ғәҙелһеҙлек injustice

ғәҙәт custom; habit

ғәҙәттән тыш extraordinary; uncommon

ғәжәп strange; amazing; wondrous

ғәйеплә- to accuse

ғәйрәт zeal; energy; courage

ғәйрәтлелек energy; daring; courage

ғәмәл action; use; practice; deed

ғәмәлдән сығар- to withdraw from use; discontinue

ғәрәп Arab; Arabic

-Д-

да see дә

даими constant; permanent; perpetual

дан fame; honor; glory; praise

данла- to make famous; glorify; praise

данлау verbal noun of данла-

данлы renown; glorious

дауам continuation

дауам ит- to continue

дауам иттереүсе continuator; successor

дауам итеүсе continuing; continuator

Девичий монастырь the Devichii (Virgins') Monastery in Moscow (Rus.); built in 1524

декабрь (-ре) December

декларация declaration

декрет decree; edict

делегация delegation

демократик democratic

демонстрация demonstration

деспотизм despotism

дивизия division (military)

дин religion

дини pertaining to religion; religious

диниә pertaining to religion, matters pertaining to religion (Ar. pl.)

доға prayer

доға ҡыл- to pray

доклад report (Rus.)

документаль documentary

донъя world

донъяға ҡараш attitude; outlook; weltanschaung

дошман enemy; foe

дошманлыҡ enmity; hostility

дөйөм all; general; total; entire

дөйөмләштер- to generalize; socialize (calque from Rus.)

дөйөмләштерел- pass. of дөйөмләштер-

дөйә camel

дөрөҫ true; truly; correct(ly); faithful(ly); truth

дума duma (Rus.), council, assembly

дупла- to tan

дуҫ friend

дуҫлаш- to become friends (with)

дуҫлыҡ accord; friendship

дуҫтарса in a friendly manner

дә also; and; even; with the conditional tense "although"

дәғүә claim; pretension; assertion

дәғүә ит- to claim; pretend; assert

дәрес lesson

дәрәжә degree; measure

дәүер era, period

-Ҙ-

ҙа see дә

ҙур large; big; great

ҙә see дә

-Е-

ебәр- to send

егерме twenty

егерме биш twenty five

егерме бишләп twenty-five or so; about twenty five

егет lad; young man; brave

ейән grandson

елем glue

елкә back of the head, nape, and part of the shoulders; rear, rear line (military)

елкәһендә ал- to shoulder

емер- to destroy

емерел- to go to pieces, fall apart

емерелеү verbal noun of емерел-; destruction

емерелеүгә осра- to be destroyed, crushed

ең- to conquer; win

еңел light; light-weight

еңел аҡыллылыҡ thoughtlessness; levity; imprudence

еңел- pass. of ең-

еңелмәҫлек invincibility; invincible

еңеү verbal noun of ең-; victory

еңмәү verbal noun of еңмә- negative form of ең-

еп thread

ер ground; land; earth; place

ет- to suffice; ripen; reach; achieve; attain

етем orphan

етем ҡал- to become an orphan

етештер- to produce

етештереү verbal noun of етештер-; production

еткер- to bring to; complete

еткереү verbal noun of еткер-

етәксе head; chief; leading; foremost

етәкселек headship; guide; leadership

етәкселек ит- to exercise leadership; lead

-Ж-

жанр genre (through Rus.)

журнал journal; magazine

-З-

забастовка strike (Rus.)

завод works, factory, plant (Rus.)

закон law, statute (Rus.)

залог pledge, guarantee (Rus.)

заман time

заманында at the time of; in his, her, its time

зар complaint; grief

зарар harm; loss; injury

зарарлы harmful; inflicting harm; damaging; causing loss

зодчество architecture; sculpture, (Rus.)

Зөләйхә pr. n. (fem.)

Зөһрә Venus (planet)

-И-

и- to be

Ибраһим pr. n. Ibrahim, Arabic equivalent of Abraham; the patriarch Abraham

иғлан announcement; declaration

иғлан ит- to announce; declare

иғлан ител- pass. of иғлан ит-

иғтибар attention

идара administration; office

идара ит- to administer; be in charge of; manage

идеал ideal

идеалистик idealistic

идеаллаштыр- to idealize

идеаллаштырыл- pass. of идеаллаштыр-

идеаллаштырыу idealization

идеологик ideological

идеология ideology

идея idea

иҙ- to press; oppress

иҙел- pass. of иҙ-

иҙелеү verbal noun of иҙел-; oppression

иҙелеүсе oppressed

иҙеү verbal noun of иҙ-; pressure; oppression

иҙеүсе pressing; oppressor

ижад creation; creativeness

ижади creative

изге sacred

изгелек benefaction; beneficence; goodness

изгелек күрһәтеүсе benefactor; beneficent; imbibed with goodness

издательство publishing house (Rus.)

ике two

ике йөҙлөлөк duplicity

икенсе second; other

икмәк bread

икән past participle of the defective verb и-; having been; was; it appears that; probably

икәнлек participle of и- + -лек; being

ил country; land; homeland; state

ила- to weep; cry

илбаҫар aggressor; invader

иман belief; faith

империализм imperialism

империалист imperialist (n.)

империалистик imperialistic

импровизатор improvisator

ин- to go in; enter

инде now; already; but

индер- caus. of ин-; to bring in; introduce; register; record; write in; add

индерел- pass. of индер-

индереү verbal noun of индер-

индивидуаллəштер- to individualize; characterize

индустриялаштыр- to industrialize

индустриялаштырыу industrialization

инеү verbal noun of ин-

инициатива initiative

инсанлыҡ humanity; humane attitude

институт institute

интек- to become weary; suffer

интеллигенция intelligentsia

интерес interest

иң most; forms the superlative of an adjective

ир male; husband; man

ireш- to reach; attain (with dat.)

ирк will; freedom

иркле free

иртə morning; early

исем name

исемендəге named; named after

исеменəн in the name of; on behalf of; for the sake of

искусство art; craft (Rus.)

ислам Islam

иҫ perception; remembrance; feeling; sentiment

иҫ кит- to be surprised, baffled

иҫ киткес surprising; baffling

иҫке old

иҫкелек oldness; survivals

иҫəп calculation; number; registration

иҫəпкə ал- to calculate; register; take into account

иҫəпкə алын- pass. of иҫəпкə ал-

иҫəплə- to count; calculate; consider

иҫəплəн- pass. of иҫəплə-

ит- to do; make

ител- pass. of ит-

итеү verbal noun of ит-

ихтыяж want; need

ишан head of a religious order; ascetic

ишек door; gate

ишек төбө space before the door

Ишембай Ishembai (town)

ишет- to hear

ишетел- pass. of ишет-

Ишмөхəмəт pr. n. (masc.)

ишəк donkey

июнь June

-Й-

йоғонто influence

йоғонто яһа- to influence (with dat.)

йондоҙ star

йорт dwelling; house; home

йөҙ 1. face; surface

йөҙ 2. hundred

йөҙ- to swim

йөҙəрлəгəн hundreds (of)

йөкмəтке content; contents

йөр- to go; walk; proceed

йөрөт- caus. of йөр-; to carry; carry about; take to

йөрөтөл- pass. of йөрөт-; to be carried; be current; to be valid

йөрəк heart

йығыу verbal noun of йыҡ-

йыйна- to collect; gather

йыйнау verbal noun of йыйна-; gathering, collection

йыйынтыҡ collection; anthology

йыҡ- to overturn; vanquish

йыл year

йылан snake; serpent

йылғы year (adj.)

йылдам rapid; quick; agile; lively

йыллыҡ yearly; annually; anniversary

йылылыҡ heat; warmth

йылылыҡ электр станцияһы thermoelectric power station

йыр song; folksong

йырла- to sing; sing about (with acc.); glorify

йырлау verbal noun of йырла-

йырсы singer; folksinger

йыһан world, universe

йыш often

йəберлə- to oppress; injure

йəберлəн- pass. of йəберлə-

йəғни that is to say; i. e.

йəдитсе Jadidist, a member of the Jadid movement

йə, , .йə either... or

йəдитселек Jadidism, the Jadid movement, a progressive cultural and political movement of the Tatars and other Turks, founded by Gasparalı (1851-1914)

йəки or

йəллə- to pity; feel sorry (for)

йəм beauty

Йəмилə pr. n. (fem.)

йəн soul; life

йән аямай not sparing one's own life

йәнле alive; lively

йәһәт fluently; quickly; fast

йәш 1. young; year (of age)

йәш 2. tear

йәшләй at a young age

йәшә- to live; exist

йәшәп кил- to exist; stay at; live

йәшәп килеүсе existing

йәшәүсе dweller; inhabiting; inhabitant

-К-

кавалерия cavalry

Кавказ Caucasus

Кавказ арты Transcaucasia

кадет cadet

кадет корпусы military school

кадр cadre

казак Cossack (Rus.)

кантон canton

капитализм capitalism

капиталист capitalist

капиталистик capitalist (adj.)

картина picture; painting; image (Rus.)

кеби as; like; similar to; as though (postp. with dat.)

кейҙер- to put on; dress

кенә see ғына

кем who; whoever

Керенский, А. Ф. Kerensky, A. F. (born 1881), Russian prime minister (July 1917) until the Bolshevik revolution (Nov. 1917)

кесерәй- to diminish; abate

кескәй small

кескәй генә minute; small

кеүек as; like; similar to (postp.)

кеүек үк as; as well as

кеше person; someone; human being

кешелек humanity

кешелек донъяһы humankind; humanity

кешелеклелек humaneness; humanity

кешеләр pl. of кеше; persons; people

Киев Kiev (city)

кил- to come; aspect verb describing
1) a completed action, or
2) a continuous or repeated action, provided that the main verb is a verb of motion

килеп ет- to come as far as, up to; reach; arrive

килеш- to come to an agreement; agree; fit

килешеү verbal noun of килеш-; agreement

килешеүсәнлек conciliation; conciliatoriness

килтер- to bring

килтереүсе bringing; who brings

киләсәк participle in -әсәк of кил-; future; in future (adj.)

киләсәктәге future (adj.)

кимәл level

киң wide; broad

киңәйт- to widen; expand; develop

киңәйтел- pass. of киңәйт-

кире back; reverse

кит- to go; proceed

китап book

классик classic; classical

коллективлаштер- to collectivize

коллективлаштереү collectivization

колониаль colonial

колония colony

колхоз kolkhoz, collective farm (Russ. abbrev.)

команда command; crew

комитет committee

комиссар commissar

комиссия commission; committee

коммуналь communal

коммунизм communism

коммунист communist

коммунистик communistic

компактлы compact

композитор composer

конкрет specific; concrete

конституция constitution

контакт contact

контроль control

корпус corps

корреспондент correspondent; reporter

көҙгө mirror

көл ashes; ash-colored

көл- to laugh; laugh at

көн day

көнкүреш existence; mode of life

көнсығыш east; eastern

көрә- to scrape; shovel

көрәш struggle; conflict; fight

көрәш- to struggle; fight; strive

көрәшеүсе one who struggles, fights; fighter

көс strength; force; power; effort

көс һал- to exert oneself; take pains

көс һалыу verbal noun of көс һал-; exertion; taking pains; effort

көслө strong; with strength; powerful; strongly; powerfully

көсһөҙ without strength; weak

көсәй- to become strengthened; become increased

көсәйгәндән-көсәйә strengthened; increasingly

көсәйеү verbal noun of көсәй-

көсәйт- to strengthen

көсәйтеү verbal noun of көсәйт-

көт- to await; graze (tr.)

К.П.С.С. communist party of the Soviet Union (Rus. abbrev.)

край edge; region (Rus.)

Крылов, И. А. Krylov, I. A. (1768-1844), Rus. fabulist

крәҫтиән peasant (Rus.)

кулак 1) prior to 1917: a prosperous peasant in Russia often associated with gaining profit from non-agricultural activities;
2) after 1917: a farmer chacterized by communists as having excessive wealth and ability to hire laborers and, therefore, subjected to penalties (deportation, confiscation of all his property, and loss of all civil rights)

культура culture

культураһыҙлыҡ lack of culture; bad manners; lack of education

купец merchant (Rus.)

күберәк comparative of күп: more; mostly

күгәр- to be blue, sky-blue

күҙ eye

күҙ алдына килтер- to imagine; fancy; think of; bring to mind

күҙ алдында тот- to mean; imply; have in mind

күҙлегенән сығып ҡарағанда from the point of view (of)

күҙлек glasses, spectacles

күҙәт- to watch; observe; survey

күҙәтеү verbal noun of күҙәт-; review; observation; survey

күҙәтеүсе one who watches, aims at

күк sky; heaven

күлдәк shirt

күләгә shadow; shade

күләгә төшөр- to cast shadow

күләм scale; measure; volume

күмер charcoal; coal

Күмертау Kumertau (town)

күңел soul; affection; spirit; feelings; mood

күңел төшөнкөлөгө despondency; melancholy

күңел төшөнлөгөнә бирел- to become despondent, melancholy

күңеллелек hilarity; merriment; cheerfulness

күңелһеҙ boredom; melancholy; dreary; boring; sad; lifelessly

күп many; much

күп милләтле multinational

күперт- to produce foam; exaggerate

күпертел- pass. of күперт-

күптәр many

күр- to see

күрен- to be seen; appear

күренгелә- to be seen occasionally; appear from time to time

күренекле significant; notable

күренеү verbal noun of күрен-

күренеш appearance; occurrence; manifestation; phenomenon; event; development; aspect

күрк ornament

күрһәт- to show, demonstrate; indicate; make mention of; affect

күрһәтел- pass. of күрһәт-

күрһәтелеү verbal noun of күрһәтел-

күрһәтеү verbal noun of күрһәт-

күрше neighbor; neighboring

күрә алма- to hate; see күр-, ал-

күрә ger. of күр-; seeing; according to, because of (postp. with dat.)

күс- to move (intr.); be transferred

күсер- to move; transfer; assign

күсерел- pass. of күсер-

күтәр- to raise; lift; bring up

күтәрел- pass. of күтәр-; to be raised; rise; go up; ascend; emerge; appear

күтәрелеү verbal noun of күтәрел-

күтәрелеш see күтәрелеү; rise; ascent

күтәреү verbal noun of күтәр-

кәзә goat

кәрәк necessary

кәрәкле necessary

кәрәклек necessity; need

кәүҙә body; trunk; corpse

кәүҙәлән- to be embodied; be reflected; appear

кәүҙәләндереүсе one who embodies; reflecting; describing

-Ҡ-

ҡағылыш relationship

ҡағылышлы булған concerned (with); with relation to

ҡаҙан- to gain; earn; win

ҡаҙаныш gain; achievement; merit

Ҡаҙан Kazan, capital of the Tatar republic

ҡаҙый Cadi; Moslem judge

ҡайғы grief; sorrow

ҡайт- to return

ҡайтанан again; anew

ҡайтанан ҡороу reconstruction

ҡайһы which, which one; whichever

ҡайһы бер some; certain

ҡал- to remain; aspect verb describing a completed action

ҡала city; town

ҡалған participle in -ған of ҡал-; remaining

ҡалдыҡ remainder; survival

ҡалдыр- to leave; leave out; abandon

ҡалмай...ә not only... but also

ҡамасаула- to hinder; disturb

ҡан blood

ҡапма-ҡаршы in contrast; contrasting

ҡар snow; snowy

ҡара black; dark

ҡара эшсе unskilled workman; laborer

ҡара- to look; look at

ҡарағанда loc. of the participle in -ған of ҡара-; in comparison with (postp. with dat.)

ҡарамаҡ look; opinion; authority

ҡарамаҫтан despite; notwithstanding (postp. with dat.); see ҡара-

ҡаран unfrozen patch of water in frozen pond, river, or lake

ҡараңғылыҡ darkness; lack of education

ҡарар decision (Ar.)

ҡарат- caus. of ҡара-; to concern

ҡарата concerning; about (postp. with dat.)

ҡаратыл- pass. of ҡарат-; to be concerned (with)

ҡараш look; outlook; view; point of view

ҡарлуғас swallow

ҡарлуғасҡай diminutive of ҡарлуғас; swallow

ҡарлы covered with snow

ҡаршы against; opposite; disobedient; opposed

ҡаршы кил- to be against; oppose

ҡаршы килгәнлек verbal noun of ҡаршы кил-; opposition

ҡаршыла- to meet; come upon

ҡаршылыҡ opposition; contradiction

ҡаршылыҡлы opposing; contradictory

ҡаршыһында against; opposite to; in front of

ҡас- to run; flee

ҡасып кит- to flee; escape

ҡасып китеү verbal noun of ҡасып кит-; flight; escape

ҡат layer; fold; stratum

ҡатнаш- to be mixed; participate

ҡатнашлыҡ participation

ҡатнашыу verbal noun of ҡатнаш-

ҡаты hard; intense; firm; harsh; harshly; severely; sternly

ҡатын woman; lady; wife

ҡатын-ҡыҙҙар women

ҡеүәт strength; power; might

ҡеүәтле strong; powerful; strongly; powerfully

ҡиммәт value; valuable; worth

ҡобайыр folk ballad

ҡоҙғон raven

ҡола- to fall

ҡомартҡы monument; remembrance

ҡомһоҙлоҡ avarice; self-interest

ҡор- to set up; construct; arrange; build

ҡорал tool; weapon

ҡорбан sacrifice; victim

ҡоралла- to arm; equip

ҡораллан- pass. of ҡоралла-; to equip oneself

ҡорамалландыр- to equip

ҡорамалландырыл- pass. of ҡорамалландыр-

ҡорол- pass. of ҡор-

ҡоролош verbal noun of ҡорол-; setting up; structure; system; regime

ҡороу verbal noun of ҡор-

ҡорт maggot; bee

ҡосаҡ embrace

ҡотла- to celebrate; greet; congratulate

ҡотлау verbal noun of ҡотла-; celebration; greeting; congratulation

ҡотол- to be rid; be saved

ҡотолғоһоҙ hopeless; unavoidable

ҡош bird

ҡуҙғал- to start off; be agitated

ҡуҙғалыш agitation; turmoil

ҡуй- to put; lay; place; let

ҡуйылыш staging; arrangement; organization

ҡул hand

ҡулайлаштыр- to adapt; accommodate; fit; adjust; readjust

ҡулға-ҡул тотоношоп hand in hand

ҡуллан- to use

ҡулъяҙма manuscript; handwriting

ҡурай kurai (name of a musical instrument)

ҡурайсы kurai player, musician

ҡурҡыныслы terrible; dangerous

ҡуш- 1. to add; mix; enjoin; 2. order; command

ҡушыл- passive of ҡуш-

ҡушылыу verbal noun of ҡушыл-

ҡуян hare

ҡыҙ girl; daughter

ҡыҙыл red; red-hot

ҡый- to dare

ҡыйғыр a falcon; falco subbuteo

ҡыйынлыҡ difficulty; weariness

ҡыйырһыт- to disfavor; oppress

ҡыйырһытыу verbal noun of ҡыйырһыт-

ҡыйыу verbal noun of ҡый-; brave

ҡыйыулыҡ daring; bravery

ҡыл- to do; make

ҡылыҡ act; behavior; character

ҡымырҫҡа ant

ҡына see ғына

ҡыр field

ҡырағай wild; primitive; untamed

ҡырҡ forty

ҡырҡ биш forty-five

Ҡырмысҡалы Karmaskaly (town)

ҡыҫҡарт- to abbreviate

ҡыҫым pressure; stress

ҡыу- to drive; expel; urge

ҡыуан- to rejoice; be glad

ҡыш winter

ҡышҡы winter (adj.); winterly

ҡәнәғәтләндер- to satisfy

-Л-

ла see дә

лайыҡ worthy of (with dat.)

лайыҡлы see лайыҡ

легенда legend

лейтмотив leit-motiv; principal theme

Ленинград Leningrad (city); see Petrograd

либераллыҡ liberalism

линия line

лә see дә

ләғнәт curse; execration

ләғнәт уҡы- to execrate

ләкин but; yet; however

-М-

Магнитогорск Magnitogorsk (city)

маҙаҡай worthless; bad

мазлум depressed; oppressed

май May

майҙан plaza; square; field; area

маҡсат aim; intention; purpose

маҡта- to praise

мал cattle; property; wealth

мари Mari (n., adj.), formerly called Cheremis, a Finno-Ugric people

март March

масса mass

масштаб scale; rate

маташ- to attempt

матбуғат press; print; printing

материаль material (adj.)

матур beautiful; well

матурлыҡ beauty

махсус special; specially

машина machine

машиналар эшләү промышленносе machine construction industry

машиналаштыр- to mechanize

машиналаштырыу verbal noun of машиналаштыр-; mechanization

машино-трактор станцияһы machine and tractor station

медицина medicine

меньшевик Menshevik (Rus.), name of a socialist and democratic party

менән with; by; by means of; and

менән бергә together with; despite

мең thousand

меңәрләгән thousands; by the thousand

меҫкен wretched; unfortunate

металлургия metallurgy

механизация mechanization

милли national

милләт nation; nationality

милләтле national; nationality (adj.)

милләтсе nationalist

милләтсел tending toward nationalism (adj.)

милләтселек nationalism

мин pron. 1st. pers. sing. I

минең gen. of мин; my, of me

министерство ministry

министр minister

минут minute (1/60 of an hour)

мистик mystic; mystical

мираҫ inheritance; legacy; heritage

митинг meeting

михнәт affliction; suffering

михнәтле afflicted

Миәс Miass, river in Bashkiria

мобилизацияла- to mobilize

мобилизациялау verbal noun of мобилизацияла-

момент moment

моң sadness; melancholy; melody

моң-зар sorrow; grief

мораль moral; morals

мосолман Moslem; pious; honest

мотив motive; motif

мохтажлыҡ destitution; need; necessity

мөйөш corner

мөмкин possible

мөмкинлек possibility

мөнәсәбәт relationship; relation

мөрәжәғәт ит- to address; appeal; resort to (with dat.)

мөфтөй or мөфти Moslem jurist; mufti

мөхәббәт love

мөһим important

МТС machine and tractor station (Russ. abbrev.)

музей museum

музыка music

музыкаль musical; music (adj.)

мулла mullah; a Moslem teacher of the law of Islam; a learned man; Moslem priest

мәғариф education

мәғрифәт knowledge; education

мәғрифәтселек instruction; enlightenment; education; educational activity

мәғәнә meaning; sense

мәҙрәсә Moslem school

мәҙрәсәләге which is in a Moslem school

мәжбүр forced; compelled

мәжбүр бул- to be forced; compelled

мәжбүр ит- to force; compel

мәжбүри compulsory; forced; obligatory

мәктәп school

мәҡәл proverb

мәҡәлә article (in newspaper)

мәлғүн accursed

мәңге eternal(ly)

мәңгегә for eternity; forever

мәрхәмәтле merciful

мәрхәмәтһеҙ merciless

мәскәй sorceress; witch (folklore); gluttonous

Мәскәү Moscow (city), capital of the USSR

мәсьәлә matter; question

мәҫәлән for instance; for example

-Н-

наградла- to award; decorate (Rus.)

наградлан- pass. of наградла-

наҙанлыҡ ignorance; lack of knowledge

натурализм naturalism

немец German (Rus.)

Неплюев, И. И. Nepliuyev, I. I. (1693-1773), Rus. diplomat and state official

Нефедов, Ф. Д. Nefedov, F. D. (1838-1902), Rus. writer, ethnographer, and anthropologist

нефть petroleum (Rus.)

ни what; why

ни бары only; just

ни тиклем up to what amount; how much

ни тиклем генә no matter how; to whatever degree

нигеҙ basis; foundation

нигеҙҙә loc. of нигеҙ; mainly; basically; on the whole; essentially

нигеҙендә on the basis of; originated from

нигеҙлә- to base (on); motivate

нигеҙлән- pass. of нигеҙлә-

Нигмәтулла pr. n. (masc.)

нимә what; whatever; something

ниндәй what; how

нисә how much; how many

нур shine

нығы- to become firm; become strengthened

нығырак comparative of нығ

нығыт- to make firm; strengthen

ныҡ hard; much; strong; firmly; strongly

ныҡлы see ныҡ

нә see ни

нәҡ exactly; precisely; just

нәсихәт admonition; advice

нәфрәт indignation; contempt; hatred

-О-

оборона defense (Rus.)

образ image (Rus.)

образлы with an image; figurative(ly) (Rus.)

общественный social; public (adj. Rus.)

общество society; body (Rus.)

ода ode

ойош- to be molded; be organized

ойошма molding; organization

ойоштор- to mold; organize

ойоштороу verbal noun of ойоштор-

ойпала- to crease

октябрь October (Rus.)

Октябрьский Oktiabrskiy (town)

оҡшаш resembling; similar

оҡшашһыҙ without resemblance, dissimilar

оло exalted; great

опера opera

оптимизм optimism

орган organ

орден badge; decoration

Оренбург Orenburg (Chkalov), (city)

оригинал original

Оружейный палаталары Armory, a building in the Kremlin in Moscow (Rus.)

ос end; edge

ос- to fly; escape

осор period

осра- to meet with (with dat.); occur

осраҡлы incidental; accidental; chance; occasional

осрат- to meet (with dat.)

оҫта skilful; master (of a trade or profession); in a masterly manner

офицер officer

очерк sketch; essay (Rus.)

ошо this; this one

ошо уҡ this very; these very

-Ө-

өгөт exhortation; advice

өҙ- to tear off; cease; break off; snatch; pluck

өй house; dwelling; home

өйҙәш neighbor; person living in the same house

өйрәк duck

өйрән- to learn; study

өйрәнеү verbal noun of өйрән-; learning; study

өйрәнеүсе one who learns; studies; student; explorer

өйрәт- to teach; train

өйрәтеү verbal noun of өйрәт-; teaching; training

өйәҙ district (Rus.)

өкө owl

өлгө example; model

өлгөлө exemplary; model

өлгөр- to ripen; mature

өлгөрөп ет- to become ripe; become mature

өлгәш- to reach; achieve; attain (with dat.)

өлкә district; area; field

өлөш part; portion

өмөт hope; expectation

өмөт өҙ- to lose hope

өмөтлән- to hope

өмөтләнеү verbal noun of өмөтлән-; hoping; hope

өндә- to persuade; call

өндәү verbal noun of өндә-; call

өндәүсе persuading; calling; one who calls

өс three

өсөн for; for the sake of; because of; in order to (postp.)

өсөнсө third

өҫтөн predominant; ruling; superior

өҫтәл table (Rus.)

өш- to become frozen; freeze

-П-

палата chamber; ward (Rus.)

пантюркизм Pan-Turkism; the Pan-Turkic movement

пантюркист Pan-Turkic; member of the Pan-Turkic movement

партия party

патриархаль patriarchal

патриотик patriotic

педагогик pedagogical

педагогия pedagogy

педагогия институты teachers' school or college

персонаж character (stage, literature)

Петроград Petrograd (now Leningrad), city

план plan

позиция position

политик political

политика politics; policy

полиция police

полководец general, military commander (Rus.)

помещик landowner (Rus.)

популяр popular; popularized

популярлаштер- to popularize

популярлаштереү verbal noun of популярлаштер-

портрет portrait

пост post, place of duty

поход military campaign; expedition (Rus.)

поэзия poetry

поэма poem

поэтик poetic

практик practical; in a practical manner

практика practice; practising

предание tradition; legend (Rus.)

предмет discipline; item (Rus.)

предприятие enterprise; undertaking (Rus.)

председатель chairman; speaker (Rus.)

президиум presidium

принцип principle

программа program

прогресс progress

прогрессив progressive

продукт product

продукция production; output

проза prose

прозаик prosaist; prose-writer

проект project; draft; plan

производство production; manufacture (Rus.)

пролетар proletarian

промышленность (-се) industry (Rus.)

пропаганда propaganda

пропагандала- to propagandize; make propaganda

протекторат protectorate

процент per cent; percentage

процесс process

прошение petition (Rus.)

Пугачёв, Е. И. Pugachov, E. I. (c. 1743-1775), leader of a peasants' uprising

Пушкин, А. С. Pushkin, A. S. (1799-1837), Rus. poet

пыр туҙ- to get furious; show fury

-Р-

радио radio

район district; zone

рамка dimininutive of рама frame (Rus.)

раҫла- to certify; assert; ratify; attest

раҫлан- pass. of раҫла-

раҫлаусы certifying; asserting; ratifying; attesting

реакция reaction

реалистик realistic

ревком revolutionary committee (Rus. abbrev.)

революцион revolutionary; pertaining to revolution (adj.)

революционер revolutionary (n.)

революционлаш- to assume aspect of revolution

революция revolution

режим regime; system

реконструкция reconstruction

рельс rail; track

республика republic

реформа reform

реформалаштыр- to reform, make reforms

реформалаштырыу verbal noun of реформалаштыр-

риүәят narrative; tale; tradition

роль rôle

Россия Russia (Rus.)

Р.С.Ф.С.Р. Russian Soviet Federated Socialist Republic (Rus. abbrev.)

рус Russian

рух soul; spirit

рухани spiritual; clerical

руханиҙәр clergy

рухи psychological, spiritual

рәт row; sense; meaning; time

рәүеш manner

рәүешендә as; in the manner of

рәхимле merciful; mercifully

рәхимһеҙ merciless; mercilessly

рядовой ordinary, common; private (soldier) (Rus.)

-С-

сабыр patience

сағыл- to be reflected

сағылдыр- caus. of сағыл-; to reflect; depict; express

сағыштыр- to compare

сағыштырып ҡара- to attempt to compare; make a comparison

сағыштырыу verbal noun of сағыштыр-; simile

саҡ time; age

саҡлы to; up to

саҡыр- to call

саҡырыу verbal noun of саҡыр-

Салауат Salavat (town)

самодержавие autocracy (Rus.)

сара measure; means; remedy

сатира satire

сатирик satirical

сауҙа commerce; trade

саф 1. line; row; rank

саф 2. pure; sheer; sincere; unmixed

связь, -зе tie; communication (Rus.)

себен fly (insect)

Себер Siberia

Севастополь Sevastopol (city)

сезонлы seasonal; season (adj.)

семья family (Rus.)

сепаратизм separatism

сепаратистик separatist (adj.)

серьёз serious; seriously

сессия session

Сибай Sibai, name of a village

сик limit; boundary; edge

сиклә- to limit; confine

сикләнә- pass. of сиклә-; to be limited, to limit oneself

сикһеҙ endless; boundless; endlessly; boundlessly

сиктән тыш excessive; extraordinarily; extremely

Силәбе Siläbe, Bashkir name of Chelyabinsk (city)

синфи class (adj.)

синыф class

сиңертке grasshopper

система system, arrangement

сит strange; foreign; abroad

ситтә loc. of сит; outside; abroad

сифат quality; aspect

совет council, soviet (Rus.)

"Советская Башкирия" "Soviet Bashkiria" (Rus.), name of a Soviet Russian newspaper appearing in Ufa

Советтәр Союзы Soviet Union (Rus.)

совнархоз Council of National Economy (Rus. abbrev.)

совхоз state farm (Rus. abbrev.)

сойорғот- to aim at, direct towards

солтан sultan

сословие body, class (Rus.)

состав composition; composite (Rus.)

социал-демократ social democrat

социалистик socialistic

социаль social

союз union, alliance (Rus.)

союз-республика union-republic (Rus.)

сөнки because; since

С.С.Р. Soviet Socialist Republic (Rus. abbrev.)

С.С.С.Р. Union of Soviet Socialist Republics (Rus. abbrev.); U.S.S.R.

стадия stage; phase

Станислав ордене Stanislav order (Rus.) (a decoration)

Станиславский, С. К. Stanislavskiy, S. K., Russian general credited with suppressing the Pugachov uprising in the reign of Catherine II

станция station

Столыпин, П. А. Stolypin, P. A. (1863-1911), Rus. prime minister, assassinated in 1911

студент student

Стәрлетамаҡ Sterlitamak (city)

суд court of law (Rus.)

сүк- to kneel

схоластик scholastic

схоластика scholasticism

съезд, -зы congress (Rus.)

сы enclitical particle added to verbs: уҙһасы "if it only overtook".

сығанаҡ source; origin

сығар- caus. of сыҡ-; to take out; bring forth; produce; except; publish

сығарыл- pass of сығар-

сығарыу verbal noun of сығар-; production

сығыу verbal noun of сыҡ-

сығыш exit; speech; action

сыҡ- to go out; come out; turn out to be; make a speech; speak; emerge; occur; aspect verb describing a completed action

сынығ- to be hardened; be seasoned; be strengthened

сысҡан mouse

сыуаш Chuvash (n., adj.), name of a people

сәбәп cause; reason

сәбәпсе initiator; who gives cause

сәбәпсе бул- to cause (with dat.)

Сәрбиҙең pr. n. (fem.)

Сәрмән Sermen, name of a village

сәс- to scatter; sow

сәскә flower

сәскә ат- to bloom

сәскә аттыр- caus. of сәскә ат-

сәсән narrator of folk tales

сәхнә stage; scene (theater)

сәхрә open space

-Т-

та see дә

табыл- pass. of тап-

табыу verbal noun of тап-

тағы again; more; still

тай- to trip over; stumble

тайпыл- to turn aside (intr.); avoid; deviate; evade

тайпылыу verbal noun of тайпыл-; deviation; avoidance

тал- to become fatigued, tired

тала- to plunder; rob; deprive

талантлы talented

талап demand; requirement; request

талап ит- to demand; require; request

талау verbal noun of тала-

талаусы robber; brigand

талпын- to flutter (of wings); rush; strive

тамамла- to end; complete

тамамлан- pass. of тамамла-; to be finished, completed

тамыр root; basis; foundation

таны- to know; recognize

танып- pass. of таны-; to be known; be recognized

таныш acquaintance; acquainted

таныш бул- to be acquainted with

таныш булыу verbal noun of таныш бул-; being acquainted; acquaintance

таныш- to become acquainted with

таныштыр- caus. of таныш-; to acquaint; make acquainted

таныштырыу verbal noun of таныштыр-

таныштырыусы acquainting; one who acquaints

таң ҡал- to become amazed

тап exactly; precisely

тап- to find

тапҡыр 1. time; turn

тапҡыр 2. shrewd; witty; resourceful

тапшыр- to hand in; give

тапшырыл- pass. of тапшыр-

тапшырыу verbal noun of тапшыр-

тарат- to scatter; issue; spread; distribute

таратыусы scattering; issuing; spreading; distributor

тараф side; direction

тарафынан from; by; on the part of

тарих history

тарихи historical; historic

тармаҡ branch; aspect

тар-мар ит- to scatter; rout

тар-мар ител- pass. of тар-мар ит-

тарт- to draw; attract; stretch; pull; to smoke tobacco

тартыл- pass. of тарт-

тартылыу verbal noun of тартыл-

тасуир description

тасуир ит- to describe

тасуир ител- pass. of тасуир ит-

тасуирлә- same as тасуир ит-

тасуирләү verbal noun of тасуирлә-; describing; description

татар Tatar (n., adj.)

Татарстан Tataristan, Tatar country

татлы sweet

тау mountain

ташла- to throw, to cast

ташлан- pass. of ташла-; to throw oneself on, to rush at; attack

тая- to keep from falling; support

таян- to lean against; resist; rely on (with dat.)

театр theater

теҙ knee

теҙ сүк- to kneel

тей- to touch; hit (against)

тейеш required, necessary; must (with dat.)

тейешле required; necessary; relevant

тел tongue; language; speech

тел ас- to loose one's tongue; talk profusely

телдән-телгә by oral tradition; from mouth to mouth

телле possessing a tongue, language; speaking

теләк wish

тема theme

темп tempo

тереклек life; living

территориаль territorial

территория territory

терәк brace; support; rest

техник technical

техника technique; equipment

ти- to say

тигеҙлек plain; even ground; equality

тигеҙһеҙлек unevenness; inequality

тигән participle of ти-; said; named

тиҙ rapid; quick

тиел- pass. of ти-; to be said

тиерлек almost; nearly

тик alone; only

тиклемге previous to; before (with dat.)

тимер iron

тимер юл railroad

тип 1. gerund of ти-; "having said"; that; as; in order that

тип 2. type; character

типик typical

типиклаштыр- to typify

типиклаштырыу verbal noun of типиклаштыр-; making typical, typification

тирә circumference; surroundings

тирәһенә up to; around; by; near

тоғро faithful; honest; true

той- to feel; perceive

тойғо feeling; sentiment

тойоу verbal noun of той-; feeling; guess

Толстой, Л. Н. Tolstoy, Count L. N., (1828-1910), famous Russian writer

томала- to shut; darken; cover

томалау verbal noun of томала-

тор- to stand; exist; be situated; consist of (with abl.); is used as an aspect verb to imply or to describe continuity of an action

торлаҡ dwelling; habitation

тормош existence; living; life

тот- to hold; catch; occupy

тоташ- to be joined; adjoin

тотоноп- to take a hold; cling

тотоп бир- to hand in; deliver

тотош all; entire; solid

төҙ- to set up; build; establish

төҙөл- pass. of төҙ-

төҙөлөү verbal noun of төҙөл-; formation; composition

төҙөлөш construction; structure; building

төҙөү verbal noun of төҙ-

төйәк shelter; refuge

төн night

төндәге at night; night (adj.), nightly; nocturnal

төп root; main; basic

төр type; sort

төрки Turki; Chagatai; the Chagatai language

төрлө various; different

төрөк Turk; Turkish; Turkic

төҫлө resembling; like; apparently; it seems that

төш- to fall; be lowered; descend; settle

төшөн- to understand; comprehend; attribute

төшөнкө low

төшөр- to lower; let fall

традиция tradition

трактор tractor

транспорт transport

Троицк Troitsk (town)

туған related; relative; native; kin

туған тел native language

туғыҙ nine

туҙ- to become unravelled; burst

туй wedding; banquet

туҡ satiated; full

туҡта- to stop (intr.)

туҡтат- to cease (trans.); stop (trans.), discontinue

туҡтауһыҙ ceaselessly; incessantly

тул- to fill (intr.); be filled

тулы full; fully

туң- to freeze (intr.); become cold

тупаҫ coarse

тупаҫлыҡ coarseness

тупланғанлыҡ accumulation; closeness

туранан-тура directly; immediately

тураһында about; concerning; concerned with

тураһындағы about; concerning; concerned with (adj.)

түбән low

түбәндәге below; lower (adj.)

түбәндәгесә as below; as follows

түгел not

түгел- pass. of түк-

түк- to pour; shed; spend

түкмәй-сәсмәй completely; in entirety; intact

тығыҙ dense; close

тыныс peaceful

тыныслыҡ calm; peace

тыңла- to listen; obey

тырнаҡ nail (on hand or foot); claw

тырыш- to strive; exert oneself

тырышлыҡ striving; exertion; effort

тырышыу verbal noun of тырыш-

тыу- to be born; come into existence; develop

тыуған ил native country

тыуған тел native language

тыуҙыр- to give birth; bring into existence

тыуҙырыл- pass. of тыуҙыр-; to be born

тыуыу verbal noun of тыу-; birth; coming into existence

тыш exterior; outside; besides (postp. with abl.)

тә see дә

тәбиғәт nature

тәлмәрйен frog

тәнҡит criticism; critical

тәнҡит ит- to criticize

тәнҡит ител- pass. of тәнҡит ит-

тәнҡитлә- to criticize

тәнҡитлән- see тәнҡит ител-

тәрбиәлә- to educate

тәрбиәлән- pass. of тәрбиәлә-

тәрбиәләү verbal noun of тәрбиәлә-; the act of educating

тәржемә translation

тәржемә ит- to translate

тәржемә ител- pass. of тәржемә ит-

тәржемә итеү verbal noun of тәржемә ит-; the act of translating, translation

тәржемәсе translator

тәртип order; plan; arrangement; format; discipline

тәрән deep

тәрәнәй- to become deep

тәрәнәйт- caus. of тәрәнәй-; to make deep

тәү at first; first (in idiomatic expressions)

тәү башлап for the first time; first

тәүбашлап see тәү башлап

тәүге first; primary

тәшкил formation; organization

тәшкил ит- to form; organize

тәьмин ит- to assure; supply; provide for

тәьҫир impression; influence; effect

-У-

уға pron. dat. of ул

удар stroke; blow (Rus.)

удмурт Udmurt (n., adj.), name of a Finno-Ugric people

уҙ- to go through, to overtake; уҙһасы "if it only overtook!"

уй thought; opinion

уйла- to think; ponder; surmise

уйлан- pass. of уйла-; to meditate; consider

уйланыу verbal noun of уйлан-

уйлы with thought, opinion; thinking

уйна- to play; romp; amuse oneself

указ edict; decree (Rus.)

украин Ukrainian

Украина Ukraine

уҡ 1. arrow

уҡ 2. see үк

уҡҡай diminutive of уҡ arrow: уҡҡайым my dear (or little) arrow

уҡҡынам: уҡ + particle ғына/ҡына + poss. suff. of the 1st p. -м my: my arrow

уҡтай arrow-like; similar to an arrow

уҡы- to read; study

уҡымышлы educated; learned

уҡыт- to teach

уҡытыл- pass. of уҡыт-

уҡытыу verbal noun of уҡыт-

уҡытыусы who teaches; teacher, instructor

уҡыу verbal noun of уҡы-; reading; study

уҡыу йорто school; education institution

уҡыу китабы reading book; textbook

уҡыусы reader; student

ул 1. son

ул 2. he; she; it; that; those

улар they

унан pron. abl. of ул 2.

унда pron. loc. of ул 2.; there

ундай such; like that

университет university

уны pron. acc. of ул 2.

уның pron. gen. of ул 2.

уңай convenient; suitable; advantageous; profitable

уңайы менән on the occasion of

уңыш achievement; success

уңышлы successful; successfully

Урал the Urals

урман forest

урта middle; midst; middle part

Урта Азия Central Asia

урта уҡыу йорто middle school; high school

уртаҡ common; in common

уртаҡлаш- to divide up

уртаҡлыҡ community

урын place; locality; opportunity

урындагы local; regional

урынлаш- to occupy; be located; be established

урынлаштыр- to place; establish

урынлаштырыу verbal noun of урынлаштыр-

Успенский собор The Assumption (Uspenskiy) Cathedral (in Moscow)

утын wood; firewood

Учалы Uchaly (town)

участка sector; field (in the metaphorical sense) (Rus.)

учреждение institution (Rus.)

уян- to become awake

уяныу verbal noun of уян-; awakening

-Ү-

үгеҙ ox

үҙ self, own

үҙ-ара mutual; among themselves

үҙ ирке менән voluntary; voluntarily

үҙаллы separate; independent

үҙгәреш change; declension

үҙгәрт- to change; make changes

үҙгәртеп ҡор- to reorganize; reconstruct

үҙгәртеү verbal noun of үҙгәрт-

үҙенсәлек feature; characteristic

үҙенән-үҙе alone; by oneself, himself, herself, itself; independently

үҙләштер- to master; appropriate

үҙләштереү verbal noun of үҙләштер-; mastery; appropriation

үҙәк center; marrow; central

үк yet; even; very (particle)

үл- to die

үлеү verbal noun of үл-; the act or process of dying

үлтер- to kill

үрел- to stretch; range

үсләш- to be angry with; quarrel with

үсләшеү verbal noun of үсләш-

үҫ- to grow; increase

үҫеү verbal noun of үҫ-; growth; development

үҫеш increase; growth; development

үҫтер- caus. of үҫ-; to raise; develop

үҫтерел- pass. of үҫтер-

үҫтереү verbal noun of үҫтер-

үҫтереүсе raising; developing; one who raises

үт- to pass; pass through; traverse; perform

үтеү verbal noun of үт-

үткән past; last; previous

үткәр- caus. of үт-; to carry out; spend (time); maintain

үткәрел- pass. of үткәр-; to be carried out; carry

үтә through; excessively

-Ф-

фабрика factory

файҙа use; advantage; profit

файҙалан- to use; take advantage; profit by

факт fact

фарсы Persian

фаш ит- to reveal; disclose; expose

фашист Fascist

фашла- see фаш ит-

февраль February (Rus.)

федератив federative

федерация federation

фекер thought; opinion

фекерле with thoughts; thoughtful; thinking

филиал subsidiary; branch (Rus.)

феодаль feudal

физик physical

финанс financial; finances

фирештә angel

флаг flag (Rus.)

фольклор folklore

фонд fund; stock

форма form

формалаш- to be formed; shaped; form oneself

формалашыу verbal noun of формалаш-

форсат chance; opportunity

фронт front

фәҡирлек poverty; lack

фән science

-Х-

хакимлек rule; sovereignty

хакимлек ит- to rule

хакимлек итеүсе ruling; ruler, sovereign

хаҡ 1. right

хаҡ 2. due; cost; price; wages; reward

хаҡлы 1. possessing the right; eligible; justified

хаҡлы 2. having a price; expensive

халыҡ people; population

халыҡ ауыҙ-тел ижады folklore

халыҡ ижады folk art

халыҡ шағире folk poet

халыҡ эпосы folk epos; folk epics

халыҡсан pertaining to a people; national

халыҡсанлыҡ attribute of or belonging to a people (n.); popular

хан khan; sovereign

характер character

характерле characteristic (adj.)

хас peculiar to; just as; exactly like

хат line; letter; message

хата fault; mistake

хатта very

хеҙмәт work; service; duty; accomplishment

хеҙмәт ит- to serve; render service to

хеҙмәт күрһәт- to render a service

хеҙмәтләндер- to work; service; operate; maintain

хеҙмәтсән working; worker

хикәйә story; tale

хикәйә ит- to narrate

хикәйә ител- pass. of хикәйә ит-

хикәйәлә- see хикәйә ит-

хикәйәләү verbal noun of хикәйәлә-; narrative; narration

химия chemistry

химия промышленносе chemical industry

хоҡуҡ Arab. pl. of хаҡ; rights; law; legal

хоҡуҡһыҙ without rights; without law

хоҡуҡһыҙлыҡ absence of rights; lawlessness

хөкөм judgment; verdict

хөкөм аҫтына ал- to judge; to take under the jurisdiction

хөкөмгә тарт- to sue, arraign; try

хөкүмәт government

хөрлөк being free; free will; freedom; liberty

художество artistry (Rus.)

художестволы artistic; with artistry (Rus.)

хужалыҡ household; economy

хур ҡыҙы houri; beautiful girl

хыянат betrayal; treachery

хыянатсы betrayer; traitor

хәбәр news; information

хәбәрһеҙ without news

хәҙер present; now

хәҙерге present, of this time (adj.)

хәҙерге ваҡытта at present

хәйерсе beggar

хәҡиҡәт truth

хәл 1. condition; situation; position; circumstance

хәл 2. strength; energy

хәл еткәнсе to the whole extent of strength; literally: as long as the strength lasts

хәл ит- to solve; analyse; decide

хәл итеү verbal noun of хәл ит-

хәл иткес decisive

Хәмит pr. n. (masc.)

хәрби military

хәрәкәт movement; act

хәрәкәткә килтер- to move; set into motion

хәсрәт grief; regret

хәстәрлек care; responsibility

хәстәрлек ит- to take care (of); care (for); be responsible (for)

хәсәд envy; jealousy

хәтер memory; thought

хәят life

-h-

hайла- to select; choose

hайлау verbal noun of hайла-; choosing, choice; selection; elections

hаҡла- to protect; save; preserve; maintain

hаҡлан- pass. of hаҡла-; to take precautions

hаҡлау verbal noun of hаҡла-

hаҡлаусы protecting; saving; preserving; maintaining

hал- to put; place; build

hалдат soldier (Russ. солдат)

hалын- pass. of hал-

hаман yet; still

hан numeral; number

hан яғынан numerically; in number

hана- to count; consider

hанау verbal noun of hана-

hандуғас nightingale

hарай palace; castle

hарыҡ sheep

hарыҡ бәрәсе lamb

hат- to sell

hатып ал- to buy; purchase

hауа air; weather

hаулыҡ health; vitality

h.б. abbrev. for hәм башҡа (лар) and other(s); etc.

hеҙ pers. pron. you

hелкет- to shake; scatter

hиҙ- to feel; perceive

hиҙҙер- caus. of hиҙ-

hиҙел- pass. of hиҙ-

hиҙен- to guess; sense; surmise; feel

hиммәт zeal; sublimity

hин pron. thou; you

hирәк rare; rarely

hирәк-hаяҡ from time to time; time and again

hис no (adj.); not at all (adv.)

hоҡлан- to be delighted by; admire

hоҡланыу verbal noun of hоҡлан-; admiration

hора- to ask; request; enquire

hорау бир- to ask; put a question

һөҙөмтә result; conclusion; consequence; summary

һөҙөмтә яһа- to draw a conclusion; infer

һөҙөмтәһендә as a result of; see һөҙөмтә

һөй- to love

һөйлә- to speak; say; relate

һөйләү verbal noun of һөйлә-

һөйөнөс joy; gladness

һөйөүсәнлек fondness; love

һөнәр skill; dexterity; ability

һуғар- to saturate; to water, irrigate

һуғарыл- pass. of һуғар-

һуғыш fight; war; battle

һуғышсы fighting, fighter; warrior; soldier

һуҙ- to stretch out; extend

һуҙыл- pass. of һуҙ-; to extend (over a time), to last

һуң end; late; after; since (postp. with abl.)

һуңғы final; last

һуңғыһы at the end of; in the end

һуңынан then; later

һүҙ word; topic; speech

һүҙле with a word; with or in words (adj.)

һүҙһеҙ without words; undoubtedly

һүн- to be extinguished; abate

һүрәтлә- to describe; express

һүрәтләндер- to portray; describe

һүрәтләндерел- pass. of һүрәтләндер-

һүрәтләү verbal noun of һүрәтлә-; description

һыҙат peculiarity; feature; quality

һын stature; sculpture

һынландыр- to describe; depict

һынландырыл- pass. of һынландыр-

һыу water; river

һәйкәл statue; monument

һәлмәк heavy; weighty

һәм and

һәммә all; every one

һәр each; any

-Ц-

царизм czarism (Rus.)

-Ч-

чиновник official (Rus.)

-Ш-

шағир poet

шаҡтай somewhat; rather

шарт condition

шатлыҡ joy; rejoicing

шау noise; sound

шау-шыу clamor

шах shah, ruler, king

шиғри poetical

шиғыр poem; poetry

шик doubt

шик аҫтына ал- to doubt (calque from Rus.)

шикһеҙ without doubt; doubtlessly

шикәйәт complaint

шовинизм chauvinism

шуға pron. dat. of шул-; therefore; thus

шуға күрә therefore; for that reason

шул that; those

шул юл менән thus; in that way

шулай so; thus

шулай ҙа yet; but; however; nevertheless

шулай итеп so; thus; then

шулай уҡ too; also; alike; likewise

шулар those

шунда pron; loc. of шул-; there

шундай such; in that manner

шымсылыҡ espionage

шәжәрә genealogy

шәкерт follower; student in a medrese; disciple

шәриғәт Shari'at; the Moslem law

шәһит martyr; one who dies in battle (of Moslems)

-Ы-

ыласын falcon

ылыҡтыр- to draw; attract

ынтыл- to strive; tend to

ынтылыу verbal noun of ынтыл-; see ынтылыш

ынтылыусы who strives; tending to

ынтылыш striving; tendency

ыңғай positive; favorable

ысын genuine; true

ысын күңелдән sincerely; from one's heart

ысын-ысындан really; indeed

ысынбарлыҡ reality

ысынлап actually; really; truly

ысынлап та in fact; indeed

ышан- to believe (with dat.)

ышаныс faith; hope; trust

ышаныусан one who trusts; trusting

-Э-

эвакуация evacuation

эҙлә- to look for; seek

эҙмә-эҙлекле consecutive; consistent, consistently

эҙәрлә- to pursue; persecute; harass

эҙәрлән- pass. of эҙәрлә-

эйә possessor; master; owner of

эйә бул- to obtain; master; own (with dat.)

эйәр saddle

эйәрлә- to saddle

эйәрт- to take to; bring to

экономик economic; economical

экономика economy; economics

элек before; first

электр electric; electricity

Эльба Elbe (river)

энергиялылыҡ energy; being energetic

энә needle

эпитет epithet

эпос epos; epic poetry

эпоха period; epoch; era; time

эре large; big; coarse

эс interior; stomach; (with possessive suffixes) in, within

эсер socialist-revolutionary (Rus. abbrev.)

эске internal

эт dog; canine

этап stage; period

этнография ethnography

эш work; occupation; action; matter; affair

эш ит- to busy oneself with; function; act; be in effect

эшкәрт- to manufacture; work; process; cultivate

эшкәртеү verbal noun of эшкәрт-

эшлә- to do; make; work; produce; function; manufacture

эшлән- pass. of эшлә-

эшләү verbal noun of эшлә-

эшләүсе making; working

эшмәкәр engaged in; promoter

эшмәкәрлек activity; work

эшсе worker

эшһеҙ unemployed; without work; jobless

-Ә-

ә yet; and; but

әгәр if; whether

әҙер ready

әҙерлә- to prepare

әҙерлән- pass. of әҙерлә-

әҙерләнеү verbal noun of әҙерлән-; preparation

әҙерләү verbal noun of әҙерлә-

әҙәби literary

әҙәбиәт literature

әй interj. of! ah!

әйҙә interj. come! be off!

әйлән- to turn around; turn into

әйт- to say

әйтеп үт- to mention; note

әкиәт fable; folk story

әкренлә- to become slow; abate

әкренләп gerund of әкренлә-; slowing down; slowly; gradually

әлбиттә certainly; decidedly

әле yet; now

әллә ни something; anything; especial

әрнет- to ache; cause pain

әрнеткес aching; painful

әрнеү sharp pain; ache; bitterness

Әстрхан Astrakhan (city)

әсә mother

әсә теле native language

әҫәр composition; work (literary)

әүер- to turn into; transform (trans.)

әхүәл Arab. pl. of hāl (see хәл 1.), conditions; situation; state

әхүәле милләт national situation (Pers. construction)

әһәмиәт importance

әһәмиәтле with importance; important

-Ю-

юбилей celebration of an anniversary (Rus.)

юғал- to be lost; disappear

юғалт- to lose

юғары up; high

юғары белем higher education

юғары уҡыу йорто higher educational institution; university

юғарылыҡ height

юҡ non-existent; absent; there is not; no (adv.)

юҡҡа see юҡ; in vain

юҡҡа сығар- to cause to be in vain; to reduce to nothing; abolish; destroy

юҡһын- to miss; be sad; fret

юл road; way; path; manner; means; line (in a book)

юлы менән by means of; by method of

юлын-юлға line by line; interlinear (translation)

юл ҡуй- to make a path; to let; allow; permit

юнәлдер- to aim; direct

юнәлдерел- pass. of юнәлдер-

юнәлеш direction

юридик juridical; judicial; legal

-Я-

яғынан from; by; from the point of view of; see яҡ

ядкәр souvenir

яҙ- 1. to write

яҙ- 2. aspect verb, with a ger. in ә-, -й, -а adds the meaning of "almost"

яҙма written; writing

яҙмыш fate

яҙыл- to be written

яҙыусы writer

яҡ side; land; point of view; see яғынан

яҡла- to protect; defend

яҡлан- pass. of яҡла-; to defend oneself; insist

яҡтан ҡарағанда see яҡ and ҡара-; from the point of view (of)

яҡты clear; bright; light; shining

яҡтыр- to become bright; become light

яҡтырт- caus. of яҡтыр-; to mention; illuminate; elucidate; to light

яҡтыртыу verbal noun of яҡтырт-; elucidation; mention

яҡшы good; well

яҡшырт- to improve (trans.)

яҡын near; relative; relation

яҡынлаш- to go near

ялан plain; field

ялла- to hire; engage

ялсы hireling; mercenary; hired hand; farm-laborer

ян side; see янына

янына to; up to

яңғыра- to sound; ring

яңы new; recently; just

яңылыҡ novelty; news

яңынан again; anew; see яңы

яр- to cut; cleave

ярашлы corresponding to; according to

ярҙам help

ярҙам ит- to help

ярҙамсы assistant; helper

ярлы poor

ярлылан- to become poor

ярты half

яҫы flat; broad

яу war; battle

яу- to rain; be poured

яуап answer

яула- to conquer

яулап ал- to capture; conquer

яулыҡ shawl

яуыҙ wicked; ferocious

яуын precipitation

яуыу verbal noun of яу-

яһа- to make

яһалма artificial

Vol. 12	**Estonian Grammar,** by Robert T. Harms (1962)	$3.00
Vol. 13	**American Studies in Altaic Linguistics,** Edited by Nicholas Poppe (1962)	$7.00
Vol. 14	**The Samoyed Peoples and Languages,** by Péter Hajdú (1963)	$2.00
Vol. 15	**Finnish Reader and Glossary,** by Robert Austerlitz (1963)	$2.00
Vol. 16	**Korean Folklore Reader,** by David L. Olmsted (1963)	$2.00
Vol. 17	**Structural Tendencies in Uralic Languages,** by Valter Tauli (1963)	$10.00
Vol. 18	**Uzbek Structural Grammar,** by Andrée F. Sjoberg (1963)	$3.50
Vol. 19	**A Reference Grammar of Modern Turkish,** by Lloyd B. Swift (1963)	$4.00
Vol. 20	**Social Organization of the Mongol-Turkic Pastoral Nomads,** by Lawrence Krader (1963)	$13.25
Vol. 21	**Yakut Manual,** by John R. Krueger (1963)	$4.00
Vol. 22	**Turkish Literary Reader,** by Andreas Tietze (1963)	$4.00
Vol. 23	**Aspects of Altaic Civilization,** Edited by Denis Sinor (1963)	$5.00
Vol. 24	**Khalkha Structure,** by John C. Street (1963)	$4.00
Vol. 25	**Tatar Manual,** by Nicholas Poppe (1963)	$3.50
Vol. 26	**Peoples of Central Asia,** by Lawrence Krader (1963)	$4.00
Vol. 27	**Basic Course in Finnish,** by Meri Lehtinen (supervised and edited by Thomas A. Sebeok) (1963)	$15.00
Vol. 28	**Kazakh-English Dictionary,** by Boris Shnitnikoff † (with a Foreword by Nicholas Poppe) (1963)	$15.00
Vol. 29	**Mongol Reader,** by William M. Austin, John G. Hangin and Peter M. Onon (1963)	$3.00
Vol. 30	**Le dialecte Monguor,** by A. De Smedt and A. Mostaert (1963)	$5.50
Vol. 31	**Estonian Literary Reader,** by Ants Oras (1963)	$4.00
Vol. 32	**The Turkic Peoples—Selected Russian Entries from the Great Soviet Encyclopedia with an Index in English,** Edited by John R. Krueger (1963)	$12.00

(continued on back cover)

H 2941.

Vol. 33	**Kirghiz Manual** by Raymond J. Hebert (supervised and edited by Nicholas Poppe) (1963)	$3.00
Vol. 34	**Estonian General Reader,** by Felix J. Oinas (1963)	$4.00
Vol. 35	**Über die Sprache der Jakuten,** by Otto Böhtlingk (1963)	$16.50
Vol. 36	**Bashkir Manual,** by Nicholas Poppe (1964)	$3.00
Vol. 37/1	**Mongols of the Twentieth Century I,** by Robert A. Rupen (1964)	$10.00
Vol. 37/2	**Mongols of the Twentieth Century II, Bibliography,** by Robert A. Rupen (1964)	$5.00
Vol. 38	**Modern Mongolian: A Primer and Reader,** by James E. Bosson (1964)	$3.50
Vol. 39	**The Finno-Ugric Peoples,** by Toivo Vuorela (trans. by John Atkinson) (1964)	$12.50
Vol. 40	**Syrjänisch-Deutsches Wörterbuch,** by F. J. Wiedemann (with an Introduction by D. R. Fokos-Fuchs) (1964)	$19.00
Vol. 41	**Morphemic and Semantic Analysis of the Word Families: Finnish ETE- and Hungarian EL- "fore-",** by Kálmán Keresztes (1964)	$3.00

All correspondence and orders from the United States of America or Canada should be addressed to the **Editor, Uralic and Altaic Series, Indiana University, Bloomington, Indiana 47403**

Orders from all other countries should be sent to
Mouton & Co., Publishers, The Hague, The Netherlands